

Vinex-ante landschappen

Herkenning en betekenis van cultuurhistorie in de Vinex-wijk
Schuytgraaf in de ogen van planners en bewoners

Afstudeeronderzoek

LUP-80436 Wageningen Universiteit en Researchcentrum
 Studie Ruimtelijke Planning
 Leerstoelgroep Landgebruiksplanning

Begeleiding Beoordeling
Drs. R. During Drs. R. During
 Ir. R. Beunen

Auteur
R.A. van Opdorp
reg.nr. 841212-628-100
robert.vanopdorp@wur.nl

Voorwoord

Op het moment dat ik besloot om te gaan beginnen aan mijn afstudeerscriptie had ik nog geen idee hoe de inhoud er uit zou gaan zien en hoeveel tijd het me zou gaan kosten. Wat ik wél wist is dat het onderwerp ‘iets’ met cultuurhistorie te maken zou moeten hebben en dat het een combinatie zou moeten zijn van vakken die ik in het verleden gevolgd heb om zodoende mijn eigen interesses zichtbaar te maken in het eindproduct. Deze liggen op het terrein van cultuurhistorie in de ruimtelijke planning, maar ook op het gebied van sociale ruimtelijke analyse.

Dit in het achterhoofd houdende is de stap gezet om iemand te benaderen die me zou willen begeleiden. En wanneer binnen de Wageningen Universiteit gesproken wordt over cultuurhistorie, dan is Roel During de aangewezen persoon om studenten verder te helpen. In samenwerking met hem is het idee bedacht om een Vinex-wijk onder de loep te nemen en een analyse te maken van de betrokken discoursen. Het zijn landschappen waar ex ante nagedacht is over de ruimtelijke invulling er van, maar waar weinig over bekend is als het gaat om de gedachten die de betrokkenen hebben. Dit is gepoogd gedeeltelijk inzichtelijk te maken aan de hand van dit onderzoek, waardoor de uitkomsten een vernieuwende blik kunnen werpen op het gebruik van cultuurhistorie in de ontwikkeling van nieuwbouwwijken.

Inmiddels ben ik ver over mijn eigen tijdschema heen gegaan, maar het onderzoek ligt gelukkig boven tafel en ik kijk tevreden terug. Dit had echter nooit tot stand gekomen zonder een aantal personen die ik wil bedanken.

Allereerst natuurlijk mijn afstudeerbegeleider Roel During die iedere keer weer positief en opbouwend commentaar gaf. Dit was een enorme stimulans om steeds nieuwe wegen in te slaan en vooral om met een kritische blik te blijven kijken naar de praktijk.

Daarnaast de bewoners van Schuytgraaf die tijd wilden vrij maken om geïnterviewd te worden onder het genot van vele koppen koffie. Het heeft waardevolle informatie opgeleverd en heeft me een goede inkijk gegeven in de identiteit van de wijk. Ook dank aan de auteur van het masterplan voor de wijk, ir. Frank Werner, met wie uitgebreid gesproken is over de visie die verscholen zit achter de wijk, en Raoul Bunschoten, ontwerper voor vindplaats 10, die ondanks zijn drukke agenda toch tijd vond om informatie toe te zenden. Raoul Beunen tenslotte krijgt ook mijn dank voor zijn beoordeling van de scriptie.

Robert van Opdorp
Breda, augustus 2009

Samenvatting

Introductie

Er bestaat een behoefte voor traditie en behoud in de samenleving en bij het bouwen van nieuwe wijken. Cultuurhistorie is een veelgebruikt ontwerpprincipie en het Rijk heeft zijn doelen hiervoor vertaald in de Nota Belvedere. Vinex-wijken zijn aldus uitermate geschikt om integratie tussen oud en nieuw te bewerkstelligen; cultuurhistorie als onderlaag om nieuwe huizen te bouwen. De visies van beleidsmakers en ontwerpers laat weinig meer te raden over. Wat echter niet altijd duidelijk is, is de visie van bewoners in Vinex-wijken. Zij zijn namelijk de consumenten van een product geleverd door mensen van bovenaf. Het geconstrueerde verleden van wijken is een goed uithangbord richting potentiële investeerders, maar herkenning van de gebruikte cultuurhistorie in een wijk is niet altijd eenduidig. Hierdoor zal de betekenis die bewoners er aan geven ook verschillend zijn. De vraag rijst op welke wijze de gedachten van de ontwerper en degene voor wie hij het ontwerp maakt op een lijn liggen.

Het doel is het ontrafelen van het planningsdiscours en bewonersdiscours in een Vinex-wijk met betrekking tot cultuurhistorie en de overeenkomsten en verschillen te identificeren. Op deze manier kan bepaald worden of door ontwerpers ingepaste oude elementen in een Vinex-wijk door bewoners daadwerkelijk herkend worden en welke cultuurhistorische betekenis hier aan gegeven wordt door beide groepen. Dit is vertaald in de centrale onderzoeksvraag: Wordt de aanwezigheid van cultuurhistorie in een Vinex-wijk herkend door bewoners en welke betekenis wordt hier aan gegeven?

Theoretisch kader

Binnen het onderzoek worden twee theorieën gebruikt om de discoursanalyse vorm te geven. De eerste is een algemene theorie en breed gedragen stelling dat het discours naar voren komt in de dingen die mensen zeggen en schrijven, en de dingen die we zeggen en schrijven van hun betekenis afhankelijk zijn van de context waarin ze verschijnen. Deze wordt gebruikt om het discours van planners en bewoners te kunnen bepalen.

De tweede theorie is gestoeld op de gecombineerde gedachten van Michel Foucault en Laclau-Mouffe waarin gesteld wordt dat betekenissen die wij aan de wereld toekennen afhankelijk zijn van het heersende discours. Het bestaan van fysieke objecten en acties mag je niet ontkennen, maar ze krijgen pas betekenis door middel van een discours. Deze wordt gebruikt om onderscheid te kunnen maken tussen de beide discourses. Het planningsdiscours wordt hiervoor

als kader genomen en gekeken of de bewoners zich hierin herkennen en hoe ze er betekenis aan geven en welke betekenis bewoners binnen hun eigen discours construeren.

Schuytgraaf

De Vinex-wijk die als overkoepelende casus voor het onderzoek gebruikt wordt is Schuytgraaf. De wijk ligt in het zuidwesten van Arnhem, op zo'n vijf kilometer van de binnenstad. Aan de oostkant ligt de spoorlijn Arnhem-Nijmegen. Daarachter liggen de bestaande wijken Elderveld en De Laar. Aan de noordkant stroomt de Rijn en ten zuiden en ten westen van deze nieuwe wijk begint de Overbetuwe met plaatsen als Elst en Driel. De wijk zal gaan bestaan uit 25 verschillende velden die gefaseerd ontwikkeld worden.

In de wijk zijn historische vondsten gedaan uit de Romeinse tijd, Tweede Wereldoorlog en prehistorie. Deze moeten op sommige punten bewaard blijven en zijn verwerkt in het ruimtelijke plan. Daarnaast is de historische onderlaag, waar mogelijk, gebruikt in de ruimtelijke uitvoering van het masterplan.

Discoursanalyse

In de geschreven en gesproken bronnen over de wijk is op zoek gegaan naar de taal die gesproken wordt door planners en bewoners. Deze twee categorieën zijn ruim genomen, omdat ook binnen het discours van planners en bewoners differentiatie mogelijk is in verschillende groepen. Uiteindelijk zijn er vijf duidelijke discourses naar voren gekomen die uitgewerkt zijn: drie binnen de planners en twee binnen de bewoners. Deze geven een beeld over de manier waarop de cultuurhistorie van de wijk binnen het discours behandeld wordt.

Discours ontwerpers

De ontwerpers hebben de basis gelegd voor de beeldvorming van de wijk. Ze gebruiken het verleden van Schuytgraaf in hun verhaal en proberen hiermee een identiteit aan de wijk mee te geven. Hun discours kenmerkt zich door het creëren van een discursieve werkelijkheid omtrent de geschiedenis om zodoende de wijk karakter te geven. Kritische noot is dat de ideeën ruimtelijk nog maar beperkt te zien zijn.

Discours ontwikkelaar

De werkelijkheid geconstrueerd door de ontwikkelaar borduurt verder op wat de ontwerper bedacht heeft, maar dan met name in de richting van de buitenwereld. Het discours zorgt voor een verbinding van verschillende talen, zoals dat van een bestuurder en archeoloog, en draagt een gezamenlijke boodschap

uit, namelijk dat het verleden van Schuytgraaf leeft en dat het een verhaal heeft. Er wordt een koppeling gemaakt met de mensen voor wie het verhaal bedoeld is, de bewoners.

Discours marketing

Opvallend in deze is dat bewoners direct betrokken worden bij het verhaal. Waar er door ontwerper of de ontwikkelaar op een meer zakelijke manier tegen de historie aangekeken wordt, is te zien dat in de marketingbronnen beelden naar voren komen die een directe relatie met (toekomstige) bewoners hebben. Het verhaal van Schuytgraaf wordt één op één geprojecteerd op de mensen van nu, waardoor het hopelijk gemakkelijker is zich in te leven in de historie van de wijk.

Discours gewone bewoners

Binnen het discours van gewone bewoners is weinig plaats voor historie. Door dat ze niet veel weten over de cultuurhistorie van de wijk komt dit beeld minimaal terug in hun discours. Ze zijn het er over eens dat het een toegevoegde waarde kan hebben, maar ze weten er te weinig van af om hier dieper op in te gaan. Er is zodoende wel een duidelijke belangstelling voor cultuurhistorie, maar het moet ze aangereikt worden. Ze hebben oppervlakkige kennis over het verleden van de wijk.

Discours geïnteresseerde bewoners

Het blijkt dat zich in het discours van de geïnteresseerde bewoners een historisch beeld heeft gevormd. De kennis is verworven in een sociaal constructivistisch proces waarbij aangereikte informatie is gecombineerd met informatie die zelf verworven is. De houding om over de grenzen van het eigen veld te kijken en zich ook bezig te houden met wat er aan de randen van de wijk gebeurt, is kenmerkend voor deze groep bewoners.

Conclusie

Het herkennen van cultuurhistorie in Schuytgraaf is soms problematisch. Het is een nieuwbouwwijk waarin huizen uit het niets gebouwd zijn en de achterliggende gedachten zijn niet bij alle bewoners bekend. Het idee van de verschillende woonvelden is wel bekend en wordt erg gewaardeerd, maar wanneer de ontwerper zegt dat er goed gekeken is naar de onderlaag van sloten en kavels, dan is dit nauwelijks terug te zien in de fysieke werkelijkheid. Deze historische laag komt niet over bij degenen voor wie de wijk gemaakt is, de bewoners. Via het marketingdiscours maken bewoners kennis met het verleden en de verhalen van de Tweede Wereldoorlog en de Romeinen zijn dan wel bekend bij bewo-

ners, zolang ze dit niet in de wijk zien blijven het verhalen zonder betekenis. Dit is mede te wijten aan het feit dat veel bewoners een referentiekader missen als het gaat om de vergelijking tussen het vroegere en huidige landschap. Als mensen het oorspronkelijke landschap kennen, zullen ze eerder elementen herkennen.

Waar bij de planners het startpunt is geweest dat er een historische laag aanwezig is, hebben bewoners dit startpunt niet. Voor hen is alles in de wijk nieuw en hierdoor worden er nieuwe verhalen gemaakt en gevonden. De objecten of verhalen die door planners zijn aangewezen krijgen immers alleen betekenis als deze door bewoners overgenomen worden en dat is niet altijd het geval. Vooral de gewone bewoners hebben geen oog voor de historische verhalen en geïnteresseerde bewoners zien maar een gedeelte.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat er een zekere mate van doorwerking is tussen de verschillende discourses. Zo is te zien dat binnen de discourses van planners de verschillende gesproken talen goed op elkaar aansluiten. De ontwerper heeft het idee bedacht waar de ontwikkelaar mee verder is gegaan en ten slotte is het de marketing geweest die dit naar buiten gebracht heeft. De sociale constructie van verhalen en betekenissen van elementen krijgt langzaam vorm als je deze discourses vergelijkt. De openheid naar de discourses van bewoners is minder, maar wel zodanig dat bewoners zich bepaalde verhalen eigen maken en gaan herkennen als betekenisvolle constructies.

Het houvast voor het in stand houden van de historische laag van de wijk vormen de sociaal geconstrueerde ideeën over het verleden die vanuit het discours van de planners in het discours van bewoners doorgedrongen zijn. Waar er eerst is gefocust op de fysieke cultuurhistorie (bij het ontwerp) is de informatie gaandeweg verandert in het vertellen van een historisch verhaal richting bewoners. Het zijn juist deze verhalen die overgenomen worden en een eigen leven gaan leiden in het bewonersdiscours. Daarmee is een stap gezet in de toenadering van discours van planners en bewoners.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inhoudsopgave	6
Leeswijzer	7

Hoofdstuk 1 Introductie en achtergrond

1.1	Probleembeschrijving	10
1.2	Doel	12
1.3	Onderzoeksvragen	12
Kader 1	Definitie Cultuurhistorie	14
Kader 2	Definitie Vinex	15
1.4	Paradigma	16
1.5	Discours	17
1.6	Onderzoeksmethoden	18

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

2.1	Inleiding	22
2.2	De basis	22
2.3	Foucault	23
2.4	Discours planner - bewoner	24
2.5	Het onderzoek in de praktijk	25
2.6	Samenvattend	26

Hoofdstuk 3 Introductie Schuytgraaf

3.1	De wijk	30
3.2	Cijfers	33

Hoofdstuk 4 Analyse Schuytgraaf

4.1	Inleiding	36
4.2	Discours planners	37
4.2.1	Taal van ontwerpers	37
4.2.2	Taal van ontwikkelaar	42
4.2.3	Taal van de marketing	45
4.3	Discours bewoners	48
4.3.1	Algemeen beeld bewoners Schuytgraaf	48
4.3.2	Taal van gewone bewoners	50
4.3.3	Taal van geïnteresseerde bewoners	55
4.3.4	Geschreven bronnen	61

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen

5.1	Inleiding	64
5.2	Theorie en discourses	64
5.3	Onderzoeksvragen	66
5.4	Centrale onderzoeksvraag	67
5.5	Aanbevelingen	68
5.6	Vervolg	70

Geïnterviewde personen	71
------------------------	----

Referenties	
Literatuur	72
Internet	74

Leeswijzer

Het onderzoek bestaat uit vijf hoofdstukken.

In hoofdstuk 1 wordt de achtergrond van de centrale onderzoeksvraag behandeld en een introductie gegeven van de onderzoeksvragen en wetenschappelijk benadering hiervan. Wetenschappelijk onderzoek in het sociale domein kan op verschillende manieren benaderd worden, dus is een expliciete toelichting wenselijk, omdat dit doorwerkt in de analyse en resultaten van het onderzoek.

Hoofdstuk 2 bestaat uit het theoretisch kader waarin vanzelfsprekend de belangrijkste theorieën naar voren komen die in het onderzoek gebruikt worden. Deze zijn richtinggevend voor de discoursanalyse en conclusies.

Een korte introductie van de wijk Schuytgraaf wordt gegeven in hoofdstuk 3. Aan de hand van tekst en beelden wordt het idee achter de wijk onder de aandacht gebracht.

Hoofdstuk 4 vormt de kern van het onderzoek. Dit is een discoursanalyse van de wijk met daarin de belangrijkste discourses uitgelicht. Het geeft een beeld van de verschillende ‘talen’ die gesproken worden ten aanzien van de cultuurhistorie van Schuytgraaf.

In het laatste hoofdstuk 5 tenslotte worden de conclusies van het onderzoek gepresenteerd. Dit wordt vooraf gegaan door een korte terugblik op de belangrijkste resultaten van de theorie, met aansluitend de antwoorden op de onderzoeksvragen en centrale onderzoeksvraag. Vervolgens worden kort enkele aanbevelingen gedaan.

Na de onderzoeksvragen (paragraaf 1.3) in hoofdstuk 1 worden de begrippen ‘cultuurhistorie’ en ‘Vinex’ uitgelicht. Dit zijn begrippen die in de centrale onderzoeksvraag genoemd worden en daarom wordt hun verankering in het onderzoek extra benadrukt.

HOOFDSTUK 1

Introductie en achtergrond

1.1 Probleembeschrijving

Behoeftte aan cultuurhistorie

Een blik op de ruimtelijke ordening in Nederland de afgelopen eeuw laat zien dat er veranderende perioden zijn geweest. Momenten van grote vernieuwing in steden en platteland werden afgewisseld met perioden waarin het behoud van bestaande kwaliteit en tradities voorop stond. In een in 1911 gehouden conferentie bijvoorbeeld werd de overheid gewezen op haar verantwoordelijkheid om paal en park te stellen aan de ontsiering van stad en land. Dat bestaande kwaliteit soms sneuvelen in het onvermijdelijke proces van verandering was op zich geen punt, zolang er nieuwe kwaliteit en ruimtelijke samenhang voor terugkwamen (Meurs, 2005). In de jaren zeventig was er opnieuw sprake van herbezinning, toen de vernieuwing van stedenbouw na de Tweede Wereldoorlog onder de loep werd genomen. Beleidsmatig werden instrumenten ontwikkeld voor de bescherming van stads- en dorpsgezichten en de regierol van de overheid bleef hierbij overeind.

In de huidige situatie is er wederom een hang naar traditie en behoud, als weer slag op een periode van ingrijpende ruimtelijke en maatschappelijke verandering: *“Door de enorme groei van de mobiliteit, de vorming van nieuwe stedelijke centra en de omvangrijke stadsuitbreidingen is bij zowel professionals als het grote publiek onbehagen ontstaan over de nivellering van stad en land, het verlies van herkenbaarheid en het volbouwen van de open ruimte. De reactie is een vraag naar geborgenheid en bekende vormen, onder meer in nieuwbouwwijken. Ook bestaat de behoefte om ontwikkelingen te enten op de eigenheid van het gebied en de identiteit van een plek”* (Meurs, 2005).

Deze behoefte is terug te zien bij de Nederlandse samenleving, die als geheel al wat langere tijd oprecht geïnteresseerd lijkt in de geschiedenis van haar eigen ‘habitat’. Uit een in 2003 gehouden onderzoek blijkt dat driekwart van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 65 jaar uitgesproken trots is op het landschap van polders, dijken en waterwerken dat door buitenlanders zo gemakkelijk wordt geassocieerd met de Hollandse geschiedenis en mentaliteit (Brabants Dagblad, 2003).

De in 1999 opgestelde beleidsnota Belvedere komt aan de hang naar traditie en behoud tegemoet onder het motto ‘behoud door ontwikkeling’. Hierin wordt gesteld dat “het tempo en de schaal van de aanpassing van onze omgeving aan de nieuwe behoeften immers zo groot geworden is, dat het effect ervan vernietigend kan zijn. Als er geen bewust cultuurhistorisch geïnspireerd beleid wordt gevoerd, wordt de unieke in vele eeuwen opgebouwde kwaliteit overschaduwd

door de herinrichting van de ruimte. Met als gevolg dat ruimten of plekken in alle delen van het land op elkaar gaan lijken” (Nota Belvedere, 1999).

Dit betekent echter niet dat er een verbod rust op nieuwbouw of bouwen in het buitengebied. Integendeel zelfs, want in de Nota Ruimte wordt “bouwen in het landelijk gebied niet meer als taboe en bedreiging gezien, maar als kans om de identiteit van het landelijk gebied te versterken. Er is daarbij ruimte voor ten hoogste de natuurlijke bevolkingsgroei en voor regionale en lokale bedrijvigheid” (Nota Ruimte, 2004).

Praktijk Vinex

Er liggen dus kansen voor cultuurhistorie bij gebiedsontwikkeling. Frank Stroemberg, projectleider van bureau Belvedere, verwoordt dit als volgt: *“Vanuit de verschillende partijen en functies ligt er een veelvoud aan functionele eisen op tafel bij gebiedsontwikkeling. Maar wat is het verhaal dat alle eisen en belangen samen kan binden? Dat wordt vaak verteld door het erfgoed. Het erfgoed brengt het verhaal op tafel en zorgt voor een ijzersterk marketingconcept. Een plek met geschiedenis geeft mensen een motief om zich met de plek te verbinden”* (Luijten, 2008).

De theorie voor het omgaan met cultuurhistorie zoals geformuleerd in de beleidsnota’s klinkt helder en duidelijk. Van hieruit hoopt de overheid dat ‘het beleid uit de Nota Belvedere zijn vertaling krijgt in het beleid van de andere bestuursniveaus. Daartoe worden in de nota voorstellen gedaan en richtingen aangegeven waarin antwoorden gezocht kunnen worden. Er is nog een lange weg van discussie, overleg en experiment te gaan, maar de nota wil nu reeds een verandering in denken en handelen markeren’ (Nota Belvedere, 1999).

Inmiddels is, mede onder invloed van Belvedere, op diverse stedelijke uitleglocaties geëxperimenteerd met het benutten van cultureel erfgoed in de nieuwe woon- en werkbestemmingen. Voorbeeld is de Vinex-wijk Leidsche Rijn bij Utrecht, waar op grote schaal vondsten uit de Romeinse tijd en elementen van het oude landschap worden geïntegreerd in de ontwikkeling van het nieuwe stadsdeel. Deze en andere projecten bieden leerervaringen aan gemeenten die voor uitbreiding van hun stedelijk gebied staan (www.belvedere.nu).

Het pleidooi voor een betere afstemming van de ruimtelijke ordening op de regionale cultuurhistorie sluit aan op de praktijk van de Vinex-wijken, de gebieden dichtbij de grote steden die door rijksoverheid zijn aangewezen voor de bouw van in totaal ongeveer 800.000 woningen. In vrijwel alle Vinex-wijken hebben architecten en stedenbouwers geprobeerd bestaande elementen van het landschap op te nemen in de stedenbouwkundige ontwerpen. In sommige

plannen, zoals dat voor Leidsche Rijn bij Utrecht, is dit gebeurd door de bestaande 'groenstructuur' van het gebied als uitgangspunt te nemen voor het ontwerp. Andere plannen, zoals dat voor Brandevoort bij Helmond, verwijzen heel letterlijk naar het regionale verleden om het traditioneel Noord-Brabants dorp, compleet met zijn gevarieerde maar traditionele woningen, te doen herleven (Duursma en Hulsman, 1999).

Strolenberg gaat hier iets dieper op in en ziet dat een decennium geleden cultuurhistorie ook al een belangrijke rol begon te spelen bij stedelijke ontwikkeling en bij Vinex. "De Mariaplaats in Utrecht bijvoorbeeld, of de rol van archeologie bij Leidsche Rijn. De vondsten rondom de Limes, de grens van het Romeinse Rijk worden ingezet in het ontwerp en de beleving van de Vinex-wijk. Het was ineens geen tabula rasa meer, zand gestort over weilanden, maar een plek met verschillende tijdslagen, met een roemruchte en aansprekende geschiedenis. Dat je woont aan een voormalige Romeinse snelweg is een mooi verhaal. Het is een verhaal waar mensen zich mee kunnen verbinden" (Luijten, 2008).

Waarde van ontwerp

De laatste zin van bovenstaande alinea is mijns inziens een gewaagde uitspraak. Een verhaal waar mensen zich mee kunnen verbinden ontstaat namelijk niet vanzelf. Voor een overheid die erop uit is kaders te scheppen, kan het van het grootste belang zijn te inventariseren wat er bij de bevolking leeft aan verlangens die mogelijk op haar beleid aansluiten of potentiële moeilijkheden kunnen opleveren. Hoe meer aansluiting, hoe meer potentieel draagvlak (Hendriks, 2005).

Voorzichtigheid is echter geboden. Zo stelt Eric Luijten dat *"omgaan met de geschiedenis geen platte formules mag worden, want dan ben je net zoveel kwijt als je gewonnen hebt. Aan al die nephistorische woningen hebben we niks, de vraag is hoe duurzaam dat is. Het zijn eerder flinterdunne verhalen. Misschien vinden mensen het mooi, maar cultuurhistorie gaat altijd over de gelaagdheid van de plek. Het is altijd een complex verhaal. Net zoals in Leidsche Rijn de Limes maar een van de lagen van de geschiedenis is. De complexiteit maakt de geschiedenis juist boeiend, dat moet je niet willen vertalen in een eendimensionale formule, want die is nep, daar prik je zo door heen. Bij cultuurhistorie gaat het om het maken van iets dat typisch is voor die plek. Maar het is bepaald niet gemakkelijk om een nieuwe vertaling te maken van het eigene van een plek. Er is niet één antwoord, en we moeten waken voor platitude. De kwaliteit van het ontwerp is belangrijk"* (Luijten, 2008).

Ook wordt er gesteld dat historische beelden en iconen economische en culturele aantrekkingskracht kunnen uitoefenen op het gedrag van bijvoorbeeld toeristen of toekomstige bewoners. Dit zou dus van waarde kunnen zijn voor de economie. Onze huidige stedelijke cultuur is in hoge mate georganiseerd rond de consumptie van identiteiten, en de steden bieden daarvoor zowel historische als eigentijdse aanknopingspunten. Je bent wat je koopt, en slimme steden spelen daar op in, zo stelt sociologe Sharon Zukinn (Kolen, 2005).

De aanknopingspunten kunnen door ontwerpers vertaald worden in hun product. In het boek 'Ontwerpen aan geschiedenis, een cultuur van ruimte maken' zegt stedenbouwkundige Florian Boer dat ontwerpen met 'de geschiedenis' een interessante, beladen, inspirerende, heikele en wellicht zelfs onvermijdelijke onderneming is. Weinigen kunnen werken zonder bagage en de geschiedenis levert een aantal feiten, gebeurtenissen, kenmerken, waarden en ook normen. De maatschappelijke waarde noch de culturele betekenis is echter objectief vast te stellen. Hoewel wordt getracht geschiedenis te verwetenschappelijkken of anderzijds het verleden opportunistisch te politiseren, betreft het altijd interpretaties: subjectieve verhalen met meer of minder argumentatie. Het ontwerp voegt hieraan een volgende laag toe. Interessant is dat het ontwerp door middel van geschiedenis, iets over het heden tot uitdrukking kan brengen en tevens ruimte kan bieden aan het (door)ontwikkelen van (nieuwe) geschiedenis (Boer, 2005).

Het gebruik van historische elementen in de vormgeving reikt verder dan het benutten van bestaande patronen in het landschap: het gaat om inzicht in de betekenis van dat landschap in vroegere tijden, het belang daarvan voor onze huidige identiteit en het effect op alle denkbare lagen. De geschiedenis biedt inzicht in wie wij zijn, als individu en als groep, toont onze overeenkomsten en verschillen, werpt licht op onze vroegere gedaanten en verklaart waarom we zijn wie we zijn; vanuit deze optiek is het project een visie van onze verwachtingen voor de toekomst. Vormgeving, ons dagelijks werk, is een subtiel instrument voor maatschappelijke acculturatie. De verantwoordelijkheid voor het aanbrengen van een nieuwe laag in het landschap rust daarbij op onze schouders (die van ontwerpers, red.) (Font, 2005).

Bewoners?

In bovenstaande paragrafen is duidelijk gemaakt dat er een behoefte bestaat voor traditie en behoud. Bij ruimtelijke ontwerpen wordt vaak rekening gehouden met cultuurhistorie en het Rijk heeft zijn doelen hiervoor vertaald in de Nota Belvedere. Vinex-wijken zijn aldus uitermate geschikt om integratie tus-

sen oud en nieuw te bewerkstelligen; cultuurhistorie als onderlaag om nieuwe huizen te bouwen. Je kunt zeggen dat de visies van beleidsmakers en ontwerpers weinig meer te raden over laat.

Wat echter wél te raden over laat is de visie van bewoners in Vinex-wijken. Zij zijn namelijk de consumenten van een product geleverd door mensen van bovenaf. Ze hebben echter weinig invloed op het ontwerp en daarmee op de aanwezige cultuurhistorie in een wijk. Het geconstrueerde verleden van wijken is een goed uithangbord richting potentiële investeerders, maar herkenning van de gebruikte cultuurhistorie in een wijk is niet altijd eenduidig. Hierdoor zal de betekenis die bewoners er aan geven ook verschillend kunnen zijn. De vraag rijst op welke wijze de gedachten van de ontwerper en degene voor wie hij het ontwerp maakt op een lijn liggen.

1.2 Doel

Zoals in de probleembeschrijving naar voren gekomen is besteedt het onderzoek aandacht aan de manier waarop cultureel erfgoed gebruikt wordt in stedelijke uitbreidingswijken, de zogenaamde Vinex-wijken. Nadruk ligt op de herkenning van cultuurhistorie door bewoners en de betekenisgeving.

Het doel is het ontrafelen van het planningsdiscours en bewonersdiscours in een Vinex-wijk met betrekking tot cultuurhistorie en de overeenkomsten en verschillen te identificeren. Op deze manier kan bepaald worden of door ontwerpers ingepaste oude elementen in een Vinex-wijk door bewoners daadwerkelijk herkend worden en welke cultuurhistorische betekenis hier aan gegeven wordt door beide groepen.

1.3 Onderzoeksvragen

Het doel wordt vertaald in een centrale onderzoeksvraag die de leidraad vormt gedurende het onderzoek en van waaruit de onderzoeksvragen geselecteerd worden. De vraag wordt als volgt geformuleerd:

Wordt de aanwezigheid van cultuurhistorie in een Vinex-wijk herkend door bewoners en welke betekenis wordt hier aan gegeven?

Een gefundeerde oplossing van de onderzoeksvraag wordt bereikt door onderstaande onderzoeksvragen te stellen. De vragen worden onderverdeeld in subvragen die duidelijk maken in welke richting het antwoord gezocht wordt; deze subvragen zijn dus niet letterlijk opgenomen in de discoursanalyse. De richting is overigens ook afhankelijk van de onderzoeksmethoden.

1. **Welke cultuurhistorische elementen zijn door de ontwerper opgenomen en gebruikt in de uitvoering?**
 - a. Wat is de visie van de ontwerper op cultuurhistorie?
 - b. Waarom zijn elementen wel/niet gebruikt?
 - c. Waarop zijn de keuzes gebaseerd?
2. **Op welke manier wordt cultuurhistorie in de wijk onder de aandacht gebracht?**
 - a. Zijn er elementen zichtbaar in de wijk?
 - b. Hoe is de communicatie naar bewoners toe?
 - c. Is er een marketingplan voor cultuurhistorie in de wijk?
3. **Is er sprake van herkenning van cultuurhistorie bij de bewoners van de wijk?**
 - a. Hebben de bewoners weet van de cultuurhistorie van hun wijk (al of niet zoals de ontwerper beoogd heeft)?
 - b. Hoe zijn ze aan deze kennis gekomen?
 - c. Komt het herkende overeen met wat de ontwerper gebruikt heeft?
4. **Welke betekenis geven de bewoners aan de cultuurhistorie van de wijk?**
 - a. Op welke manier zien de bewoners de cultuurhistorie in de wijk?
 - b. Welke gedachte brengt de gebruikte historie naar boven?
 - c. Komt de interpretatieve betekenis overeen met de semiotische betekenis van de ontwerper?
 - d. Hoe komt cultuurhistorie ten goede aan de waardering van de wijk?

Afbeelding 1 De Amerikaanse wijk in Schuytgraaf.

Kader 1 Definitie Cultuurhistorie

Positie cultuur

Nederland is een cultuurland bij uitstek. Als cultuurlandschap is het een creatie van natuurkrachten en menselijke inventiviteit die in de loop van vele eeuwen zijn vorm heeft gekregen. Krachten en tegenkrachten, bouwen, slopen, overstroom en bedijken en het in cultuur brengen en tegenwoordig teruggeven aan de natuur, hebben die creatie gemodelleerd. De ruimte waarin we leven bergt een schat aan cultuurhistorische informatie in zich over de wording van deze creatie. Dit geldt ook voor onze steden: Nederland kent een grote dichtheid en diversiteit aan historische steden (Nota Belvedere, 1999).

Ondanks de veelheid aan cultuurhistorische informatie vinden er de laatste decennia zeer snelle ingrijpende veranderingen in dit Nederlandse landschap plaats. Veel van die veranderingen leiden ertoe, dat de verschillende landschappen steeds meer op elkaar gaan lijken. Een bijkomend gevolg is dat de geschiedenis van deze landschappen onherkenbaar dreigt te worden. Kennis van het landschap en zijn ontstaansgeschiedenis is een noodzaak als we een deel van de rijkdom en variatie van het Nederlandse landschap veilig willen stellen (S. Barends et al, 2005).

Deze verontrustende woorden worden kracht bijgezet door Janny Rodermond (directeur Stimuleringsfonds voor Architectuur): *“Cultuur behoort aan de basis te liggen van de ruimtelijke ordening. Dit veronderstelt het formuleren van een visie op de samenleving die het verbindende kader vormt voor economisch, sociaal en ruimtelijk beleid. Zolang de contouren van een dergelijk attractief en stimulerend kader ontbreken, is het de vraag of opdrachtgevers en ontwerpers in de dagelijkse praktijk deze culturele ambitie kunnen waarmaken. Daar waar de randvoorwaarden voor het ontwikkelen en realiseren van kwalitatief hoogwaardige ontwerpen onvoldoende ruimte bieden, onduidelijk zijn of alleen in kwantitatieve termen zijn omschreven, blijft dit een zeer moeizame onderneming.”* (Rodermond, 2005).

Betekenis cultuurhistorie

Uit bovenstaande valt te concluderen dat er binnen de ruimtelijke ordening behoefte bestaat aan een duidelijke betekenisgeving van cultuurhistorie om het toekomstige cultuurlandschap te beschermen tegen dreigende verwaarlozing. Door de uiteenlopende gebieden en inrichtingsopgaven is het moeilijk om een bindende definitie te geven aan cultuurhistorie. Binnen dit onderzoek zal vastgehouden worden aan een beschrijving zoals die is vastgelegd in het regeerakkoord van de Tweede Kamer in 1997/1998 en opgenomen in de Nota Belvedere:

Cultuur is van vitale betekenis voor zowel onze samenleving als voor de individuele burger. Cultuur is essentieel voor enerzijds integratie en cohesie als uitdrukking van wat ons bindt en anderzijds voor de differentiatie en ontplooiing van de individuele mens. Cultuur is essentieel voor de ontwikkeling en overdracht van waarden en voor de reflectie daarop (Nota Belvedere, 1999). Cultuurhistorie, zo kan hieraan worden toegevoegd, is van vitale betekenis als een manier van kijken die oog heeft voor de longue durée, voor de lange termijn van zowel het verleden als de toekomst. Cultuurhistorie herinnert er aan dat cultuur met al haar facetten en waarden (integratie en cohesie, differentiatie en ontplooiing, ontwikkeling, overdracht en reflectie) niet slechts op dit moment bestaat maar ook een betekenis heeft die decennia of zelfs eeuwen ver in de tijd kan reiken. Cultuurhistorie is dus van vitale betekenis omdat ze de cultuur, de samenleving en het individu, boven het momentane verheft en in de lange lijnen van de tijd plaatst (Regeerakkoord Tweede Kamer 1997/1998, 1999).

Daar waar in het onderzoek gesproken wordt over cultuurhistorie gaat het om sporen, objecten en patronen/structuren die zichtbaar of niet zichtbaar, onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. Cultuurhistorie omvat dus zowel archeologisch, historisch-(steden)-bouwkundig als het historisch-landschappelijk erfgoed (Regeerakkoord Tweede Kamer 1997/1998, 1999). Daarnaast worden er ook de cultuurhistorische ‘roerende goederen’ onder geschaard, zoals bijvoorbeeld verzameld in musea of archieven.

Kader 2 Definitie Vinex

Achtergrond en inhoud

Begin jaren negentig van de vorige eeuw besefte de politiek dat het noodzakelijk was beleid te maken aangaande de bouw van een groot aantal nieuwe woonwijken in Nederland. Daartoe werd eind 1993 door de minister van VROM de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening uit 1990 aangevuld met de Vierde Nota extra. Deze nota verordonneerde dat er tussen 1995 en 2010 ongeveer 750.000 woningen moesten worden gebouwd (Vierde Nota Extra, 1993). De beleidsuitgangspunten werden vastgelegd in convenanten tussen het rijk, provincies en stadsbesturen. In deze nieuwe, compacte stedelijke uitbreidingswijken, op zogenaamde Vinex-locaties, zouden diversiteit en ontwerp kwaliteit de basisvoorwaarden veiligstellen en zou rekening worden gehouden met de pluriformiteit van de kwaliteitsopvattingen. Geprobeerd moest worden 'samenhang te brengen in de bouwopgave, de mobiliteitsvraag en het natuur- en milieubeleid' (Baljon et al, 2001).

Eén van de uitgangspunten van het beleid was dat de nieuw te bouwen woningen meer rekening zouden houden met de nieuwe woonwensen. Naast het bouwen van grotere woningen op ruimere kavels zou de nadruk komen te liggen op de kwaliteit van de woonomgeving, (ecologische) groenvoorzieningen en het terugdringen van het autogebruik, tevens uit het straatbeeld, naast het stimuleren van het gebruik van het openbaar vervoer. Voorwaarden voor de architectuur werden van te voren vastgelegd, waarbij afwisseling en variatie uitgangspunten waren (Handvest kwaliteit van Vinex-locaties, 2000)

Dit heeft echter, volgens critici, niet altijd tot de meest positieve eindresultaten geleid. Kritiek was er vooral op de eenvormigheid van de architectuur naast de illusie van een geregisseerde variatie, het monotone en saaie karakter van de wijken, op de dichtheid en de matige parkeer- en groenvoorzieningen (Baljon et al, 2001). Het resultaat bleek overwegend teleurstellend. Wellicht kwamen de kritische reacties op dergelijke wijken te vroeg om er met recht over te kunnen oordelen, omdat de locaties vaak nog niet voluit waren ontwikkeld. Grote delen van een wijk waren vaak nog een zandvlakte, bomen waren nog niet volgroeid, de supermarkt en de kapper huisden nog in noodgebouwen. Dan is het uiteraard lastig 'sfeer' proeven en voor bewoners mogelijk nog te vroeg om zich er echt thuis te kunnen voelen (Sondervan, 2005).

Vinex en cultuurhistorie

Binnen de praktijken van ruimtelijke planning en ontwerp is er in toenemende mate de intentie ontstaan historisch erfgoed een expliciete plaats te geven (Nota Belvedere, 1999). De behoefte om de historische betekenis van het landschap te bewaren en relictten uit het verleden te behouden kan worden beschouwd als een reactie op een periode waarin de functionaliteit van de ruimte voorop stond en de daarbij behorende veranderingen belangrijker leken te worden geacht dan historische relictten en structuren in het landschap. Transformaties in de vorm van herinrichtingen, ruilverkavelingen, stedenbouw, etc. hebben weinig plekken ongemoeid gelaten en veel 'waarden' zijn volgens sommigen verloren gegaan (Duineveld et al, 2004).

Door tal van mensen is er in wetenschappelijke artikelen, essays, media en diverse beleidsnotities gewezen op het verlies van 'historische waarden'. Zo spreekt de cultuurfilosoof Ton Lemaire van 'de onthistorisering van het landschap'. Volgens hem zouden de opeenvolgende veranderingen in de omgeving geen herkenning meer bieden en onze omgeving zou veranderen in een anonieme en geschiedloze ruimte (Kolen & Lemaire, 1999).

De angst voor verlies van de historie van het landschap komt niet uit de lucht vallen en speelt met name een rol bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen zoals Vinex-wijken. In 1999 werd het belang van cultuurhistorie erkend en op de politieke agenda gezet en hebben de vier ministeries VROM, OCW, LNV en V&W de Nota Belvedere ontwikkeld waarin voor een respectvolle omgang met het cultuurhistorische verleden in nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland wordt voorgestaan (www.belvedere.nu).

De ondertitel van de nota luidt 'behoud door ontwikkeling', waarmee de intentie wordt geopperd om rekening te houden met de karakteristieken van een bepaald gebied en dat zodoende de kwaliteit van de inrichting van Nederland wordt vergroot.

Het is met nadruk geen wet, eerder 'een inspiratiebron en kwaliteitsimpuls' voor toekomstige ontwikkelingen. Het beleid biedt ruimte voor interventie in de aangewezen Belvederegebieden, mits de kwaliteit van de leefomgeving verbeterd wordt en het cultureel erfgoed behouden blijft. Want door hun unieke karakter dragen 'cultuurhistorische kwaliteiten (...) bij aan de identiteit die mensen ontlenen aan een gebied of plek' (www.belvedere.nu).

1.4 Paradigma

Inleiding

Binnen het onderzoek wordt een paradigma gehanteerd om het een gedegen basis te geven en kaders te scheppen bij de onderzoeksvragen. Dit biedt een structuur die gedurende het onderzoek impliciet aanwezig is en tevens noodzakelijk omdat het een denkkader geeft om de waarnemingen betekenis te kunnen geven. Op basis van eigen ideeën en opleidingsachtergrond zal dit paradigma sociaal-constructivistisch van aard zijn. Dit heeft namelijk veel raakvlakken met de manier van denken die gevormd is tijdens de afgelopen vijf jaren studeren aan de Wageningen Universiteit.

Allereerst zal uitgelegd worden wat deze denkwijze inhoudt. Vervolgens wordt beschreven hoe het paradigma, op basis van eigen interpretaties, is toegepast binnen het onderzoek.

Sociaal constructivisme

Het mechanische wereldbeeld en de wetmatigheid van oorzaak en gevolg die eigen zijn aan positivisme werden in de twintigste eeuw bestreden door constructivisten, vooral voor zover het positivisme in de sociale wetenschappen werd gehanteerd. Het ontologische uitgangspunt is dat mensen al dan niet bewust hun eigen wereld vormgeven door (samen) te handelen en door aan hun handelingen betekenis te geven. Het epistemologische uitgangspunt concentreert zich op die betekenissen: kennis is intersubjectief en de waarde van empirische informatie is dan ook afhankelijk van de mate waarin die informatie door mensen erkend en gebruikt wordt. In uiterste vorm is de relativisering van de waarachtigheid van de wereld waarin mensen leven een nieuw idealisme. Deze benadering wordt gewoonlijk sociaal constructivisme genoemd (Oosten, 2005).

De beschrijving hierboven is wollig en niet altijd even begrijpelijk. Om het kort te zeggen is sociaal constructivisme een uitbreiding van het instrumentalisme. Dit is een wetenschapsfilosofische stroming die als opvatting heeft dat theorieën en begrippen louter 'instrumenten' zijn. Hierbij is het van ondergeschikt belang of deze theorieën of begrippen juist of fout zijn. Wat van belang is, is niet dat ze correct de realiteit weergeven, maar of ze op een afdoende wijze het verschijnen van bepaalde fenomenen kunnen verklaren en voorspellen (nl.wikipedia.org).

De uitbreiding hiervan binnen het sociaal constructivisme houdt in dat het ook sociale aspecten van wetenschap in de theorie betreft. In zijn meest uitgesproken vorm beschouwt het wetenschap als niets meer dan een vorm van in-

teractie tussen wetenschappers, waarin het objectieve feit weinig tot geen rol speelt. Een zwakkere vorm van constructivisme zou kunnen betogen dat sociale factoren een grote rol spelen in de acceptatie van nieuwe wetenschappelijke theorieën (Simons, 2000).

Het sociaal constructivisme richt zijn onderzoek op motieven en betekenisgeving in sociale interacties. Constructivisten geven aan dat er in de sociale wetenschappen, anders dan in de natuurwetenschappen, nauwelijks causale wetten ontdekt worden. Niet de proef maar de dialoog is bepalend: de genese van kennis is door en omwille van het intersubjectieve een discursief proces (Oosten, 2005).

In de praktijk komt dit er op neer dat we verschijnselen alleen kunnen begrijpen wanneer we begrijpen hoe actoren zelf denken over hun wereld. Dat zet ertoe aan om in te zien wat actoren weten, zien en begrijpen. Een onderzoeker heeft begrip nodig van hun vocabulaire, zienswijzen en van wat zij belangrijk vinden. Het handelen van actoren en hetgeen ze daarin beïnvloedt, kunnen alleen vanuit hun standpunt begrepen worden. Onderzoek omhelst dan interactie met actoren, observatie van hun activiteiten en deelname daaraan, vraaggesprekken en het trachten om hun realiteit te reconstrueren. Een onderzoeker heeft dus inlevingsvermogen nodig (Oosten, 2005).

Paradigma in het onderzoek

Door de expliciete vraagstelling (met herkenning en betekenisgeving) komt het onderzoek terecht op het terrein van de omgevingspsychologie, wat een goede ingang biedt voor een sociaal constructivistisch paradigma. Deze vraag is uiteraard niet voor niets op deze manier gesteld. Vanuit mijn eigen interesse is gekozen om niet enkel te kijken naar de feiten, de werkelijkheid die er is (logisch positivistisch), maar voornamelijk te concentreren op het verhaal over de betekenissen die de werkelijkheid construeren (sociaal constructivistisch).

Er wordt onderzoek gedaan naar sociale processen in een Vinex-wijk die een 'geconstrueerde werkelijkheid' bezit: de door de ontwerper beschreven en gebruikte cultuurhistorie. De bewoners wonen in deze wereld die door het planingsdiscours ex ante is bedacht en geven er hun eigen interpretatie aan. Hierdoor ontstaat een discours wat kan verschillen van dat van de planner. Dit is vrij logisch.

Cultureel theorist Stuart Hall zegt hierover: *“Dingen op zichzelf betekenen niets: we construeren betekenis, gebruikmakend van representatieve systemen, concepten en signalen. Vandaar dat het de constructivistische benadering van betekenis genoemd wordt. Volgens deze benadering moeten we de materiele wereld om ons heen, waar dingen en mensen bestaan, niet verwarren met*

de symbolische processen en praktijk waardoor representatie, betekenis en taal opereren. Constructivisten ontkennen niet het bestaan van de materiële wereld. Echter, het is niet de materiële wereld die een uitspraak doet over de betekenis: het is het 'taalsysteem' (of hoe je het systeem ook wil noemen) dat we gebruiken om concepten te representeren. Het zijn de sociale actoren die de conceptuele systemen van hun cultuur gebruiken en de taalkundige en andere representatieve systemen om betekenis te construeren, om de wereld betekenisvol te maken en om betekenisvol over deze wereld te communiceren naar anderen toe" (Hall, 1997).

Het onderzoek richt zich op deze materie en er is getracht verschillende betekenisconcepten te onderscheiden en codes te vinden die de werkelijkheidsvisies van de bewoners bepalen. Communicatie over en weer met actoren is hierin onvermijdelijk en het vinden van causale wetten onmogelijk. Dit brengt met zich mee dat we enkel subjectief kunnen zijn, aangezien objectiviteit niet te realiseren is. Uiteraard vormt dit geen belemmering om waardevolle conclusies te trekken, aangezien het ontrafelen van discoursen van betekenis kan zijn voor de toekomstige planningpraktijk.

1.5 Discours

Inleiding

Centraal in het onderzoek staat de vraag of cultuurhistorie in een Vinex-wijk herkend wordt door bewoners en welke betekenis ze hier aan geven. Achterliggende gedachte hierbij is dat de betekenis die de ontwerper aan cultuurhistorie geeft niet altijd dezelfde is als die van bewoners. Door de plannenmakers (ontwerper en besluitnemers) worden signalen overgebracht, maar deze kunnen anders geïnterpreteerd worden door bewoners.

Om dit te plaatsen en tegemoet te komen aan het doel van het onderzoek is er aandacht besteed aan de discoursen van beide actoren; de vraagstelling bevindt zich namelijk op het snijvlak van het plannings- en bewonersdiscours. Er is een 'zwart gat' tussen beide discoursen wat opgevuld dient te worden om wederzijds naar elkaar toe te groeien. Het is dus van grote importantie de discoursen aan elkaar te koppelen en de verschillen naar boven te halen. Zo ontstaat er meer kennis en begrip voor het feit dat er verschillende opvattingen zijn over cultuurhistorische elementen en kunnen deze discoursen eventueel beter op elkaar afgestemd worden. Om het begrip 'discours' te duiden volgt hieronder een korte introductie.

Discours

Een discours kan gedefinieerd worden als 'een manier van spreken over de werkelijkheid, een samenhangend geheel aan vooronderstellingen over die werkelijkheid, daaraan gekoppeld een blik die sommige dingen naar voren haalt, andere onderbelicht laat' (Van Assche, 2001). Het discours bepaalt wat wij op een gegeven moment binnen een bepaalde groep voor werkelijk aannemen.

Anders gezegd is een discours een gestructureerde collectie van betekenisvolle teksten (Parker, 1992). Het woord 'teksten' moet hier niet te letterlijk genomen worden in de betekenis van geschreven transcripties, maar het verwijst naar 'alle vormen van symbolische expressie die een fysiek medium nodig hebben en permanent bewaard blijven'. Een tekst moet in het algemeen genoteerd worden - bij monde, opgeschreven of afgebeeld op enige manier - en dus 'een wezenlijke vorm aannemen en toegankelijk worden voor anderen'. Praten is aldus ook een vorm van tekst en de teksten die deel uit maken van discours kunnen diverse vormen aannemen, zoals geschreven documenten, mondelinge boodschappen, kunst, gesproken woord, afbeeldingen, symbolen, gebouwen en overige overblijfselen (Philips *et al*, 2004).

Een discours verwijst naar betekenissen, metaforen, representaties, beelden, verhalen, statements, etc. die gezamenlijk een bepaalde versie van een gebeurtenis produceren. Het verwijst naar een bepaald beeld dat is geschetst van een gebeurtenis (of persoon of groep personen), een bepaalde manier van representeren in een bepaald licht. Als we accepteren dat er een veelheid van alternatieve versies van gebeurtenissen beschikbaar zijn door middel van taal, dan betekent dit dat er een grote verscheidenheid van verschillende discourses is, elk met een verschillend verhaal over het object, een verschillende manier van representatie naar de wereld (Burr, 1995).

In een cultuur bestaan meerdere discourses naast elkaar, die veranderen, kunnen samensmelten en op elkaar reageren. Niet alle mensen in een cultuur delen dezelfde discourses. Het ene discours kan betrekking hebben op veel domeinen van het leven (bijvoorbeeld het Christendom), het andere kan toegespitst zijn op een specifieke context (bijvoorbeeld discourses waarin de skateboardmode wordt bepaald). Het ene discours kan erg stabiel blijven in de tijd (bijvoorbeeld 'het is verkeerd andere mensen te doden'), het andere kan dynamisch zijn (zo is de visie op de omgang met archeologisch erfgoed onder archeologen gedurende de laatste decennia veranderd van 'zo snel mogelijk opgraven en in musea plaatsen' tot 'inventariseren en in de grond laten zitten als dat niet tot schade leidt'). Sommige discourses zijn gekoppeld aan organisaties en instituties (zoals het natuurbeschermingsdiscours dat gekoppeld is aan ministeries, belangenorganisaties en wetgeving), andere zijn veel minder georganiseerd (zoals het anti-globalistendiscours) (Groot *et al*, 2005).

1.6 Onderzoeksmethoden

Zoals gezegd ligt de nadruk in het onderzoek op discourses. De onderzoeksmethoden die gebruikt zijn liggen logischerwijs in de lijn van discoursanalyses. Dit is een methodologie waarin verschillende methoden beschikbaar zijn die er toe bijdragen dat een discours ontrafeld kan worden. Deze hebben een sociaal constructivistisch karakter en vormen de basis voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

Binnen de discoursanalyse is op zoek gegaan naar grammaticale constructies, metaforen, afbeeldingen en manieren van spreken etc. die mensen gebruiken om hun manier van uiten vorm te geven. Door te kijken naar wat verschillende mensen zeggen als ze bijvoorbeeld geïnterviewd worden over een onderwerp, is het mogelijk te ontdekken hoe de manieren van spreken, metaforen, etc. naar voren komen in hun manier van praten. Met het abstract maken van zulke gebruiken (bijvoorbeeld door middel van het houden van meerdere interviews over hetzelfde onderwerp) zijn manieren van spreken als een patroon onderscheiden in het onderzoek. Daarom is op zoek gaan naar veranderlijkheid en herhaling in het materiaal. Veranderlijkheid is voorgekomen in een enkel interview, omdat van respondenten kon worden verwacht dat ze verschillende kaders hanteren om hun huidige ideeën vorm te geven. Met herhaling tussen verschillende interviews is rekening gehouden, omdat de verwachting was dat dezelfde kaders gebruikt worden door verschillende mensen (Burr, 1995).

Discoursanalyse heeft bewezen een bruikbaar theoretisch kader te kunnen bieden voor het begrijpen van de sociale kanten van organisatorische en inter-organisatorische fenomenen. Discoursanalisten verkennen hoe de sociaal geproduceerde ideeën en objecten die ingesloten zijn in organisaties, instituten en de maatschappij in het algemeen zijn gecreëerd en in stand worden gehouden door de relaties tussen discours, taal en handelen. Overeenkomstig behelst discoursanalyse niet alleen praktijkgerichte datacollectie en analyse, maar ook (meta)theoretische veronderstellingen en een basis van onderzoeksclaims en studie. Dit legt niet alleen de nadruk op het belang van taalkundige processen, maar onderstreept taal ook als een fundament in de constructie van sociale werkelijkheid (Philips *et al*, 2004).

Discoursanalisten gebruiken een grote variatie van benaderingen die variëren van 'micro' analyse (zoals taalwetenschap, conversatie analyse en verhaalanalyse) tot etnografische en etnomethodologische benaderingen die gezien kunnen worden als 'macro' analyse, waaronder Foucault geschaard wordt (Philips *et al*, 2004).

Er bestaat echter geen blauwdruk voor het houden van een discoursanalyse. Het is afhankelijk van het soort onderzoek en de vragen die je stelt hoe de analyse vorm gegeven wordt. In dit onderzoek is op zoek gegaan naar de discourses van planners en bewoners en getracht patronen te herkennen waarin ze zich onderscheiden van elkaar (of waar ze juist overeenkomen). De methoden die daarbij zeer goed te hanteren zijn, zijn interviews en literatuurstudie. Ter overkoepeling van deze methoden is gekozen om de Vinex-wijk Schuytgraaf in Arnhem als casestudie te gebruiken.

Casestudie

Om dieper in te gaan op de onderzoeksvragen is de wijk Schuytgraaf geselecteerd en behandeld als casestudie. Het gaat niet om de casus als zodanig, maar om de 'casus als drager van het verschijnsel cultuurhistorie'. Op deze manier zijn de vragen specifiek gesteld voor deze Vinex-wijk, maar zijn de conclusies algemeen getrokken. Dit is mogelijk, omdat het theoretisch kader de basis biedt voor het onderzoek en hierdoor deze theorieën getoetst worden door middel van de casestudie (studion.fss.uu.nl).

Schuytgraaf is als casus gekozen omdat het een Vinex-wijk is die een basis heeft die onder andere cultuurhistorisch van aard is; de ontwerper heeft de historie van het gebied gebruikt om de wijk een gezicht te geven. Ook is het een grote wijk, waardoor het, gezien het aantal inwoners, een goede kans biedt om representatief onderzoek te doen.

Literatuurstudie

De basis van het onderzoek is gelegd in een literatuurstudie. Door onderzoek in recente artikelen zijn huidige trends betreffende Vinex-wijken en cultuurhistorie naar voren gekomen, waar de probleemstelling op gebaseerd is. Dit is voortgezet in het theoretisch kader wat wordt gevormd door wetenschappelijke artikelen die betrekking hebben op de probleemstelling.

Een belangrijk onderdeel in de analyse van de discourses vormt echter ook de 'non-wetenschappelijke' literatuur. Deze is met name gebruikt bij de wijkanalyse om te bepalen op welke manier de cultuurhistorie van Schuytgraaf onder de aandacht gebracht is. Dit houdt in dat folders, kranten, etc. een plaats in het onderzoek gekregen hebben. Het zijn juist deze stukken die zowel vanuit de kant van de planners (bijvoorbeeld een promotieboek voor de wijk) als van de bewoners (bijvoorbeeld een wijkkrant) aangeven hoe zij tegen de wijk aankijken en hun discours blootleggen.

Interviews

Van grote waarde voor het onderzoek zijn de interviews met zowel plannemakers als bewoners. Deze zijn gehouden om helder voor ogen te krijgen hoe zij over de wijk denken en op welke manier hun gedachten geconstrueerd zijn. Valkuil hierbij was wel dat de objectiviteit in het gedrang kon komen, maar dit is mede ondervangen door bewust om te gaan met het feit dat het onderzoek een wisselwerking is tussen de onderzoeker en degene die onderzocht worden. Bijvoorbeeld, in een interview kan duidelijk zichtbaar worden hoe de ideeën van de onderzoeker vertaald worden in de manier waarop en welke vragen er gesteld worden. En de interviewer moet als een 'mens' beschouwd worden en niet als een machine die de antwoorden van de ondervraagden onbevooroordeeld en emotioneel opschrijft (Burr, 1995). Naast het benaderen van direct betrokkenen is actief de wijk ingegaan om een beeld te krijgen van Schuytgraaf. Door het maken van foto's, eigen observaties en het aanspreken van bewoners is veel duidelijk geworden over welke plaats cultuurhistorie inneemt bij de inwoners van de Vinex-wijk.

HOOFDSTUK 2

Theoretisch kader

2.1 Inleiding

De studie van discoursen kent vele varianten en er is dan ook geen theorie te kiezen die een op een toe te passen is op dit onderzoek. Elk type discoursstudie heeft zijn eigen ideeën en vraag is of deze ideeën wel als zodanig in het onderzoek voorkomen. Er is onderscheid te maken in verschillende categorieën en deze zullen praktisch zijn voor beginners, maar ook ervaren discoursanalisten maken hun eigen onderscheid. Ze associëren zichzelf met een bepaalde richting meer dan met een andere manier van analyseren.

Kenmerkend voor de studie van discoursen is dan ook de vrijheid die onderzoekers zichzelf toedichten om zelf te bepalen op welke manier ze een discours benaderen. Er zijn namelijk altijd onderzoekers die de scheiding niet zo zwart-wit zien en een combinatie van benaderingen proberen toe te passen op hun onderzoeksveld. Ze verwerpen de kunstmatige scheiding tussen theorie, beschrijving en toepassing en bestuderen de verschijnselen zowel in tekst als in gesproken woord. Deze vrijheid om benaderingen te combineren en een eigen draai te geven wordt in dit onderzoek ook genomen en in onderstaande paragrafen zal duidelijk worden hoe de discoursen van planners en bewoners in het onderzoek behandeld zullen worden.

2.2 De basis

De theorieën die in het onderzoek gebruikt worden komen niet uit de lucht vallen. Het is een combinatie van bestaande ideeën, tezamen met de insteek die in de centrale onderzoeksvraag gekozen wordt, namelijk het ontrafelen van het planningsdiscours en bewonersdiscours in de Vinex-wijk Schuytgraaf met betrekking tot cultuurhistorie om zodoende de overeenkomsten en verschillen te identificeren.

Om dit te doen wordt een stap terug gedaan om de basisgedachten omtrent discoursstheorie te beschrijven. Dit biedt een basis om concreter in te gaan op de vraagstelling.

Eenvoudig gesteld kun je zeggen dat er een (constructivistische) theorie is die ervan uitgaat dat mensen de werkelijkheid waarnemen binnen een raamwerk van betekenissen, welke geconstrueerd worden in sociale interactie tussen mensen. Dit betekent dat wat mensen waarnemen, wat ze 'waar' vinden en van waarde achten, geconstrueerd wordt in een zogenaamd discours. Een discours is in beginsel niets anders dan een manier van spreken. Het is een beeld van de realiteit dat sommige elementen daarin doet oplichten en andere onzichtbaar

laat. Een discours wordt geproduceerd in sociale interactie en wordt gereguleerd door tal van sociale, institutionele processen, procedures, machten en krachten (Groot *et al*, 2005).

Dat een discours gevormd wordt in sociale interactie en daardoor een breed aspect van benaderingen bevat is te verklaren uit het feit dat binnen de theorieën die gebruikt worden om discours te onderzoeken drie hoofdstromen te onderscheiden zijn. Deze zijn weer onder te verdelen in 'substromen' die elk weer hun eigen interpretaties hebben, etc. Hierdoor zijn er vele varianten. Grof gezegd is er een stroming die:

- de focus legt op het discours 'zelf', de structuren van teksten of spreken;
- discours en communicatie bestuderen als cognitie;
- de focus legt op sociale structuren en cultuur.

Deze driehoek (discours-cognitie-maatschappij) is een weergave van een multidisciplinaire analysemethode die sterk aan elkaar gerelateerd is. Je kunt tekststructuren en interactie namelijk niet verklaren zonder een cognitieve factor, en cognitie zonder de wetenschap dat kennis en andere gedachten nodig zijn en gebruikt worden in discoursen en in sociale contexten; terwijl cognitie, maatschappij en cultuur niet zonder taal, discours en communicatie kunnen. Dus een systematische beschrijving, analyse en verklaring van discours is een samenwerking tussen de verschillende disciplines in de driehoek (Van Dijk, 1997).

Vanuit het sociaal constructivistische paradigma is het vanzelfsprekend dat de theoretische basis hier ook op gestoeld is, dus komt de derde focus het meest in de buurt. Dit wordt met enig voorbehoud gezegd, omdat er geen handleiding bestaat om een discoursanalyse uit te voeren; zo ook niet voor dit onderzoek. Wel kan gezegd worden dat de onderzoeksvragen het beste aansluiten op de stroming die grotere verbanden legt, zoals op sociale structuren en cultuur. Er is niet uitgebreid gekeken naar zinstructuren of de intonatie van wat de geïnterviewden zeggen om een beeld te krijgen van het discours; evenmin is er een belangrijke rol weggelegd voor cognitie: de mentale processen en representaties in de productie en het begrijpelijk maken van teksten of het gesproken woord. De theorieën achter deze stromingen zullen daarom niet verder uitgediept worden.

In het onderzoek zijn het zoals gezegd de grotere verbanden waar naar gekeken wordt. De discoursen van planners en bewoners worden bestudeerd als een niet weg te denken onderdeel van hun lokale, sociale en culturele context. De geschreven en gesproken woorden wijzen vaak op contextuele relevantie en

zodoende moeten deze structuren in detail bestudeerd en geanalyseerd worden als mogelijke uitingen van het discours. Belangrijk hierin zijn bijvoorbeeld de setting, actoren en hun communicatieve en sociale rollen, doelen, relevante sociale kennis, normen en waarden, organisatorische structuren, etcetera (Van Dijk, 1997). Het is uiteraard niet mogelijk om ieder aspect gedetailleerd te behandelen, maar de grotere lijnen zijn wel te herkennen.

Binnen de grotere verbanden wordt gekeken naar planners en bewoners en welke 'taal' ze spreken. Er van uitgaande dat beide groepen een verschillende taal spreken zal ook hun stijl verschillend zijn. Strikt gezien kan stijl alleen in meervoud besproken worden; dat wil zeggen met betrekking tot de verschillende mogelijke variaties. Stijlen verschillen van elkaar en daarom spreken we over een verscheidenheid aan stijlen binnen de discoursen. Dit concept is geen veroordeling, zoals je kunt zeggen dat "iets heeft geen stijl", maar het is een concept dat bruikbaar is om de verschillende stijlen binnen de discoursanalyse te identificeren en te beschrijven. Zo zal een planner een andere stijl hebben dan een bewoner. Dit behelst zowel het geschreven als het gesproken woord (Sandig en Selting, 1997).

2.3 Foucault

In het licht van de sociaal constructivistische insteek van de vraagstelling sluit de discours Theorie van Michel Foucault goed aan bij het onderzoek. Het is namelijk zo dat onderzoekers op het gebied van sociaal beleid, cultuuronderzoekers en sociologen bijvoorbeeld, veelal gebruik maken van interviews, studieteksten, historische opnamen en bestaande documenten. Ze gebruiken daarvoor vaak een insteek die gestoeld is op de Theorie van Foucault. Hierin komen cultuur en de sociale relaties die hier bij horen uitgebreid naar voren.

De grondgedachte van Foucault is dat betekenissen die wij aan de wereld toekennen afhankelijk zijn van het heersende discours. Het idee dat fysieke dingen en acties bestaan, maar dat ze alleen betekenis kunnen hebben en objecten van kennis kunnen worden door middel van een discours, ligt ten grondslag aan de constructivistische Theorie van betekenis en representatie. Foucault veronderstelt dat 'omdat we alleen kennis over dingen kunnen hebben als ze betekenis hebben, is het het discours (en niet de dingen op zichzelf) die kennis produceren' (Hall, 1997).

Onvermijdelijk in de discours Theorie van Foucault zijn de begrippen 'kennis' en 'macht', en hun onderlinge verwevenheid. Discours is sterk verbonden met

macht, omdat de kennis die door een discours geproduceerd wordt ook macht genereert. Het discours creëert kennis en kan een 'waarheidsregime' produceren (Hall, 1993). De subjecten van het discours worden hier aan onderworpen, waardoor de producenten van het discours macht verwerven over deze subjecten. Macht wordt door Foucault op een specifieke manier ingevuld, omdat hij sterk de klemtoon legt op de productieve zijde van macht in plaats van op de repressieve zijde, zonder het bestaan van repressie te ontkennen.

Macht produceert realiteit: domeinen van objecten en rituelen van waarheid. Het individu en de kennis die men ervan kan verkrijgen maken deel uit van deze productie (Merquior, 1988). Macht produceert plezier, vormt kennis en produceert discours. Het zijn volgens Foucault juist deze positieve aspecten die macht voor mensen aanvaardbaar maakt. Zou macht alleen maar repressief functioneren, dan zouden mensen niet overtuigd kunnen worden om te gehoorzamen (Foucault, 1972).

In het onderzoek komen bovenstaande gedachten terug wanneer wordt gesteld dat de cultuurhistorische betekenis van de door de ontwerper gebruikte objecten of gedachten enkel betekenis kunnen krijgen als het discours van bewoners hier op aansluit. De planner probeert hiervoor zijn machtspositie te gebruiken als producent van een historisch getint landschap. Over deze kennis valt echter te twisten en bewoners zijn vrij om hun eigen gedachten te vormen in hun eigen discours.

Discours wordt volgens Foucault niet gevormd door 'een gemeenschappelijk object van onderzoek, een standvastigheid van concepten of een referentie naar een gezamenlijk thema', maar wel door de regelmaat van de verspreide uitdrukkingen (Howarth, 1998). Dit betekent niet dat alle statements binnen een discours gelijklopend hoeven te zijn, maar wel dat de relaties en verschillen tussen de statements onderling systematisch en niet at random dienen te zijn (Hall, 1993).

Zijn interesse gaat uit naar de formatie van het discours en naar de articulatie van dit discours met andere sociale praktijken die buiten het discours staan. Het discoursconcept wordt door Foucault gebruikt om de productie van kennis in een specifieke historische periode te verklaren. Foucault huldigt hierbij het uitgangspunt dat kennis niet zomaar de resultante is van zelfstandige subjecten, maar dat kennis zelf een discursieve praktijk is die dus stap voor stap van de ene gedachte tot de andere overgaat. Theoretische objecten worden geconstrueerd in een discours en zijn nooit intrinsiek waar of vals (Howarth, 1998).

Afbeelding 2 Elementen van het oorspronkelijke landschap naast een veld in aanbouw.

2.4 Discours planner - bewoner

Het gedachtegoed van Foucault is niet helemaal zonder discussie en er zijn kanttekeningen te plaatsen. Zo zeggen critici dat hij te veel ophangt aan het begrip discours en hierdoor de invloed van materiële of economische factoren naar de achtergrond verwijst.

Om hier aan tegemoet te komen kan gekeken worden naar de discourestheorie van Laclau en Mouffe die de nadruk leggen op sociale praktijken. Ze stellen dat alle sociale praktijken een gearticuleerd karakter hebben. Elk sociaal fenomeen kan beschreven worden zoals De Saussure taal beschrijft: als een geheel van verschillen waar de betekenis van een teken bepaald wordt in zijn relatie met andere tekens.

Het sociale is dus gestructureerd en gearticuleerd zoals een taal: de identiteit van een fenomeen krijgt pas betekenis in zijn relatie met andere fenomenen. Om deze reden spreken Laclau en Mouffe over discours als een geheel van differentiële posities. Het begrip discours wordt door hen ook omschreven als een gestructureerd geheel dat het resultaat is van articulatie, waarin articulatie gedefinieerd wordt als: 'elke toepassing waarin een relatie tussen elementen bereikt wordt zodat hun identiteit is samengesteld als een resultante van de gearticuleerde praktijk' (Laclau en Mouffe, 1985).

In een latere publicatie definieert Laclau discours als 'een structuur waarin over betekenis constant wordt onderhandeld en geconstrueerd'. Deze systemen zijn dus niet vast en gefixeerd, maar kunnen geherdefinieerd of opnieuw gearticuleerd worden. Wel zijn ze gedeeltelijk gefixeerd, anders zou de overvloed aan betekenis elke betekenis onmogelijk maken (Laclau en Mouffe, 1985).

Deze systemen blijven niet beperkt tot het innerlijke of het mentale, maar zijn ook materieel. Een differentiële positie wordt bepaald door zowel de linguïstische als de niet-linguïstische objecten. Laclau laat hierop volgen dat objecten steeds objecten zijn van discours. Dit betekent niet dat objecten niet (fysisch) bestaan buiten het discours, maar wel dat ze een discours nodig hebben om betekenis te krijgen. Hierover zegt Howarth: "*De discursieve karakterisering van objecten ontkent niet dat ze 'echt bestaan' buiten de discursieve verhoudingen, maar wel ontkent het dat het betekenisvolle objecten zijn buiten een discours*" (Howarth, 1998). Dit gaat alleen op als je spreekt over dezelfde betekenis en niet wanneer deze van elkaar verschillen. Wanneer deze van elkaar verschillen kun je namelijk geen objecten in een discours plaatsen en hier betekenis aan toekennen.

Bovenstaande alinea's kunnen enigszins verwarrend overkomen, vandaar dat een simpel voorbeeld van Laclau en Mouffe de problematiek kan verduidelijken.

Het is een anekdote van de aardbeving en de vallende steen:

Een aardbeving of een steen die valt is iets waarvan het bestaan niet te ontkennen valt, in die zin dat het af en toe voorkomt, onafhankelijk of mensen het willen of niet. Maar of het toe te schrijven is aan een 'natuurlijk fenomeen' of als 'uitingen van de toorn van God' hangt af van de structuur van een discursief gebied.

2.5 Het onderzoek in de praktijk

Hiermee is een brug te slaan naar de praktijk van een Vinex-wijk en de kern van dit onderzoek. Bij het ontwerpen van een nieuwbouwwijk zijn bepaalde objecten en gedachten gebruikt door de planner, in dit geval de ontwerper. Dit is gedaan vanuit een bepaald idee over de wijk en de cultuurhistorie die er aanwezig is. Ontwerpers hebben aldus betekenis gegeven aan de wijk vanuit hun zienswijze, hun discours. Deze gebruikte cultuurhistorie is hetgeen waar in het onderzoek vanuit wordt gegaan. Het gaat er dus niet om wat ik als onderzoeker wel of geen cultuurhistorie vindt; het gaat er om wat er gebruikt is door de planners en welke gedachten hier achter verscholen gaan. Dit is geen a-priori gegeven, maar kan wel het kader scheppen voor de vergelijking met het bewonersdiscours.

Een relatief eenvoudige discoursanalyse toont aan op welke manier het plannersdiscours naar voren komt. Door gebruikmaking van interviews, studieteksten en informele teksten kan aan het licht gebracht worden hoe het discours van planners gevormd wordt. Dit is overigens de meest fundamentele vorm van discoursanalyse die gestoeld is op de theorie dat er een tweeledige relatie is tussen het discours en wat de mensen zeggen en schrijven: het discours komt aan het voetlicht in de dingen die mensen zeggen en schrijven, en de dingen die we zeggen en schrijven zijn van hun betekenis afhankelijk van de context waarin ze verschijnen (Burr, 1995).

De theorie van Foucault komt om de hoek kijken als het discours van bewoners ontrafeld wordt. Bewoners geven ook betekenis aan hun wijk vanuit hun zienswijze en het is namelijk de vraag of zij dezelfde betekenissen opgenomen hebben in hun discours of dat deze verschillen. Met andere woorden gezegd: de door de planner gebruikte uitingen van cultuurhistorie in een Vinex-wijk krijgen pas betekenis als ze door de bewoners als zodanig herkend worden. En wanneer deze niet herkend worden, welke betekenis hebben zij dan? Dit is een lastiger kwestie om te onderzoeken, maar geen onmogelijke.

Dit wordt geconceptualiseerd middels de zogeheten blueprint metaphor van discours, oftewel de blauwdruk metafoor van discours. Dit houdt in dat de spreker een bepaalde conceptuele voorstelling van een gebeurtenis of idee heeft welke hij probeert te repliceren in de gedachte van de luisteraar. De luisteraar is echter ook niet hulpeloos of passief, maar zal actief betrokken zijn in het construeren van zijn eigen conceptuele voorstelling van de gebeurtenissen. De spreker gedraagt zich als een soort architect en zijn taalkundige output, de tekst, kan minder gezien worden als een volledige semantische schepping dan als een blauwdruk om de luisteraar te ondersteunen in de constructie van een conceptuele voorstelling. Zoals een echte blauwdruk geen echte bouwmaterialen bevat, maar beschrijft hoe bestaande materialen samen een gebouw kunnen vormen, zo zal een tekst op zichzelf weinig tot geen betekenis hebben, maar de luisteraar proberen te gidsen in de constructie van een conceptuele voorstelling (Tomlin *et al*, 1997).

Werken aan of het interpreteren van blauwdrukken houdt in dat er met twee problemen rekening moet worden gehouden. Het eerste probleem is het integreren tot een coherent geheel van semantische informatie verspreid in iedere uitlating. De spreker zal relevante concepten en gebeurtenissen vanuit zijn eigen ervaring moeten selecteren en zodanig organiseren dat ze bruikbaar zijn voor de luisteraar. De luisteraar op zijn beurt zal de uitlatingen moeten integreren tot een samenhangende representatie die hem toestaat toegang te krijgen of concepten en gebeurtenissen te construeren die vrijwel gelijk zijn aan die van de spreker. Dit wordt ook wel het probleem van 'kennis integratie' genoemd.

Het tweede essentiële probleem is het in goede banen leiden van de stroom aan informatie tussen spreker en luisteraar in een dynamische, 'real time' interactie. De spreker zal de luisteraar proberen te helpen bij de integratie van kennis door de inspanningen van de luisteraar te dirigeren in de manier waarop de informatie in tekst wordt verwerkt. De samenhang van de kennis die de luisteraar aanhangt zal afhangen van hoe samenhangend de informatie is die de spreker aanbiedt. Dit is het probleem van 'informatie management'.

Kennis integratie maakt effectief informatie management noodzakelijk, maar doelmatig informatie management is niet genoeg om kennis integratie te verklaren (Tomlin *et al*, 1997).

Deze problemen moeten worden onderkend en meegenomen in de analyse. Het kan zijn dat de kennis die wordt overgedragen door planners richting bewoners verkeerd geïnterpreteerd worden of deze is zo onoverzichtelijk dat de bewoners zich er geen raad mee weten.

Het gaat hierbij uitdrukkelijk niet om de bewoner als individu, maar om de bewoners in het algemeen. Dit is terug te voeren op het feit dat de aandacht gelegd wordt op het 'grotere' verband en er niet te diep op de persoon zelf wordt gefocust. Dit is te onderbouwen door de (sociaal constructivistische) visie dat de dingen die mensen zeggen en schrijven geen ingangen zijn naar de privéwereld van die persoon; het zijn geen geldige beschrijvingen van dingen als 'geloof' of 'opinie', en ze kunnen niet gezien worden als manifestaties van innerlijke, oergevoelens als temperament, persoonlijkheid of houding. Het zijn manifestaties van een discours, uitingen van representaties van gebeurtenissen in het sociale leven. Ze hebben hun oorsprong niet in de persoonlijke ervaring van de persoon, maar in de cultuur waarin de persoon zich bevindt (Burr, 1995).

Zodoende kan een discours niet direct bestudeerd worden. Het kan enkel verkend worden door de teksten te bestuderen waaruit het samengesteld is. Zoals gezegd behelst discoursanalyse de systematische studie van tekst (inclusief de productie, verspreiding en consumptie) om de relatie te vinden tussen het discours en de sociale realiteit. De kern van de tekst vormt de focus van de datacollectie, die relatief gemakkelijk te herkennen is en ontvankelijk voor systematische analyse. Echter, de analyse richt zich niet op individuele of op zichzelf staande teksten, omdat de realiteit niet afhangt van individuele teksten, maar meer op de vorm van de tekst. Daarom houdt het onderzoek zich bezig met verzamelingen tekst, de manier waarop ze betekenis hebben in relatie tot andere teksten, de manier waarop ze hun weg vinden in verschillende discourses, hoe en naar wie ze verspreid worden, de reden voor productie en de manier waarop ze bij de ontvanger terecht komen.

Dit in het achterhoofd houdende maakt het gemakkelijker niet elk woord op een weegschaal te leggen, maar verbanden tussen interviews en teksten te herkennen om zodoende een discours te lokaliseren. De stelregel van discoursanalyse is dat functie gepaard gaat met de constructie van een versie van de sociale wereld en dat dit tot uiting komt in de variatie in taal, aangezien mensen taal gebruiken om een versie te construeren van de 'sociale wereld', de wereld om hen heen.

2.6 Samenvattend

Binnen het onderzoek worden twee theorieën gebruikt om de discoursanalyse vorm te geven. De eerste is een algemene theorie en breed gedragen stelling dat het discours naar voren komt in de dingen die mensen zeggen en schrijven, en de dingen die we zeggen en schrijven van hun betekenis afhankelijk zijn van de context waarin ze verschijnen (Burr, 1995). De tweede theorie is gestoeld op de gecombineerde gedachten van Michel Foucault en Laclau-Mouffe waarin gesteld wordt dat betekenissen die wij aan de wereld toekennen afhankelijk zijn van het heersende discours. Het bestaan van fysieke objecten en acties mag je niet ontkennen, maar ze krijgen betekenis door middel van een discours.

De eerste theorie wordt gebruikt om het discours van planners en bewoners te kunnen bepalen. In paragraaf 1.6 staan de methoden die hiervoor gebruikt worden. De theorieën van Foucault en Laclau-Mouffe wordt gebruikt om onderscheid te kunnen maken tussen de beide discourses. Het plannersdiscours wordt hiervoor als kader genomen en gekeken of de bewoners zich hierin herkennen en hoe ze er betekenis aan geven, en tevens welke betekenis over cultuurhistorie bewoners binnen hun eigen discours construeren.

Afbeelding 3 Luchtfoto van het oorspronkelijke gebied met de contouren van het eerst gebouwde veld, Vestingstad.

bron: GEM Schuytgraaf

HOOFDSTUK 3

Introductie Schuytgraaf

3.1 De wijk

Schuytgraaf ligt in het zuidwesten van Arnhem, op zo'n vijf kilometer van de binnenstad. Aan de oostkant ligt de spoorlijn Arnhem-Nijmegen. Daarachter liggen de bestaande wijken Elderveld en De Laar. Aan de noordkant stroomt de Rijn en ten zuiden en ten westen van deze nieuwe wijk begint de Overbetuwe met plaatsen als Elst en Driel.

Opbouw wijk

De wijk Schuytgraaf is ontworpen door KCAP uit Rotterdam. Zij hebben het masterplan bedacht en in een document geven ze een toelichting op het ruimtelijke plan voor de wijk:

De gebieden met de hoogste dichtheid zijn gelegen rond het nieuwe treinstation en de oostelijke rand, waar Schuytgraaf grenst aan Arnhem-Zuid. Richting het zuiden, westen en noorden is een afwisseling van buurten met hoge en lage dichtheden die een natuurlijke overgang vormen naar het omliggende landschap.

Afbeelding 4 Ligging van Schuytgraaf en omgeving.

bron: www.schuytgraaf.nl

Enclaves van 250 tot 600 huizen met een dichtheid tot 25-50 huizen per hectare worden geplaatst op een regelmatige afstand van elkaar. De hoogste dichtheid vindt men in de woongebieden in het centrum van Schuytgraaf, met 60-80 huizen kavels per hectare.

De afstand naar het stadscentrum is aanzienlijk. Gegeven de omstandigheden en de gewilde lage dichtheid, lijkt een stedelijk karakter lijkt niet op zijn plaats. Datzelfde geldt voor een voortzetting van het suburbane karakter van Arnhem-Zuid.

Groene corridors en landschapscompartimenten scheiden de verschillende woongebieden, soms in de vorm van bestaande fruitbomen of weilanden, soms als sportvelden, bomen, parken en waterpartijen. Schuytgraaf's watersysteem is milieuvriendelijk en biedt een veelheid aan mogelijkheden voor recreatie. Al de groene zones en woongebieden zijn verbonden met een rondweg die de toegangsweg is en de belangrijkste recreatieroute. Deze cohesie vormt een zogenaamd 'lineair park'. De infrastructuur in de rest van de ontwikkelingen is een combinatie van bestaande en nieuwe verbindingen. De hoofdingang van de wijk ligt in het oosten en gaat door onder een nieuw spoorviaduct, waarop een station staat gepland. Deze hoofdtoegangsweg zal verbonden worden met het nationale snelwegstelsel in het zuiden.

Omdat Schuytgraaf in fases ontwikkeld wordt, zal voor elk van de 25 velden een individueel ontwikkelingsplan worden gemaakt. Dit wordt gedaan door verschillende ontwerpbureaus, onder supervisie van KCAP. De stedenbouwkundigen verzekeren een gemeenschappelijke consistentie door zich te houden aan het Beeldkwaliteitplan en regelmatige coördinatie van de architecten. Door dit concept wordt een neutrale houding ten opzichte van de architectuur bereikt wat wel toelaat dat er diversiteit komt. Zo zijn er al verschillende plannen gerealiseerd voor de eerste velden. Deze variëren van plattegronden met straten en pleinen, zoals Tuinstad en Vestingstad, tot informele dorpsse, organische wijkstructuren zoals Bloesemgaard (Gietema en Van den Born, 2005).

Afbeelding 5 De velden van Schuytgraaf in perspectief met hun omgeving.

bron: www.schuytgraaf.nl

Cultuurhistorie in de wijk

Zoals eerder opgemerkt is Schuytgraaf als casus gekozen omdat de basis voor het ontwerp onder andere cultuurhistorisch van aard is. De wijk is gebouwd buiten de bebouwde kom van de stad Arnhem op voormalige landbouwgrond, gelegen achter de dijken van de Rijn. De naam Schuytgraaf is afgeleid van de vroegere naam van het gebied, die Schutgraaf was. 'Schutten' betekent 'water bewaren' en een 'graaf' is een 'gegraven watergang'. Een Schutgraaf is dus een watergang waar het water in bewaard wordt (www.schuytgraaf.nl).

In deze grond zijn historische vondsten gedaan uit verschillende perioden. Zo zijn er uit prehistorische tijden aardewerken kruiken, bronzen mantelspelden, Romeinse munten, verbrande botresten en vuurstenen werktuigen gevonden. Ook zijn er resten gevonden van een jagerskamp uit de Steentijd en zijn er sporen aangetroffen uit de Midden en Late IJzertijd, de Romeinse tijd en de vroege Middeleeuwen.

Daarnaast is de plaats waar Schuytgraaf gebouwd wordt een gebied waar tijdens de Tweede Wereldoorlog is gevochten. Het laatste halfjaar voor de bevrijding liep de frontlinie dwars door het gebied. Tijdens opsporingswerkzaamheden zijn onder meer resten van onbekende Engelse en Duitse soldaten gevonden, maar ook de brokstukken van een Duits jachtvliegtuig (www.schuytgraaf.nl).

Het gebied tussen het station en het informatiecentrum (ter grootte van drie voetbalvelden) is aangewezen als rijksmonument en daar mag niet gebouwd worden. Hier zijn namelijk de meest bijzondere vondsten uit vroeger tijden gevonden, zoals sporen van de vroegste bewoners. De resten zitten 1,5 tot 3 meter onder de grond en blijven op deze manier geconserveerd.

Voor deze vindplaats is een ontwerprijstvraag uitgeschreven om op een of andere manier de historie van de wijk bovengronds zichtbaar te maken voor bewoners en mensen die de wijk bezoeken.

In het volgende hoofdstuk wordt er dieper ingegaan op de manier waarop de cultuurhistorie in Schuytgraaf in het algemeen en op de vindplaats onder de aandacht wordt gebracht.

Afbeelding 6 Topkaart van het gebied voordat de wijk gebouwd is.
bron: Wageningen Universiteit

Afbeelding 7 Beeld van de historische vindplaats vanaf het station gezien.

Afbeelding 8 Kenmerkende elementen in de wijk: de noodgebouwen van supermarkt en basisschool.

3.2 Cijfers

Enkele gegevens over de wijk, peildatum 31 december 2009
(bron: www.schuytgraaf.nl).

Woningen

Aantal opgeleverde woningen tot en met 2008	2.023
Aantal opgeleverde woningen in 2008	514
Aantal opgeleverde particuliere kavelwoningen tot en met 2008	68

Bouw

Bewoonde buurten in 2008	10
Buurten in verkoop in 2008	4
Aantal werklieden in bouw	520
Aantal aannemers	30
Kilometers aangelegde weg in 2008	5,6 km

Bevolkingsopbouw

Leeftijdsklasse	Man	Vrouw	Totaal
<= 19	929	902	1831
20 - 29	286	401	687
30 - 39	822	815	1637
40 - 64	618	522	1140
65+	41	41	82
<i>Totaal</i>	<i>2696</i>	<i>2681</i>	<i>5377</i>

Geboortes

Geboortes in Schuytgraaf in 2008	192
----------------------------------	-----

HOOFDSTUK 4

Analyse Schuytgraaf

4.1 Inleiding

De kern van het onderzoek is het ontrafelen van het discours van de planners en bewoners in de Vinex-wijk Schuytgraaf. Het gaat er om de 'taal' te ontcijferen die gebruikt wordt wanneer er gesproken wordt over de wijk en de stijl van planner en bewoner te differentiëren.

De term 'taal' wordt hier gebruikt in een breed en alomvattend verband. Het geschreven of gesproken systeem van een bepaalde taal zijn beiden duidelijk te typeren als 'talen'. Maar ook visuele beelden (gemaakt met de hand, mechanisch, elektronisch, digitaal of anderszins) zijn taal. Elk geluid, woord, beeld of object wat functioneert als een signaal, en is gegroepeerd met andere tekens in een systeem wat betekenis bevat en uitstraalt, is in dit verband ook 'taal' (Hall, 1997).

De taal die gesproken wordt door betrokkenen van de wijk wordt geanalyseerd aan de hand van geschreven en gesproken bronnen. Deze zijn onderverdeeld in twee categorieën, namelijk die van de planners en die van de bewoners. De categorieën zijn ruim genomen, waardoor binnen het discours van planners en bewoners differentiatie mogelijk is. Zo zal er in het planningsdiscours aandacht zijn voor het ontwerp, maar ook voor de marketing. Deze hebben allebei een andere insteek, maar behoren wel tot de categorie 'planners'. Aan de hand van publicaties en interviews worden de categorieën onderzocht.

Deze verdeling is te maken door in het achterhoofd te houden dat de mensen die actief taal gebruiken, zij het als sprekers, schrijvers, luisteraars of lezers ook leden zijn van een sociale categorie, groep, professie, organisatie, gemeenschap of cultuur. Dit geeft aan dat een discours niet alleen bestudeerd moet worden als een vorm, betekenis en mentaal proces, maar ook als een complexe structuur en hiërarchie van interactie in de praktijk en hun functie in context, cultuur en de maatschappij (Van Dijk, 1997). Door de structuurverdeling in planners en bewoners wordt dit duidelijk.

Aandachtspunt in de analyse vormt de betekenis die gegeven kan worden aan de taal van planners en bewoners. Dit komt voort uit het opmerkelijke dat we normaal gesproken zo goed met elkaar communiceren dat het lijkt alsof het routine is. Hier lijkt niets opmerkelijks aan, omdat we het immers als een vanzelfsprekendheid ervaren. Of we nu de normale gang van zaken bespreken van onze dagelijkse bezigheden of gepassioneerd disputeren over de idealen die we hebben; of we nu een krant lezen of een academisch artikel; of we nu een simpel kattenbelletje schrijven of een formele brief, de problemen blijven dezelfde: hoe kunnen we er zeker van zijn dat de ontvanger de boodschap goed

overgebracht krijgt, en hoe bereiken we dat de boodschap gehoord of gelezen wordt zoals beoogd? Het probleem breidt zich zo uit in twee richtingen: voor de ontvanger (zowel luisteraar als lezer) moet beschreven en rekening gehouden worden met hoe betekenis wordt ontleend aan de verschillende bronnen die ze aangeboden krijgen. Voor de maker van deze bronnen (spreker of schrijver) geldt dat in de gaten gehouden moet worden hoe betekenis wordt overgedragen. Dit probleem van betekenis (ook wel discours semantiek genoemd) is een complex iets, wat beïnvloed wordt door een breed scala aan taalkundige en niet-taalkundige processen (Tomlin *et al.*, 1997).

In het onderzoek komt dit probleem naar voren in de manier waarop planners de wijk onder de aandacht brengen bij bewoners. Zoals in onderstaande paragrafen zal blijken wordt er vaak in metaforen of superlatieven gesproken door de ontwerpers, terwijl de bewoners zich bedienen van een 'normaal' jargon. Binnen de bronnen van planners en bewoners is op zoek gegaan naar de betekenissen die aan de wijk gegeven worden door middel van de 'taal' die er gebruikt wordt. Op basis hiervan is een beeld gevormd van het discours waarin de actor zich bevindt.

De onderzoeksvragen die gesteld zijn vormen de basis van de kennisvergaring binnen de discoursanalyse. De casus Schuytgraaf is vanzelfsprekend de bron van kennis die nodig is om de antwoorden te krijgen. De vragen worden echter niet als opbouw van het verhaal genomen, omdat niet de vragen, maar de verschillende actoren de kern vormen: planners en bewoners. Dit vormt het kader van het verhaal en er in verweven zijn de antwoorden op de onderzoeksvragen.

4.2 Discours planners

De discoursanalyse begint met het blootleggen van het discours van de planner. Zoals eerder gezegd gaat het hierbij niet om het verhaal van één persoon, maar om het totaalbeeld van wat er door betrokkenen wordt gezegd in tekst en interviews. Dit geeft een beeld van het discours. De criteria die genomen zijn om te bepalen of iets een bron van een planner dan wel een bewoner is, zijn vrij eenvoudig. Een tekst of uitlating die aan bewoners gericht is en een informatief/ educatief karakter heeft, zal bijna per definitie van de plannenmakers komen. Dit is ook te controleren door te achterhalen onder welke naam de bronnen verspreid zijn. Vaak is het namelijk de GEM (Grondexploitatie maatschappij) Schuytgraaf. Zij zijn als ontwikkelaar van de wijk verantwoordelijk voor de verkoop van de woningen en daarmee samenhangend ook voor veel publicaties die verschijnen. Het is in het onderzoek dan ook niet van groot belang of de persoon die namens het planningsdiscours aan het woord komt een vertegenwoordiger is van gemeente, architectenbureau of een andere derde partij, aangezien het onder de paraplu van de GEM valt.

De bronnen over Schuytgraaf die betrekking hebben op cultuurhistorie geven een tweeledig beeld als het gaat om de geschiedenis van het gebied: de grond waar de wijk op gebouwd is, is in zijn geheel historisch waardevol en vindplaats 10 (het gebied tussen het station en het informatiecentrum) is de 'hotspot' als het gaat om de visuele uiting van de historie van het gebied. Dit is een terugkerend thema wat als een rode draad door de bronnen loopt. Zolang er echter over een plaats in de wijk gesproken wordt, zal er geen onderscheid gemaakt worden in de bestudering van de bronnen. Het gaat immers om de historie op de plaats waar de wijk Schuytgraaf gebouwd is.

Een onderscheid wat wel gemaakt dient te worden en wat van belang is in het discours van planners is de boodschap die in de bron overgebracht wordt. Deze kan namelijk verschillend zijn. Eerder is gezegd dat binnen deze categorie een verschil gemaakt kan worden tussen wat de ontwerper zegt en wat er door middel van marketing wordt gezegd. Deze taalverschillen kunnen niet zonder meer over een kam geschoren worden, want ze geven allebei een andere boodschap. Daarom worden er onder de algemene kop 'discours planners' aandacht gegeven aan verschillende talen.

Door deze verschillen aan te stippen komt ook de complexiteit van de discoursanalyse aan het licht. Het is onmogelijk om alle actoren in hetzelfde hokje te plaatsen aangezien ze er een andere zienswijze op nahouden. Op basis van eigen interpretaties van de bronnen van planners gekozen voor een verdeling in taal van ontwerpers, ontwikkelaar en marketing. Deze volgen elkaar op in de

analyse wat kortweg inhoudt: er is een ontwerp gemaakt (voor de gehele wijk en voor vindplaats 10 in het bijzonder), de projectontwikkelaar (GEM) heeft dit naar buiten gebracht, de marketing heeft dit vervolgens vertaald in een verhaal dat voor toekomstige bewoners aantrekkelijk is. In de onderstaande alinea's zal per betrokken partij hun taal ontleedt worden en het discours waarin ze zich bevinden.

4.2.1 Taal van ontwerpers

Masterplan

De ruimtelijke basis van de Vinex-wijk vormt het plan dat is ontworpen door bureau KCAP uit Rotterdam. Het ontwerp is gekozen uit een aantal plannen die in 1994 ingeleverd zijn naar aanleiding van een wedstrijd. In het door hun zelf uitgegeven boek 'Situation' geven ze in een introductie van het ontwerp van de wijk. Enkele passages die verband houden met de geschiedenis van de wijk zijn hieronder weergegeven.

Aan de rand van Arnhem krijgt een Vinex-wijk, onder de naam Schuytgraaf, met ongeveer 500 huizen langzaam vorm. De peiler van het masterplan is het bestaande landschap van de Overbetuwe, wat het grondvlak vormt voor een landschappelijk park waarin 25 kleinschalige woongebieden van verschillende dichtheden worden gebouwd. Dit vermijdt een typisch nadeel van veel nieuwbouwwijken, namelijk monofunctionaliteit met een gebrek aan identiteit, context en historie.

Schuytgraaf ligt tussen de Rijn in het noorden, Arnhems na-oorlogse wijken Elderveld en De Laar aan het oosten en het agrarische landschap van de Overbetuwe in het zuiden en westen. Er wordt, met optimale gebruikmaking van de bestaande landschappelijke kwaliteiten, een nieuw type woongebieden met het karakter van een landschapspark gerealiseerd.

Het land waar Schuytgraaf komt te liggen is gevoelig. De bestaande structuur van waterlopen, wegen, dijken, vertakkingen, bomen en gebouwen zullen zo veel mogelijk in tact worden gelaten. Deze structuur, waar de subgebieden hun plaats in zullen vinden, is ideaal geschikt voor een gefaseerde ontwikkeling (Gietema en Van den Born).

In de tekst komen verwijzingen naar voren die met de historie van het gebied te maken hebben. Zo vormt het agrarische landschap van de Overbetuwe het grondvlak van Schuytgraaf en is er het streven om de bestaande structuur van

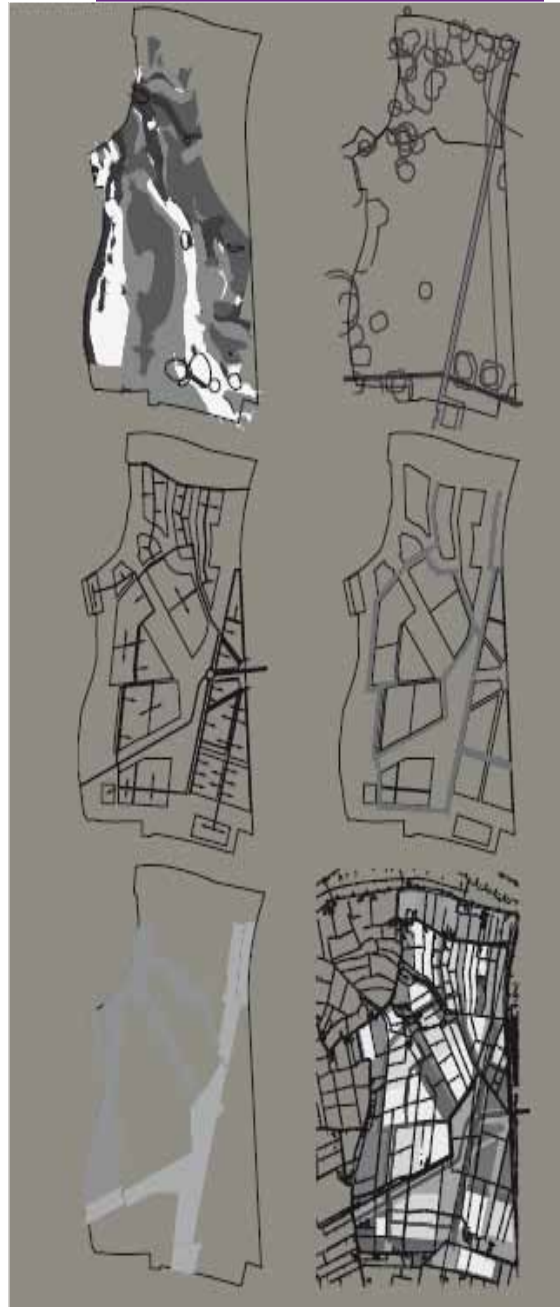
water en groen te behouden. Echt diep wordt er echter niet ingegaan op het karakter van de geschiedenis van Schuytgraaf. In een interview met een van de auteurs van het masterplan van de wijk is er wel ruimte om hier meer over te weten te komen. In onderstaande fragmenten uit het gesprek met ir. Frank Werner wordt beter duidelijk hoe is omgegaan met de geschiedenis van het gebied in het ontwerp.

“We hebben gezegd dat je Schuytgraaf niet moet zien als een soort van uitbreiding van de stad, maar een overgang van het landschap van de Overbetuwe en de stedelijke gebieden van Arnhem zuid. We vonden dat je eigenlijk de bestaande verkaveling die er nu ligt van de Overbetuwe met boerderijen, sloten, boompartijen, boomgaarden, dat je die zo veel mogelijk in tact zou moeten laten. En op basis daarvan is het masterplan gemaakt.”

“We hebben een prioritering gemaakt van elementen die je wel en niet kunt gebruiken. Dan kan het gebeuren dat iets waardevol lijkt, maar het niet blijkt te zijn. Er zijn dus een aantal boerderijen verdwenen en sommige zijn er nog. Deze krijgen bijvoorbeeld een wijkcentrumfunctie. De eendenkooi was belangrijk, de Schuytgraaf zelf en veel bomen. Soms kan het gewoon niet. Wij zijn daar wel praktisch in. We zijn niet historiserend, maar we vinden ook wel dat als je kán handhaven, zeker met groen, dat je er voorzichtig mee moet zijn en dat hebben we ook geprobeerd.”

“Dus dat is eigenlijk het idee: je bouwt in het landschap en je gaat op basis van bestaande verkaveling dorpjes identificeren. Delen van het landschap met diepe zichten naar het centrum toe die blijven eigenlijk in tact, zoals de stadsentree.”

“Er is natuurlijk wel het een en ander aan gebeurd. Er zijn elementen geïntroduceerd, zoals een waterpartij. Er zitten ook nieuwe elementen in, dus

Afbeelding 9
Verschillende lagen die gebruikt zijn in het ontwerp van het masterplan.
Bron: KCAP

het is niet alleen maar bestaand. Het is ook niet zo dat dit vroeger een weiland was of iets dergelijks, maar er is wel heel goed gekeken naar de landschappelijke onderleggers. Het verhaal van ‘iets maken dat stad en landschap integreert’ vonden we een interessante gedachte voor een Vinex-locatie. Geen groen versus rood, maar integratie. Dat moet je heel serieus doen; dus niet zeggen “pindakaas erover heen en we bedenken wel iets leuks van een parkje ofzo”, maar je moet het dan ook echt doen op basis van de structuur.”

De ontwerper is zeer duidelijk in zijn bewoordingen wanneer er gesproken wordt over (het gebruik van) de geschiedenis van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is. Volgens hem is er sprake van een overgang van de stad naar het landschap van de Betuwe. De onderliggende structuur is hierbij belangrijk geweest en diende als basis. De bestaande verkaveling gebruiken om dorpjes te identificeren is zeer belangrijk geweest voor het masterplan. Er is bewust voor gekozen om niet één grote wijk te maken met gelijksoortige huizen, maar verschillende ‘dorpjes’ waar mensen kunnen wonen. Deze verschillen van elkaar in zowel oppervlakte, bewoningsdichtheid, architectuur, etc.

Toch was niet met alles rekening gehouden in het ontwerp. De historische vondsten bij het stationsgebied bleken een verrassing te zijn wat voor aanpassing van het ontwerp zorgde.

“De vindplaats was in het begin een probleem. De ingang van de wijk liep eerst rechtdoor, maar aan de hand van archeologische sonderingen kwam men er achter dat daar vrij uniek spul in de grond zat, waaronder prehistorische resten. Dat zijn natuurlijk problemen, of kansen, die je bij veel Vinex-wijken tegenkomt als er archeologie in de grond blijkt te zitten. Dat is iets anders dan de cultuurhistorische structuur, want dat betekent eigenlijk letterlijk dat je het plan aan moet passen en dat heeft verstrekende gevolgen omdat het plan eigenlijk vrij ver

was; de bestemmingsplanprocedure liep al. Dat zijn ingewikkelde zaken geweest.”

“Wat ik hier wel goed aan vond is dat men over de archeologische vindplaats zei dat het ook een soort van kans was. Wat interessant is, en dat thema zit ook een beetje in het centrum, is dat niet alleen de prehistorie maar ook de recente geschiedenis op deze locatie, zoals de luchtlandingen van WO II, als thema’s worden geïntroduceerd om eigenlijk een plaats te maken daar die meer is dan een traditioneel wezenloos Vinex-gebied.”
“Je zou eigenlijk kunnen zeggen dat dit plan als geheel, maar ook de deelplannen afzonderlijk, proberen een soort van historische diepte te geven aan het gebied van het begin af aan in plaats van dat je moet lang moet wachten tot de wijk zelf 20-30 jaar oud is. Je kunt zeggen dat het archeologisch kunstwerk, ondanks de problemen die de vindplaats heeft opgeleverd voor de planaanpassing, eigenlijk een soort van zegen is voor het plan.”

Opvallend is dat Werner aangeeft dat er geprobeerd wordt een historische diepte te geven aan het gebied in plaats van tientallen jaren te wachten. Dit geeft aan dat er van uit wordt gegaan dat ‘diepte geven’ iets maakbaars is en wat opgelegd kan worden aan een wijk. Dit sociaal-constructivistische gedachtegoed is kenmerkend voor de taal die de ontwerper spreekt.

Werner is nu lovend over het ontwerp voor de vindplaats, maar voordat deze in het masterplan ingepast kon worden ging er een discussie aan vooraf en riep het bij de GEM Schuytgraaf vragen op. Het stationsgebied was namelijk door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek aangewezen als archeologisch rijksmonument. Boringen brachten organische resten aan het licht zoals botten, zaden, pitten en vissenschubben en de verwachting is dat de bewoningsgeschiedenis tot meer dan zeventien jaar teruggaat. Deze ontdekking stelde de GEM voor een lastig dilemma. Immers, de grond ligt pal naast het station en is hiermee bijna de duurste grond in de gehele wijk. Moet deze archeologische vindplaats dan maar onverstoord gelaten worden met als gevolg dat GEM inkomsten uit verkoop misloopt? Of zou juist het gehele bodemarchief gelicht moeten worden, met als gevolg dat de grond nog duurder wordt? De GEM koos voor een derde optie: de vondsten bedekt laten (‘conserveren onder de grond’) en zoeken naar nieuwe mogelijkheden voor de inrichting van het gebied, zo groot als vier voetbalvelden (Brinkman, 2005).

Het masterplan als geheel is dus op te vatten als een ontwerp waarin ook rekening is gehouden met cultuurhistorie. De geringe kennis over elementen in de

grond vormde geen belemmering om het oorspronkelijke landschap als onderligger te gebruiken. Dat hierdoor aanvankelijk belangrijke kansen gemist werden, kon later opgevangen worden door een ontwerp voor vindplaats 10. Volgens de ontwerpers zou door dit ontwerp de geschiedenis van het gebied voor iedereen zichtbaar moeten worden, met name voor bewoners.

Vindplaats 10

In Schuytgraaf zijn in totaal elf vindplaatsen geïntroduceerd. Op tien locaties is veldonderzoek gedaan en zijn er sporen uit de prehistorie, de Romeinse tijd, de Middeleeuwen en de Tweede Wereldoorlog gevonden. De vondsten zijn gedocumenteerd en uitgewerkt tot een wetenschappelijke publicatie. Voor vindplaats 10, als enige aangewezen als archeologisch rijksmonument, is gekozen om de vondsten te conserveren onder de grond. De archeologische laag zit twee meter onder de grond. Om de vondsten niet te verstoren kan dan ook geen bebouwing met diepe fundering plaatsvinden. KCAP heeft hierop het stedenbouwkundige plan aangepast; de vindplaats vormt nu een open entree naar de wijk (Brinkman, 2005).

Het ontwerp voor de (nu nog) lege vlakte tussen het station en het informatiecentrum is gemaakt door bureau CHORA, met aan het hoofd Raoul Bunschoten. In het boek ‘Verbeeld Verleden’ wordt het ontwerp verduidelijkt. Het ontwerp heeft de naam ‘De Landing’ gekregen.

Schuytgraaf heeft eigenlijk twee archeologische identiteiten: die van de aarde en die van de lucht. In de aarde zitten sporen van prehistorische mensen, van het Romeinse rijk, van het leven in de Middeleeuwen. De lucht bevat de herinnering aan de slag om Arnhem, de landing van de Poolse parachutisten. Een virtuele herinnering.

Het hart van Schuytgraaf is in de ogen van de ontwerpers een symbolisch landingsveld, waar het verhaal van de Poolse parachutisten verteld wordt. Een verhaal waaraan te weinig ruimte gegeven wordt in de verhalen over de Tweede Wereldoorlog. Een eerbetoon aan de mensen die de strijd voerden. Het landingsveld wordt gemarkeerd met parachutes die in verschillende stadia van ontvouwing worden getoond, en een andere functie krijgen. De parachutes zijn niet alleen herinneringsobjecten, maar maken het veld tot een speels, magisch terrein. Maar het hart van Schuytgraaf is meer: het is het venster naar andere, grotere ruimtes: de prehistorie, de geologische ontwikkeling van het deltagebied, en de hemel boven de stad.

Het basisidee

Het plan bestaat uit vier lagen:

- de bodemlaag: stroken beplanting;
- de vondsten: railings met teksten die vertellen wat er in de grond van Schuytgraaf zit;
- de landingen: de parachutes;
- paviljoens voor het gebruik nu: spel, recreatie, ontmoetingen.

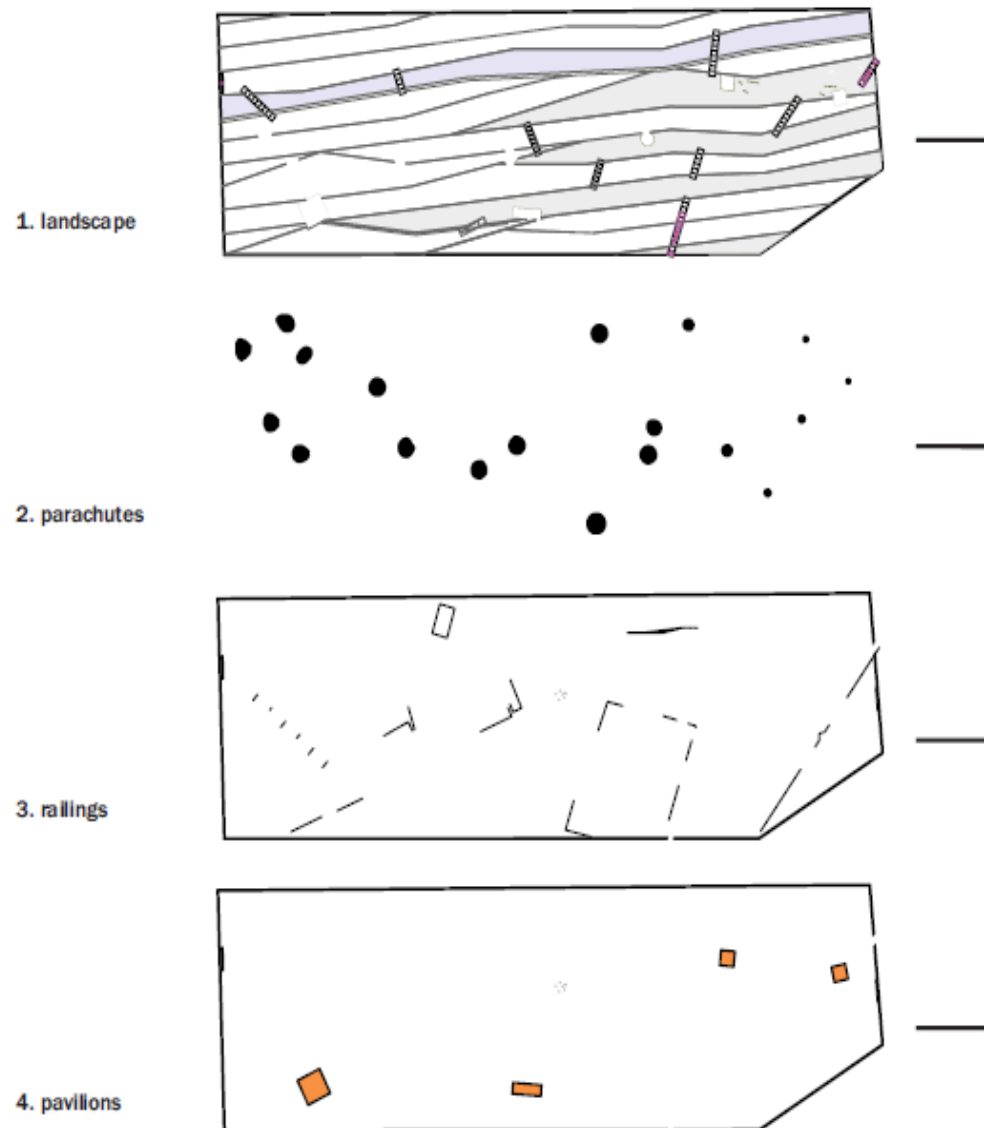
Railings vertellen het verhaal van de vondsten

In Schuytgraaf zitten sporen van een diepere geschiedenis: de prehistorie, de Limes, de Middeleeuwen. Deze sporen zijn fragmentarisch en vormen geen duidelijk beeld. Er komen daarom railings waar met teksten en in metaal gevormde fragmenten verteld wordt van wat er in de grond zit. Dit wordt het verhaal van de mensen die hier verbleven. De railings zijn geleideobjecten. Zij leiden de bezoekers door het veld zonder direct paden en wegen te maken.

De parachutes refereren aan de landingen

De parachutes vertellen het verhaal van de landingen. We zien de parachutes in verschillende stadia van ontvouwing. Ze laten een tijdsontwikkeling zien, in werkelijkheid enkele minuten na de sprong uit het vliegtuig. Deze tijdsontwikkeling staat ook model voor grotere tijdsperiodes, de geschiedenis die zich heeft afgespeeld, waarvan de archeologische vondsten momentopnamen zijn. Als er bezoekers op het veld zijn, kunnen zij het verhaal van de landingen op mobiele telefoons beluisteren.

De parachutes zijn van glasvezelcement. De parachutes hebben daarnaast ook een functie: je kunt erop zitten, of erin spelen, bij eentje kun je naar binnen en weer een andere is een tuin (GEM Schuytgraaf, 2005).

Afbeelding 10

De visualisatie van de lagen voor ontwerp 'De Landing'.

Bron: CHORA

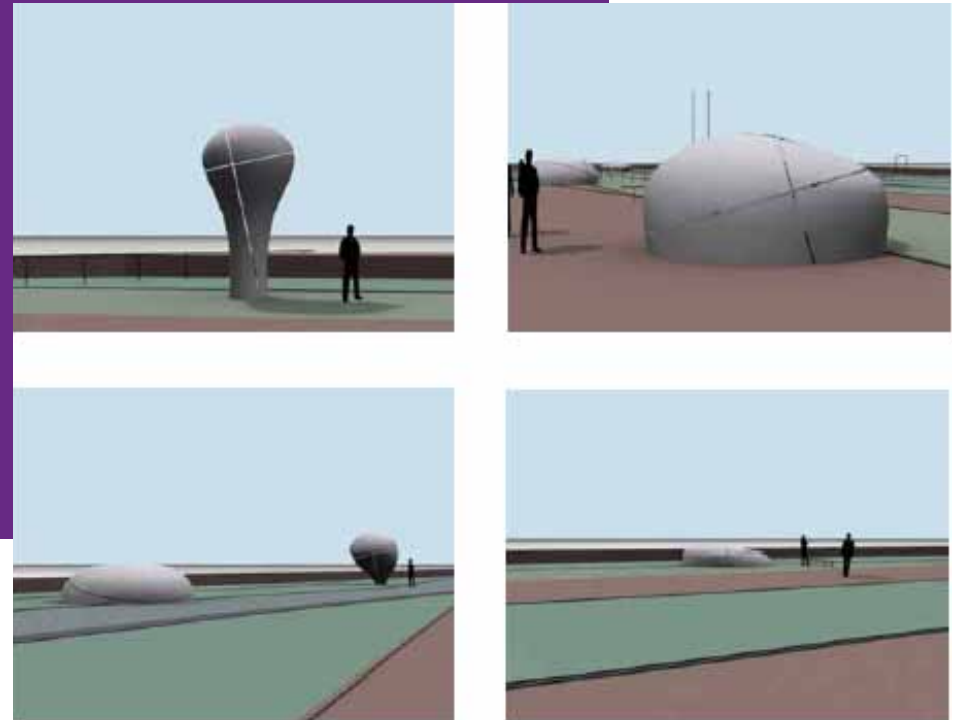
Het idee zoals hierboven uitgelegd is nog vrij abstract en wellicht moeilijk voor te stellen in het open veld. Dit geldt niet alleen voor mensen die dit lezen, maar zeker ook voor de bewoners van de wijk Schuytgraaf. Zoals de ontwerper van het masterplan de gedachte heeft dat er door middel van gebruikmaking van de onderliggende structuur een identiteit gecreëerd kan worden, zo is dat ook het geval bij het ontwerp voor Vindplaats 10. Hier gaat het zelfs nog een stap verder, omdat in de wijk zoals deze er nu ligt nog niets is terug te zien van de vindplaats. Er wordt aldus een werkelijkheid gecreëerd waarin de prehistorie en de luchtlandingen een plaats hebben, maar wat nog niet te visualiseren is. Ter ondersteuning van het ontwerp voor de vindplaats geeft ontwerper Raoul Bunschoten zijn persoonlijke visie op het plan.

“In dit gebied is iets gebeurd waarvan bijna niets meer zichtbaar is. Maar het was een enorme gebeurtenis. Er zijn 17.000 mensen gestorven in die paar dagen, en het noorden van Nederland is een jaar langer bezet geweest doordat de geallieerden deze slag verloren. Er zijn maar twee kleine monumentjes in dit gebied die hieraan herinneren. De rest is vluchtig, en zit opgesloten in de archeologie van de lucht.

We hebben research gedaan naar wat er nu eigenlijk is gebeurd, en toen stuitte we op beelden van de landingen. Dat vonden we zo’n sterk beeld, dat we dat wilden gebruiken. Niet als melancholisch monument, maar als iets speels en inspirerends dat herinnert aan wat er is gebeurd. Dus we hebben bestudeerd hoe zo’n parachute zich vormt als die tot ontvouwing komt. Het veld is een relatief klein gebied, in het midden van een stad, dat refereert aan een grote ruimte en een grote gebeurtenis. Ons plan laat nog in het midden hoeveel parachutes, paviljoens en railings er komen. Dat is ook afhankelijk van het budget. Misschien wordt dit een nationaal monument, want er zijn nog veel nabestaanden van Poolse strijders die hiernaartoe willen komen. In dat geval zijn er heel andere fondsen die dit kunnen financieren. Dit veld wordt een centrumgebied voor een groot aantal stadsbewoners, dus dit moet een enorm stedelijk karakter hebben. Er kan hier van alles gebeuren! Het veld leeg laten was voor ons helemaal geen optie. Hier is de geschiedenis geland! Dus mensen moeten erin kunnen spelen, rusten, lopen, dingen aanraken. De objecten zouden kunnen uitnodigen tot graffiti. Maar aan de andere kant: ze hebben een betekenis, ze refereren aan mensen die het niet overleefd hebben. Als dat bericht doorgegeven wordt, dan denk ik dat de behoefte om er zorgvuldig mee om te gaan groeit. Het was een bijzondere opdracht. Een relatief kleine stedelijke ruimte, in een nieuwe stad, met heel veel betekenislagen. Wij wilden werken met die betekenislagen. Een centrale stedelijke ruimte moet een vormtaal met betekenis en symboliek hebben. We hopen dat

de parachutes een beeldverhaal vormen die bewoners en bezoekers kan raken.” (GEM Schuytgraaf, 2005).

Ook Raoul Bunschoten benadrukt de waarde van de historie van het gebied en met zijn, voor de jury, verrassende ontwerp heeft hij een gevoelige snaar geraakt bij de beoordelers van de prijsvraag. Hij spreekt over het ontwerp als ‘iets speels en inspirerends dat herinnert aan wat er is gebeurd’. De gedachte is dat als het een centrumfunctie krijgt mensen er gebruik van moeten maken en niet om de betekenisvolle historie van Schuytgraaf heen kunnen. Volgens de ontwerpers is dit voor bewoners een extra teken dat de plaats van de vondsten een symbolische plek is met verschillende betekenislagen. Of zoals in de laatste zin staat: “We hopen dat de parachutes een beeldverhaal vormen die bewoners en bezoekers kan raken”.

Afbeelding 11

Impressie van de parachutes in verschillende stadia van ontvouwing.
Bron: CHORA

Discours ontwerpers

De ontwerpers hebben de basis gelegd voor de beeldvorming van de wijk. Zowel Frank Werner, die het masterplan mede bedacht heeft, als Raoul Bunschoten, ontwerper van Vindplaats 10, gebruiken het verleden in hun verhaal en proberen hiermee een identiteit mee te geven aan Schuytgraaf. Hun discours kenmerkt zich door een discursieve werkelijkheid omtrent de geschiedenis te creëren om zodoende de wijk karakter te geven. Werner illustreert dit in een interview door zijn reactie te geven op het ontwerp van Bunschoten:

“Ik vind het een hele mooie gedachte. Voor mensen is de prehistorie iets dat ze kennen uit boekjes, maar niet iets wat direct heel erg leeft. En ik vind heel goed aan dit ontwerp dat er een directe link wordt gemaakt met de meer recente geschiedenis die ook op die plek heeft plaatsgevonden, maar die niets met archeologie te maken heeft in principe. In Arnhem en in de rest van Nederland kent iedereen de luchtlandingen. Dit is een beladen plek natuurlijk. En door de koppeling te maken met de prehistorie en met het feit dat je daar lege ruimte hebt midden in een centraal gebied, dat vind ik goed gedaan.”

Kritische noot bij deze reactie is dat de ontwerper spreekt van iets dat ‘goed gedaan is’, maar dit een moeilijke kwalificatie is. Hoe kun je immers weten of iets goed is gedaan. Het ontwerp is in ieder geval positief ontvangen bij de plannenmakers, maar ruimtelijk is er nog niets van terug te zien. In een later stadium van het verslag kan de vergelijking gemaakt worden met het bewonersdiscours waardoor het sociaal constructivistische idee van de maakbaarheid van identiteit getoetst kan worden aan de realiteit. Kort gezegd kan namelijk gesteld worden dat wanneer het gecreëerde historische idee niet leeft bij bewoners, het ontwerp zijn doel gemist heeft. Vanuit de ontwerpers wordt er richting bewoners de boodschap overgebracht dat de grond waar men op woont beladen is en enorm veel historie uitademt. Zo wordt aangenomen dat ‘iedereen de luchtlandingen kent’ en dat de ‘prehistorie iets is dat mensen kennen uit boekjes’. Hiermee wordt impliciet gezegd dat deze betekenissen bij bewoners al bekend zijn en dat meer aandacht hiervoor de wijk nóg meer diepte geeft. Het is echter niet alleen de taal van de ontwerper die hierbij een rol speelt. Er zijn meer actoren die onder de paraplu van planners te scharen zijn en invloed uitoefenen op de betekenisgeving van cultuurhistorie in de Vinex-wijk.

4.2.2 Taal van ontwikkelaar

Het bouwen van een nieuwe wijk kan op verschillende manieren en in het geval van Schuytgraaf is gekozen om 25 verschillende woonvelden te maken met als overkoepelende gedachte dat de stad een uitloper krijgt richting het groene landschap van de Overbetuwe, met verschillende dorpjes in een groene omgeving. Zeer kort gezegd is dit op te vatten als de taal die de ontwerper spreekt. Dit wordt verder vorm gegeven door het ontwerp voor het centrumgebied waar de geschiedenis een expliciete plaats krijgt in de wijk. Door middel van dit ontwerp zou de cultuurhistorie van Schuytgraaf meer diepte moeten krijgen. De GEM, ontwikkelaar van de wijk, begrijpt dit ook en geeft in een aantal publicaties uitgebreid aandacht aan de geschiedenis van de wijk. Niet alleen over wat er bij vindplaats 10 gebeurt, maar ook is er aandacht voor het verhaal van de rest van de wijk. Dit verhaal is belangrijk om er voor te zorgen dat bewoners zich er in kunnen vinden.

Afbeelding 12

Detail van het boek 'Verbeeld Verleden'.

Bron: GEM Schuytgraaf

In maart 2005 heeft GEM Schuytgraaf het boekwerk 'Verbeeld Verleden, het hart van Schuytgraaf' uitgegeven. Het is een belangrijke bron binnen het planningdiscours wat als voorbeeld dient voor de manier waarop binnen het algemene planningsdiscours verschillende talen met betrekking tot de historie van Schuytgraaf in verband staan met elkaar. Het is een boek met een informatief karakter waarin mensen van verschillende disciplines aan het woord komen en allen refereren in hun verhaal aan de historie van de wijk en vindplaats 10 in het bijzonder. Zo komt er een wethouder aan het woord, een archeoloog en bewoners. Hieronder enkele fragmenten.

Sander van Bodegraven, wethouder Ruimtelijke Ordening Volkshuisvesting en Grondzaken gemeente Arnhem

“In Arnhem wonen is iets bijzonders. Arnhem is gebouwd op een grond met een rijk verleden. In Schuytgraaf - waar we de stad gaan uitbreiden met ruim 6000 woningen - is dat verleden ondergronds in geconcentreerde vorm aanwezig. Een unieke plek. Hier leverden prehistorische jagers en

verzamelaars de strijd om het bestaan, hier bevoorraadden Romeinse boeren hun leger en bewaakten middeleeuwse poortwachters een machtig huis. En in een veel recenter verleden vochten Britse en Poolse militairen hier een uitzichtloze strijd uit in de slag om Arnhem.”

“Het centrum van Schuytgraaf wordt straks een plek waar het begin van de 21ste eeuw ruimte biedt aan al die eeuwen die eraan vooraf gingen. Veel mensen hebben zich, zeer inventief, ingezet voor deze opgave. Er is één ontwerp bekroond. Lof voor al deze inspanningen!”

Mieke Smit, stadsarcheoloog van Arnhem

“Als je hier loopt, weet je letterlijk: hier hebben 7000 jaar geleden ook mensen gewoond. Alhoewel, ‘wonen’ is een groot woord. Het waren jagers en verzamelaars, die in een zeer groot gebied rondtrokken. Ze hadden een plek waar de familie verbleef. Kleine groepjes van de familie gingen op pad om voedsel te verzamelen voor de rest. Ze gingen ergens vissen, noten verzamelen, bessen plukken. Hoeveel generaties ook terug, het waren ook mensen met dagelijkse besognes en gevoelens, zoals ‘brood op de plank’ of lastige kinderen.”

Leo Verhart, zelfstandig archeoloog

Leo Verhart werkt bij de universiteit en bij het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Daarnaast heeft hij zich als zelfstandig archeoloog altijd beziggehouden met hoe je archeologie aan een groot publiek bekendmaakt.

“Ik heb er een grote hekel aan dat iedereen roept dat het uniek is en bijzonder. Alles is uniek, als je het maar met de juiste superlatieven omschrijft. De meest westelijk gevonden zus, of de diepst gevonden zo. Heel af en toe is er echt iets unieks. Bijvoorbeeld vondsten die een kwart miljoen jaar oud zijn. De rest zijn stukjes van een legpuzzel die ons weer wat meer vertellen over vroeger. Voor de meeste mensen is de belangrijkste vondst die welke ze in hun eigen achtertuin doen. Elke vondst die mensen nieuwsgierig maakt naar het verleden is bijzonder.”

Frank Strolenberg, directeur Belvedere

“We bouwen in Nederland aan de lopende band. Historische plaatsen zouden daardoor verloren gaan. Maar elk gebied in Nederland heeft een historie. Vroeger zijn daar dingen gebeurd, op die plek. Welk verhaal hoort daarbij? Ook al komt er een nieuwbouwwijk te staan, wat de wijk uitstraalt kan best teruggrijpen op dat verhaal.”

“Archeologische vondsten op zichzelf zijn niet eens zo spectaculair. Veel

boeiender is het verhaal dat ze vertellen. Wat hebben mensen in dit gebied gedaan? Dat zijn verhalen waar met name ontwerpers veelal goed mee uit de voeten kunnen. En dan de vervolgvraag: hoe kun je de cultuurhistorie in nieuwbouwplannen terug laten komen op een vernieuwende, actuele manier die toegevoegde waarde heeft voor het gebied en z’n bewoners?”

Zoals verwacht zijn alle personen die aan het woord komen positief over het gebruik van historie bij de ontwikkeling van de wijk. Opvallend is te zien dat er een link gemaakt wordt met gevonden resten en de samenleving van weleer. Het spreken over ‘kleine groepjes van de familie’ maakt het persoonlijker en de kennis dat er vroeger ook jagers en verzamelaars op dezelfde plek gelopen hebben biedt inwoners de kans zich in te leven in hun wijk. Ook de koppeling met ‘vondsten die mensen in de eigen achtertuin doen’ geeft een actief bewonersbeeld weer en kan zelfs hoopvol werken voor mensen die in Schuytgraaf (gaan) wonen en een historische vondst willen doen. Door dit verhaal naar voren te brengen wordt betekenis gegeven aan de plaats waar de huizen staan. Dat is dan ook de expliciete boodschap in het boek: niet de vondsten zijn het belangrijkste, het is wat je er bij verteld dat zorgt voor betekenis. Een belangrijke passage die vanuit Strolenberg aangekaart wordt in het boek is de wijze waarop er vanuit Belvedere tegen cultuurhistorie in nieuwbouwwijken aangekeken wordt. Deze vraag is in Schuytgraaf opgevangen en geprobeerd te vertalen in de plannen voor de wijk.

Om dit maakbare karakter te ondersteunen en de toegevoegde waarde voor bewoners te peilen komen in het boek ook (toekomstige) bewoners van Schuytgraaf aan het woord. In het kort geven ze hun visie over cultuurhistorie en hoe er mee om gegaan moet worden. Enkele bijdragen van bewoners staan hieronder.

Sabine Hermsen woont in Vestingstad.

“We wonen hier sinds juni 2004 met veel plezier. Ik surf regelmatig naar de site van Schuytgraaf en toevallig las ik gister over het archeologische veld. Tot mijn verbazing

is het een enorm stuk van meer dan drie voetbalvelden groot! Ik vind het een mooie gedachte dat de geschiedenis van Schuytgraaf bewaard blijft. Van mij mogen ze er een plein van maken waar je rustig kunt zitten. En ik hoop dat er iets zichtbaar wordt gemaakt van wat er in de grond zit.”

Michael van Hal woont in Vestingstad

“Wij waren de allereerste bewoners van Schuytgraaf, we wonen hier sinds 16 mei 2004. Ik weet dat er van alles is gevonden in de grond van Schuytgraaf, maar van het archeologische veld heb ik niets gehoord. Eigenlijk is

het heel mooi om zo'n veld te bewaren. En om sporen voor de bewoners zichtbaar te maken, vind ik nog mooier. Voor mij wordt wonen in Schuytgraaf nog leuker door zo'n archeologisch veld. Maar dan moet je er wel echt wat van kunnen zien. Vestingstad heeft ook al een historische sfeer, dus dat past er wel bij. Het maakt mij niet uit wat er op de plek komt als het bij de sfeer van het archeologische veld past."

Robert Meijer woont in Tuinstad

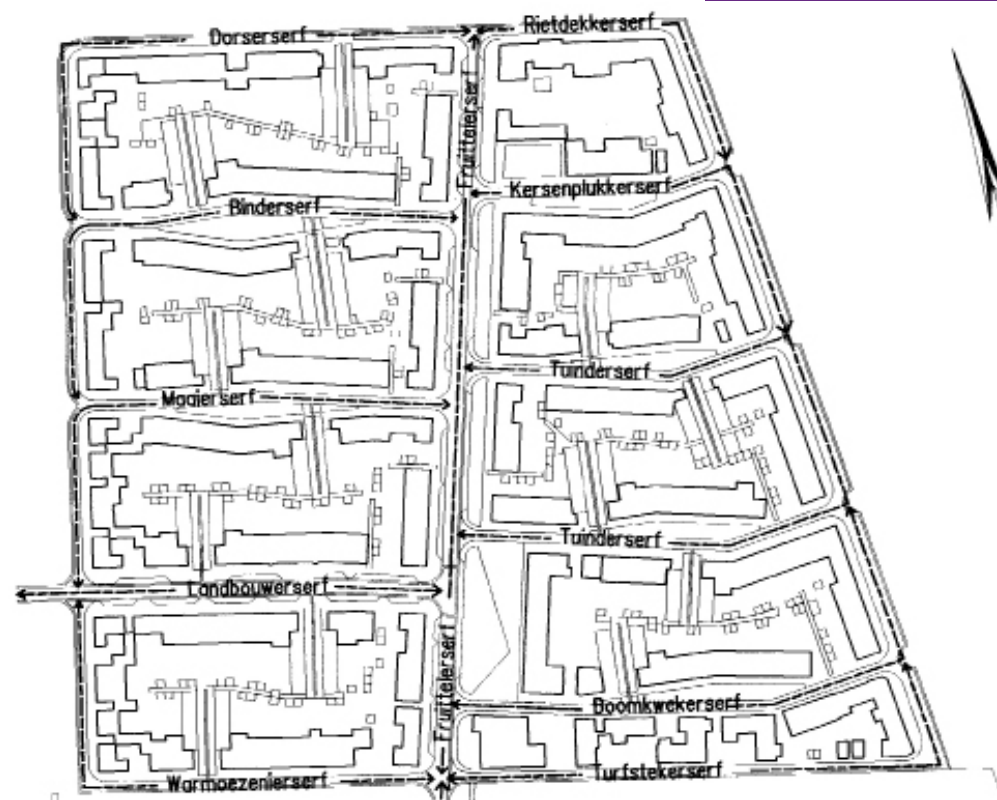
"Het zou toch jammer zijn als die archeologische vondsten eraan gaan. Ik vraag me wel af of er een rechte weg komt van Tuinstad naar het viaduct. Nu moet mijn vrouw door de weilanden fietsen. Maar ze zal het wel respecteren, want ze is zelf archeologe. Van mij mag er een recreatieplaats komen. Niet zozeer voor mezelf, ik heb geen hondje om uit te laten, maar voor de jeugd. Het liefst een speelplaats voor de kinderen. Het hoeft niet per se een grasveld te zijn, een plein mag ook, dan heb je tenminste geen last van hondendrollen. Ik vind het heel belangrijk dat ze laten zien wat er in de grond zit. Ik kom uit Amsterdam en ik merk dat het me erg aanspreekt om iets over de geschiedenis van Schuytgraaf te weten. Ook wat hier bijvoorbeeld in de Tweede Wereldoorlog heeft plaatsgevonden. Je wilt toch weten wat er allemaal gebeurd is op de plek waar je woont."

Doordat in het boek ook bewoners aan het woord komen kan de indruk gewekt worden dat er sprake is van een mengeling van de taal die bewoners spreken met de taal die door planners gesproken wordt. Deze aanname kan echter niet zonder meer overgenomen worden. Het lijkt meer op een slimme truc om de mening van leken (bewoners dus) toe te voegen aan die van experts om zo meer gevoel te creëren voor het verleden van de wijk. Het verhaal dat Schuytgraaf vertelt krijgt zodoende vorm en bekendheid bij een groter publiek. De bewoners die geciteerd worden zijn allemaal onverminderd enthousiast over de geschiedenis van de wijk en de plannen voor vindplaats 10. Ze geven aan waar ze zelf de accenten zouden willen leggen en het archeologisch veld verhoogt zelfs het woongenot.

In een andere fase van de analyse komt het discours van bewoners naar voren en hierin wordt een genuanceerder beeld geschetst dan wat de bewoners in Verbeeld Verleden aangeven.

Discours ontwikkelaar

Het document Verbeeld Verleden is een duidelijke aanwijzing over hoe een werkelijkheid die geconstrueerd wordt door de ontwikkelaar van de wijk in de richting van de buitenwereld. De bijdragen van personen uit verschillende disciplines zorgen voor een interactie van verschillende talen, zoals dat van een bestuurder en archeoloog, maar het draagt een gezamenlijke boodschap uit, namelijk dat het verleden van Schuytgraaf leeft en dat het een verhaal heeft. Dit discours wordt versterkt door mensen die in de wijk (gaan) wonen aan het woord te laten. Zo wordt direct een koppeling gemaakt met de mensen voor wie het verhaal bedoeld is, de bewoners.

Afbeelding 13

Verwijzingen naar het agrarische verleden in de straatnamen van veld 21, Tuinstad.
Bron: www.schuytgraaf.nl

4.2.3 Taal van marketing

Naast de taal van de ontwerpers en die van de ontwikkelaar van de wijk is er ook een andere taal te onderscheiden, namelijk die van de marketing. Dit is een zeer belangrijk systeem, aangezien het uithangbord is in de richting van bewoners of andere geïnteresseerden. Dit geldt uiteraard ook voor de andere taalsystemen, maar de marketing is er duidelijker op gericht om het verhaal van Schuytgraaf naar buiten toe uit te dragen.

Van de bronnen die zijn onderzocht en betrekking hebben op promotie voor de wijk is er onderscheid te maken tussen een creatief boekwerk dat voor nieuwe bewoners bestemd is en het meer traditionele reclamemateriaal wat de basiswaarden van de wijk aangeeft.

Betekenis op een creatieve manier

Niet alleen is er in 2005 een boek uitgekomen met bijdragen van de plannenmakers over de historie van Schuytgraaf, maar er is ook een creatief boekwerk verschenen dat op een andere manier het verleden van de wijk belicht. Gespiegeld in de Rijn - Achtduizend Jaar Schuytgraaf geeft een overzicht van de wijk in al zijn historische perioden, van de toekomst tot de eerste bewoners van het gebied. Het idee, tekst en uitvoering is van Anna Boueyeur en het is aangeboden door GEM Schuytgraaf. Het is erg gericht op de bewoners van de wijk en in de proloog komt de essentie van het boek naar voren:

Wonen op geschiedenis

Het lag al tijden stil in de grond en niemand wist het. Maar tijdens de aanleg van Schuytgraaf kwam er hoe langer hoe meer verleden naar boven. Het begon met van alles uit de tweede wereldoorlog. Vooral rond boerderij de Laat. Er lagen explosieven en delen van een Duits jachtvliegtuig. Maar ook de lichamen van acht lang vermiste soldaten van het bevrijdingsleger zijn daar gevonden. Langzaam werd duidelijk dat in Schuytgraaf een verschrikkelijke strijd gestreden moet zijn.

Maar dat was nog lang niet alles. Op andere plaatsen in Schuytgraaf zijn sporen van bewoners uit de Middeleeuwen aangetroffen. Nog veel ouder zijn de voorwerpen uit de Romeinse tijd. En zelfs zeventien eeuwen geleden werd Schuytgraaf al bewoond. Eerst door rondtrekkende jagers en later door boeren. Een deel van de vondsten is uit de grond gehaald. Maar de sporen die te teer waren, zijn op hun plaats gelaten.

Nu is de geschiedenis van het komende tijdperk in de maak. Hoe zal het verdergaan? Wanneer zal de tijd aanbreken dat latere generaties ons zien als historische wezens? (Boeyeur, 2005).

Het boek behandelt de bekende thema's van Tweede Wereldoorlog, begin 20e eeuw, Middeleeuwen, Romeinen en prehistorie op een kleurrijke manier met tussendoor bijdragen in de vorm van korte verhaaltjes. Foto's van personen en anekdotes over het gebied geven het een menselijk gezicht. Opvallend is dat ook de toekomst van Schuytgraaf een plaats krijgt. Er wordt vooruit gekeken naar hoe de wijk er over duizend jaar uit zal zien. Kinderen van de basisschool hebben een verhaal geschreven waarin ze dit verwoorden. Zo wordt de link gelegd dat hetgeen wat we nu bouwen de cultuurhistorie van de toekomst is. De epiloog beschrijft dit op een haast poëtische wijze:

Schuytgraaf voor even

Het verleden is voorbij en de toekomst moet nog komen. In die tijd daartussen mogen wij in Schuytgraaf zijn. Schuytgraaf is dus nu van ons maar dat is slechts voor even. Zoals er vóór ons mensen leefden, zal het na ons verdergaan. En later, wanneer ook de toekomst verleden tijd zal zijn, dan resten de herinneringen, voor eeuwig gespiegeld in de Rijn (Boeyeur, 2005).

Het boek is het schoolvoorbeeld van publiciteit vanuit het discours van de planner om bewoners ook de 'taal van het verleden' te laten spreken. De beelden en teksten roepen een nostalgisch gevoel op over de wijk, terwijl deze nog lang niet gerealiseerd is (in 2005 waren nog maar drie van de 25 velden klaar). Voor (nieuwe) bewoners wordt een handreiking gedaan hoe ze het beeld van de geschiedenis kunnen construeren en welke betekenis het kan hebben. De planner probeert een bepaalde conceptuele voorstelling van het verleden te repliceren in de gedachte van de bewoner. Door dit boek hoeven bewoners niet passief te blijven, maar kunnen ze actief hun gedachten laten gaan over wat belangrijk is voor de wijk en waar ze zichzelf het meest in kunnen vinden.

Afbeelding 14 Vondsten die gedaan zijn in de wijk worden onder de aandacht gebracht in 'Gespiegeld in de Rijn'.
Bron: GEM Schuytgraaf

Betekenis op de traditionele manier

De andere manier waarop er specifiek aandacht over de historie van Schuytgraaf naar buiten wordt gedragen is door middel van de meer gebruikelijke manier om een wijk te promoten. Waar het in de hiervoor beschreven bron duidelijk het verhaal van de geschiedenis op de eerste plaats staat is het in deze bron een ander verhaal dat centraal staat en waar historie een klein onderdeel van is.

Grofweg gezegd is Schuytgraaf een gewone woonwijk waarin mensen gaan wonen, dus de huizen moeten verkocht worden. Om dit te doen en mensen warm te maken voor een huis in Schuytgraaf is er onder andere een brochure uitgegeven, wederom onder supervisie van GEM Schuytgraaf, met als titel 'Schuytgraaf, Arnhem in de Betuwe'. Het schetst een beeld van hoe de wijk gaat worden en welke thema's hierin belangrijk zijn.

Dat er gekozen is voor het motto 'Arnhem in de Betuwe' mag geen grote verrassing zijn. Het masterplan heeft dit al in zich door de wijk voor te stellen als een uitloper van de stad naar het landschap van de Overbetuwe. Zo zul je in de wijk het landschap letterlijk terug kunnen zien.

Bij de bouw van Schuytgraaf blijft het Betuwse landschap zoveel mogelijk bewaard. Bestaande sloten, paden en bomenrijen vormen een natuurlijke grens tussen de buurten. Op sommige plaatsen komt het Betuwse landschap tot aan de voordeur. In andere buurten dringt de Betuwe door via water, groen, boomgaarden met hoogstamfruit en doorkijkjes naar het omringende landschap (Brochure Schuytgraaf, 2005).

Schuytgraaf zou, volgens de brochure, dit gevoel moeten overbrengen naar toekomstige bewoners en woorden als 'ruim', 'verrassend', 'actief' en 'groen' zijn de sleutelwoorden waarmee reclame wordt gemaakt. Maar naast de aandacht

voor het welzijn van het wonen is er ook de link met het verleden. Het gebruik van het woord 'buurt' is in deze ook opvallend. Het woord heeft een ouderwets karakter en geeft aan dat er gesloten gemeenschapjes zijn binnen de wijk Schuytgraaf. De ontwerper sprak over verschillende dorpjes in de wijk en het creëren van verschillende buurten draagt hier aan bij. Het laatste hoofdstuk van de folder geeft bewoners een kleine inkijk in de historische schatten van de wijk.

Bewoners van Schuytgraaf treden in de voetsporen van nomaden en Romeinen. Schuytgraaf was ook in het verleden al een geliefde locatie om te wonen. Archeologen hebben sporen gevonden uit de steentijd, de ijzertijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de Tweede Wereldoorlog.

Verbrande botresten, vuurstenen werktuigen, aardewerken kruiken, bronzen mantelspelden, Romeinse munten, een middeleeuwse fundering, een bronzen hoorn, munitieresten, brokstukken van een Duits jachtvliegtuig... De vondsten in dit gebied vertellen het verhaal van Schuytgraaf in vogelvlucht.

Van steentijd tot middeleeuwen Al 7000 jaar geleden, in de steentijd, sloegen nomadische jagers hun kampementen op in het gebied dat wij nu kennen als vindplaats 10. Tot drie meter onder de grond zijn resten gevonden van rode oker, houtskool en verbrande botjes. Destijds was hier een zanderig eiland in een waterrijke omgeving. Ook in de middeleeuwen en de Romeinse tijd was Schuytgraaf bewoond. Uit die periodes zijn elders in de wijk resten gevonden, onder meer sporen van een nederzetting.

Tweede Wereldoorlog Tijdens de Tweede Wereldoorlog is er in en rond Schuytgraaf zwaar gevochten. Voor de bouw uit wordt de bodem daarom grondig onderzocht op nog aanwezige explosieven. De munitieresten worden in een speciale put onschadelijk gemaakt. Daar hoeven bewoners zich dus geen zorgen over te maken. Tijdens de opsporingswerkzaamheden zijn onder meer lichamen van Engelse en Duitse soldaten en brokstukken van een Duits jachtvliegtuig, een Focke Wulf.

Verrassende schatten Tussen het NS-station en het informatiecentrum ligt vindplaats 10: een gebied ter grootte van ongeveer drie voetbalvelden waar sporen van de vroegste bewoners zijn gevonden. Hier ligt een schat aan informatie over het leven van de mensen toen.

De sporen zijn zo bijzonder dat hier niet gebouwd mag worden. Vindplaats 10 is een archeologisch rijksmonument. Archeologische resten zijn vaak

het beste af als ze gewoon onder de grond blijven, in afwachting van toekomstige generaties met betere technieken om ze te bewaren.

Archeologische tuin Wel komt hier een tuin met elementen die verwijzen naar het verleden. Uit vier ontwerpen koos een vakjury het ontwerp 'De landing'. In het ontwerp vallen vooral de bolle objecten op die refereren aan de Poolse parachutisten die hier tijdens de Tweede Wereldoorlog landden. Over enkele jaren zullen kinderen rond de objecten spelen, zullen mensen elkaar hier ontmoeten, pal boven sporen uit de steentijd. (Brochure Schuytgraaf, 2005).

De connectie tussen de vroegere en huidige omgeving wordt duidelijk gemaakt door te stellen dat 7000 geleden het gebied ook al bewoond was. Het is dus niet voor niets dat er huizen op deze plaats zijn gebouwd. Voor bewoners wordt het idee aangedragen dat ze op een plek wonen die niet meer dan logisch is en dat ze deel uitmaken van een nieuwe laag in de geschiedenis van het gebied.

De brochure is erg naar buiten gericht en heeft een directe link met de website www.schuytgraaf.nl. Op deze site is dezelfde informatie te vinden die in de brochure staat. Het lijkt er op of niet iedere bewoner de geschiedenis van Schuytgraaf goed hoeft te kennen, maar een beetje weet van de historie is mooi meegenomen.

Marketingdiscours

Net als bij de andere bronnen wordt ook hier een taal gesproken die de bedoeling heeft het geschiedenisverhaal te verlevendigen en te construeren bij de lezers. Opvallend in deze manier van spreken is dat bewoners hier direct betrokken worden bij het verhaal. Waar er door ontwerper of de ontwikkelaar op een meer zakelijke manier tegen de historie aangekeken wordt, is te zien dat in de marketingbronnen beelden naar voren komen die een directe relatie met (toekomstige) bewoners hebben. Het verhaal van Schuytgraaf wordt één op één geprojecteerd op de mensen van nu, waardoor het voor bewoners misschien gemakkelijker is zich in te leven in de historie van de wijk. De locatie voor de wijk is immers niet uit de lucht komen vallen, maar historisch gezien voor de hand liggend. De gedachte wordt geconstrueerd dat er een nieuw hoofdstuk aan de geschiedenis wordt toegevoegd wanneer mensen in Schuytgraaf gaan wonen.

Afbeelding 15 In de folder 'Schuytgraaf - Arnhem in de Betuwe' wordt expliciet vermeld dat men op historische grond woont.
Bron: GEM Schuytgraaf

4.3 Discours bewoners

Met de analyse van het planningsdiscours is een eerste stap gezet in de manier van betekenis geven aan cultuurhistorie in Schuytgraaf. Er wordt binnen dat discours veel aandacht gegeven aan de constructie van verhalen en beelden die te maken hebben met de historie van het gebied waar de wijk op is gebouwd. Daarnaast wordt een sfeer gecreëerd die het aantrekkelijk zou moeten maken voor mensen om in de wijk te gaan wonen.

Het zijn echter niet alleen de bedenkers van de wijk, maar ook de bewoners die verhalen construeren binnen hun discours. Dit discours kan overeenkomen met verschillende discoursen van planners, maar kan ook afwijken en een geheel nieuwe visie geven op de historie van de wijk. In hoeverre dit het geval is zal duidelijk worden in dit deel van het onderzoek waarin het discours van bewoners aan het licht komt.

Net als het discours van planners, waar differentiatie in verschillende talen (ontwerper, marketing, etc.) mogelijk is, zal dit ook bij bewoners zo zijn. De categorieën die worden onderscheiden zijn bewoners die normale interesse hebben voor geschiedenis en bewoners die speciale interesse hebben voor geschiedenis. Dit is gedaan omdat op voorhand niet alle bewoners in hetzelfde hokje geplaatst kunnen worden en tijdens de interviews bleek dat niet alle bewoners dezelfde taal spraken. In de analyse wordt dit verschil aangeduid met de hoofdstukken 'taal van gewone bewoners' en 'taal van geïnteresseerde bewoners'. Een laatste hoofdstuk wordt besteedt aan de geschreven bronnen over cultuurhistorie wat een beeld geeft van het leefbaarheidsdiscours. Hierbij gaat het om de aandacht die besteedt wordt aan cultuurhistorie in georganiseerd verband als gespreksonderwerp op fora van bewonersverenigingen.

Bronnen die onder handen zijn genomen om het bewonersdiscours te bestuderen zijn zowel geschreven als gesproken bronnen. Dit houdt in dat er diepte-interviews zijn gehouden en ook gekeken is in wijkkranten en vergaderingen naar aanwijzingen over zaken die er spelen in de wijk met betrekking tot cultuurhistorie. Doel hiervan is te kunnen achterhalen of bewoners de cultuurhistorie die er eventueel in de wijk aanwezig is herkennen en op welke manier ze er betekenis aan hechten. De vragen die hierbij naar voren komen zijn gebaseerd op onderzoeksvraag 3 en 4. Zo zal de manier waarop bewoners aan hun historische kennis zijn gekomen van belang zijn, evenals de manier waarop ze de gebruikte historische elementen interpreteren. Dit maakt het mogelijk een vergelijking te maken tussen het plannings- en bewonersdiscours.

Er zijn een tiental diepte-interviews gehouden met bewoners van de wijk Schuytgraaf.

Deze mensen zijn zonder specifieke voorkeur geselecteerd en benaderd. Wel is er gekeken naar het veld waarin ze wonen om een gevarieerd aanbod van bewoners te garanderen. Zoals eerder gezegd bij de uitleg van de onderzoeksmethoden is bewust niet gekozen voor een enquête omdat dit wenselijke antwoorden in de hand zou werken. In een gesprek kan er bovendien dieper ingegaan worden op wat de bewoner vertelt om zoveel mogelijk te weten te komen.

De analyse is opgebouwd uit vier onderdelen. Allereerst worden de gesproken bronnen (interviews) behandeld en onderverdeeld in een algemeen beeld en de taal van gewone en geïnteresseerde bewoners. In het laatste deel komen de geschreven bronnen naar voren. Uiteindelijk geven zij samen een totaalbeeld van het bewonersdiscours.

Interviews

Zoals gezegd zijn er een tiental interviews gehouden op basis van een van tevoren opgestelde vragenlijst. De kern van het interview bestond uit vragen die betrekking hebben op de kennis die bewoners hebben van de geschiedenis van de wijk en welk idee ze over de geschiedenis hebben. Daarnaast zijn er algemene vragen gesteld om een beeld te krijgen van de inwoners van Schuytgraaf. Op basis van de antwoorden is de analyse gemaakt. Het is een samenvatting van de interviews met daarin de belangrijkste gegevens naar boven gehaald. Eerst wordt een algemene introductie gegeven van de inwoners in Schuytgraaf waarna een splitsing wordt gemaakt in het bewonersdiscours.

4.3.1 Algemeen beeld bewoners Schuytgraaf

Om te beginnen is gevraagd aan de geïnterviewden naar hun redenen waarom ze in de wijk zijn komen wonen en hoe lang ze al in de wijk wonen. Hieruit blijkt dat de motieven om een huis te kopen in Schuytgraaf vrijwel overeen komen, ongeacht of iemand wel of niet geïnteresseerd is in geschiedenis. Argumenten die genoemd worden zijn dat de prijs-kwaliteit verhouding van de woningen in de wijk gunstiger zijn dan elders in de gemeente en aangezien het vrijwel allemaal koophuizen zijn verwacht men met een zelfde soort type mensen in de wijk te gaan wonen.

“De reden dat we hier gekomen zijn is dat de grondprijzen hier goedkoper zijn.”

“Wat voor ons belangrijk was is de ruimtelijke opzet en ook een wijk met geen of weinig huurders.”

Het argument om te kiezen voor een koophuis weegt zwaar. Op deze manier wordt er een natuurlijke selectie gemaakt van de mensen dat in een bepaald veld een huis kan kopen. Meestal zijn dit dertigers met kinderen en die een goede baan hebben.

“Het zijn veel jonge mensen. Het wordt ook niet voor niets bij de gemeente ‘Beschuytgraaf’ genoemd. Heel veel starters, dus mensen die voor het eerst gaan kopen of mensen die bewust kiezen voor een kinderrijke buurt. Het geboortecijfer is heel hoog en oudere mensen kan ik op één hand tellen.”

“Het is een hele jonge buurt. Mensen met kleine kinderen.”

Daarnaast is de keuze voor een bepaald huis in een bepaald veld een hele bewuste geweest van de bewoners. Er is specifiek gekeken naar hoe het huis er uit komt te zien en de omgeving in een kleine cirkel er omheen. De primaire behoeften hebben duidelijk de overhand gehad en daarna kwam pas de wijk als geheel naar voren. Zo zeggen bewoners uit verschillende velden:

“Vooral het plaatje van het huis sprak ons erg aan. We hebben veel huizen bekeken van te voren en op een gegeven moment zagen we op internet een computertekening van deze woning en dat vonden we heel mooi.”

“We komen uit een buurt met oude stijl huizen en van die sfeer houden we wel. Je hebt hier niet tien dezelfde huizen.”

“We hebben ook in andere velden gekeken en dit veld vonden we het mooiste. De grootte van het huis en dat er ook niet veel verschillende typen huizen in dit veld staan.”

“Bij zo’n mooie plek dachten we: als daar betaalbare woningen zijn, die verdienen zichzelf vanzelf terug op zo’n locatie, dan gaan we daar wonen.”

Wat verder opvalt is dat bijna alle mensen met wie gesproken is uit de regio komen of uit de stad Arnhem. Voor de mensen die uit de stad komen was het geen vanzelfsprekende keuze om aan de zuidkant van de Rijn te gaan wonen, omdat dat een gevoelige kwestie is.

“We wilden eigenlijk wel heel graag in noord blijven wonen met garage

en tuin erbij van die jaren ’30 huizen met hoog plafond, maar die zijn net iets te duur. Toen zijn we maar naar zuid gaan kijken, het ergste. Voor echte Arnhemmers die in noord wonen is in zuid wonen geen optie. Want in Arnhem-noord gebeurt alles.”

Andere bewoners komen uit de omliggende gemeenten, zoals Nijmegen en Duiven, en hebben veelal de keuze gemaakt om dichterbij het werk te gaan wonen en in een geheel nieuwe omgeving de kinderen op te laten groeien.

De relatief jonge leeftijd van de inwoners van de wijk verklaart wellicht ook de wil van mensen om zich op een of andere manier te verenigen. Dit blijkt onder andere uit de vele kopers-/bewonersverenigingen die actief zijn in de verschillende velden. Alle geïnterviewden zijn óf lid van zo’n vereniging óf kennen iemand die in een vereniging actief is. Het bevordert het gevoel van saamhorigheid en stimuleert om je snel aan te passen in de nieuwbouwwijk.

Doordat er uitgebreid met bewoners gepraat is kan ook een beeld geschetst worden van de identiteit van de wijk. Bewoners zijn geconfronteerd met de vraag of de wijk voor hen al een identiteit heeft en de antwoorden zijn in eerste instantie dat deze er niet is.

“Dat gaat nog wel gebeuren. In Vestingstad zijn ze heel hecht, dat is een buurt.”

“Niet echt. Ik zie het meer als losse dingetjes. Het is wel een jonge wijk.”

“Het is de oude uitstraling. We hebben rode bakstenen en groene luiken voor de ramen. Dat vind ik ideaal. De gemakken van nieuwbouw en het mooie van oud.”

“Nee, ik denk dat dat moet komen als er meer een centrumfunctie is. Dat vind ik verschrikkelijk jammer.”

“Daar is het allemaal nog te jong voor. Het is wel een actieve wijk. Er wordt regelmatig iets georganiseerd door de bewonersvereniging.”

Argumenten als dat de wijk nog te jong is of dat er een plaats ontbreekt waar mensen samen kunnen komen veelvuldig terug. Desondanks voelen mensen zich erg thuis in hun veld en is men betrokken. Dit kan ook als een vorm van identiteit gezien worden en als buitenstaander is dit makkelijker te identificeren. Wat hierin vooral opvalt is de passie waarmee over de directe woonomgeving gesproken wordt.

“Leihagen is de mooiste wijk die we kennen. Dat heeft een hele bijzondere uitstraling. Andere stukken zou ik niet willen wonen.”

“Dit gedeelte is aantrekkelijk door de ruimte en de ligging, richting Driel en hier achter de Rijn. Het groen, een stukje water hiervoor en daar komt een ecologische verbindingzone.”

“Ik vind dit veld qua bouwstijl wel uniek.”

Afbeelding 16 Oude stijl huizen in Vestingstad, met op de voorgrond een boomgaardje.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de mensen in Schuytgraaf zich thuis voelen in de wijk en bereid zijn om zich te organiseren en in te zetten voor het welzijn in de wijk. Voor bijna ieder veld zijn er buurtverenigingen wat tekenend is voor de dynamiek in de wijk. Regelmatig zijn er vergaderingen die openbaar zijn en waar de problemen die er spelen besproken worden. Door deze houding was het niet moeilijk mensen bereid te vinden om geïnterviewd te worden, aangezien de bewoners graag praten over de wijk waarin ze wonen.

Wat opvalt in de antwoorden van bewoners is dat ze, met name in Vestingstad, de oude stijl projecteren op het nieuwe er van. De huizen zijn nieuw, maar tegelijkertijd ook discursief oud. Het lijkt er op dat in dit veld de poging geslaagd is om een oud karakter ook in de gedachten van bewoners over te brengen.

4.3.2 Taal van gewone bewoners

Naast algemene vragen over de wijk is er tijdens de interviews ingegaan op de kennis die bewoners hebben van de historie van de wijk en welk gevoel ze hierbij hebben. Een eerste overzicht wordt gegeven door een analyse te maken hoe ‘gewone bewoners’ hier over denken. Dit zijn de mensen wel belangtelling hebben voor de geschiedenis, maar niet veel weten over historie van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is. Uiteindelijk levert dit een beeld op van het discours van gewone bewoners.

Bekendheid met het gebied en ontwerp

Behalve de primaire keuze voor een huis of kavel in de wijk Schuytgraaf is er de secundaire keuze om in een bepaalde omgeving te gaan wonen. In de interviews werd hier uiteraard op teruggekomen en bewoners gevraagd of ze überhaupt bekend waren met het gebied. Dit bleek totaal onbekend, ook bij mensen die uit Arnhem zelf komen.

“We kenden het gebied niet, want je kwam hier niet. We hebben wel geregeld de weg van Arnhem naar Nijmegen binnendoor gereden, maar hier was niks, behalve weiland.”

De bekendheid met het ontwerp is iets groter. Uit de reacties blijkt dat het idee van de verschillende velden met ieder hun eigen karakter en bouwstijl overgekomen is en dat dit wordt gewaardeerd. Toch blijft het moeilijk voor bewoners die het gebied niet kenden van te voren, om zich een goede voorstelling te maken bij het bewaren van het oorspronkelijke landschap. Ze missen namelijk het referentiekader en kunnen ook niet beoordelen of het ontwerp raakvlakken heeft met hoe het gebied er eerst uit zag; er is geen vergelijkingsmateriaal.

“Heel duidelijk de buurten, dat iedere buurt zijn eigen karakter en bouwstijl heeft. Dat spreekt me erg aan. De filosofie erachter weet ik niet.”

“Ik denk het groene karakter benadrukken, de ruimte en stads wonen in het groen zeg maar. De ruimte viel op.”

Tijdens de interviews bleek dat bewoners zich nauwelijks verdiept hebben in het ontwerp. Het blijkt dat men weet dat er verschillende velden zijn in een groter geheel, maar veel verder dan dit komt men niet. Ze blijven veelal op het eigen veld terugkomen en niet op de wijk als geheel, waardoor de kennis oppervlakkig blijft. Dit is overigens geen grote verrassing, want wanneer we terugkijken naar wat er in het planningsdiscours gezegd is, is het dorpse karakter met verschillende buurten juist een kenmerk van de wijk. Hierdoor worden bewoners ook indirect gestuurd om allereerst te kijken in hun eigen veld.

Er wordt op een kleine schaal naar de woning gekeken, met name door bewoners die er net wonen. En dit zijn toevallig ook de personen die weinig zeggen te weten van de historie. Dit is uiteraard niet geheel onbegrijpelijk, want het persoonlijke woongenot staat hoog in het vaandel. Men is tevreden over het huis waarin ze wonen. Dat de woning en hiermee samenhangend de omgeving om hen heen op de tekentafel is ontworpen wordt niet als negatief bestempeld; het hoort blijkbaar bij de keuze voor een nieuwbouwwijk.

“Alles is een gemaakt landschap. Het is niet erg. Er zijn wel ongemakken in de wijk en soms hadden ze beter na moeten denken, maar dat is normaal bij het wonen in een nieuwbouwwijk.”

Tegenover het ‘gemaakte’ van de wijk staan de elementen die bewaard zijn gebleven. De ontwerper was duidelijk in zijn uitleg dat er met het ontwerp gekeken is naar het oorspronkelijke landschap en er rekening mee gehouden is. Vraag aan de gewone bewoners is of ze dit beeld delen en wat zij als origineel beschouwen. Verschillende reacties:

“Ik heb het idee dat wij aan de rand liggen en dat het in het centrum wat gemakkelijker is, met bomen aanplanten enzo. Hier staan nog wat oorspronkelijke wilgen. Verder weet ik niet.”

“Een bomenrij.”

“Dat water dat om de wijk heen loopt is wel origineel. Dat lag er al voor-

dat de wijk gebouwd werd. Dat proberen ze wel in ere te houden. Verder weten we niks.”

Een terugkerend antwoord zijn de hoge bomen die in de wijk nog aanwezig zijn. Midden in Schuytgraaf staat een rij bomen en ook aan de randen zijn er enkele terug te zien. In mindere mate wordt het water of de slootjes genoemd die her en der liggen of enkele boerderijen. Dat de bomen opvallen is niet verwonderlijk, want het zijn de enige opstaande elementen in de wijk en ze zijn vanuit bijna ieder veld te zien. De boerderijen liggen veelal aan de rand, dus als je niet in die buurt woont of er geen weet van hebt zullen ze niet opvallen.

Afbeelding 17 Hoge bomen in de wijk als kenmerk van historie.

Het herkennen van oorspronkelijke elementen is een eerste stap in de richting van het idee dat bewoners hebben over de historie van hun wijk. Hiermee is echter niet gezegd dat ze er veel of weinig van af weten, aangezien het een gemaakt landschap is waarin elementen zijn toegevoegd. Het geeft wel een beeld van het discours van bewoners wat zij als oorspronkelijk beschouwen. Blijkbaar zijn de bomen onderdeel van dit geconstrueerde beeld wat zich heeft genesteld in het gewone bewonersdiscours. Een boerderij of slootjes worden nauwelijks opgemerkt. Dit is een belangrijk gegeven bij de vergelijking tussen het discours van planners en bewoners.

Weet van de geschiedenis en vindplaats 10

Naast de vraag naar zichtbare elementen zoals de bomenrijen, is er gepoogd te achterhalen wat de bewoners weten over wat er gebeurd is op de plaats waar ze nu wonen. En ook hoe ze aan deze kennis zijn gekomen; enkel uit eigen interesse of omdat deze is aangereikt?

“Er is geen info gegeven over de achtergrond van de wijk ofzo. We hebben wel een keer informatie gehad en toen hebben ze verteld over de achtergrond van de wijk, de architect en hoe ze aan het ontwerp kwamen. Daarvan weet ik dat er niet specifiek binding is met de achtergrond en historie van het gebied.”

“Daar heb ik me niet heel erg in verdiept. Hier (in Vestingstad) ademt het wat ouder. De sfeer van 1900, maar dan doorgeëvolueerd. Maar of dat hier vroeger ook zo was weet ik niet.”

“Ik weet dat er in de oorlog behoorlijk is gevochten hier. In dit deel van de wijk, toen de straatnamen bekend gemaakt werden, hoorden we dat dit met de bevrijding te maken moest hebben. We mochten meedenken over straatnamen. Dat was tijdens een informatieavond. Iets anders dan WO II weet ik niet.”

Bewoners met een normale interesse weten niet zo veel van de geschiedenis. Er komen wel vlagen naar boven over bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog, maar veel verder komt men niet. En wat er verteld wordt gebeurt in algemene termen als “er is hier iets gebeurd” of “daar hebben ze wat gevonden”. Het blijkt dat deze mensen wel zelf op zoek zijn gegaan naar informatie, maar dat deze niet is blijven hangen. Ze zijn ook belangstellend wanneer de historie van Schuytgraaf ter sprake komt. Uit de antwoorden op de vraag waar ze de informatie vandaan hebben komt naar voren dat er minimale informatie is uitgegeven.

“Via een informatieavond en voor de rest een beetje zelf rond zoeken.”

“Dat is aangereikt, maar goed, ik weet wel een beetje hoe de slag om Arnhem gegaan is. Het staat me niet bij dat er folders zijn gegeven of boekjes waar dat in staat. Het kan er tussen gezeten hebben, maar niet dat ik me kan herinneren.”

“Via de website schuytgraaf.nl heb ik de informatie gevonden. Met de bu-

ren heb ik het er nog niet over gehad. We hebben niets gekregen van een foldertje ofzo.”

“Op internet heb ik wel iets gevonden. Dat hier vroeger wat dingen zijn gevonden van oude beschavingen, van Romeinen ofzo. En dat er in het centrum dingen gevonden zijn waar ze een speciale weg voor vrij laten. Maar meer dan dat weten we niet.”

Het blijkt dat wanneer bewoners over de geschiedenis beginnen de bekende thema's naar voren komen: Romeinen, WO II en in mindere mate prehistorie. Het is de (minimale) aangereikte informatie die herhaald wordt. Bewoners die geen interesse hebben in de historie zullen ook niet verder gaan kijken, maar bewoners die normaal geïnteresseerd zijn doen dit wel. Bewoners waarmee gesproken is hebben allemaal belangstelling voor de geschiedenis van de wijk en het gebied waar ze wonen. Maar niet iedereen heeft evenveel informatie aangereikt gekregen. De nieuwste bewoners blijken bijna geen informatie over de geschiedenis te hebben gekregen bij de koop van hun huis. Degenen die er minder dan een jaar wonen weten weinig tot niets van verstrekte folders/ brochures. Er is wel een duidelijke wil om iets meer te weten over het verleden, maar kennelijk ervaart men een discrepantie over de aandacht voor de historie van Schuytgraaf (in bijvoorbeeld straatnamen) en de informatie die men gekregen heeft.

“We hebben ook geen boekjes gekregen met informatie over het verleden. Alle informatie die we hebben gekregen stoppen we in een map en daar zat niet bij wat de wijk zou zijn. Er was geen aandacht voor.”

“Er wordt eigenlijk heel weinig over gecommuniceerd. Je zou verwachten dat als je het huis koopt, dat ze er informatie bij doen over wat er met geschiedenis gedaan gaat worden.”

In het verlengde van de kennis over de geschiedenis van het gebied is het de vraag in hoeverre de bewoners weet hebben van de plannen voor de ‘historische hotspot’ van Schuytgraaf, vindplaats 10. Hier blijkt eigenlijk net zo weinig over bekend als over de rest van de historie.

“Daar heb ik wel wat over gelezen, maar verder is het niet blijven hangen. Wat ik wel weet is dat het informatiecentrum op een gegeven moment weggaat als de wijk helemaal klaar is. Maar de informatie over een soort van archeologisch park is ons niet bekend.”

“Over het archeologische veld heb ik volgens mij wel eens iets gelezen, maar het is niet helemaal mijn belangstelling.”

“Ik weet wel dat er een archeologisch veld is, bij het informatiecentrum. Wat er precies ligt weet ik niet. We hebben er een keer een avond over gehouden met de bewonersvereniging. Op zich wel interessant, maar mij maakt het niet zo veel uit. Het geeft niet zo veel extra's. De echte liefhebber interesseert zich ervoor en verdiept zich er in.”

Oppervlakkige kennis van het verleden

Wat betreft de kennis van de historie van de wijk Schuytgraaf bij gewone bewoners lijkt hier het gezegde op zijn plaats dat ‘men de klok heeft horen luiden, maar niet weet waar de klepel hangt’. Men heeft het veelal over dezelfde dingen en er is wel iets van bekend, maar tijdens de gesprekken blijft dit vaag. Er is een algemeen beeld over oorspronkelijke elementen in de vorm van de bomen die aanwezig zijn, maar boerderij de Buitenplaats bijvoorbeeld wordt hierin buiten beschouwing gelaten. Het niet zichtbare historisch besef is aanwezig in de verhalen over Romeinen en de Tweede Wereldoorlog die in het gebied zijn sporen heeft achtergelaten. Dit is echter een oppervlakkig beeld en gaat niet veel verder dan de informatie die men uit de boekjes heeft. Dat hierdoor ook voor de plannen bij vindplaats 10 geen duidelijk beeld wordt gegeven lijkt een logisch gevolg.

Afbeelding 18 Straatnamen met een verwijzing naar de historie van Schuytgraaf.

Behoeftte aan historie

De oppervlakkige kennis van de historie van de wijk en de plannen voor bijvoorbeeld vindplaats 10 zijn een eerste aanzet tot de inhoud van het gewone bewonersdiscours. Een ander deel hiervan is de manier waarop de interesse voor historie zich verder ontwikkelt en wat voor een gevoel ze daarbij hebben. Dit komt tot uiting in hun manier van praten over (het gebruik van) geschiedenis en welk beeld ze hierbij construeren. Met name bij dit aspect is de tweedeling te zien tussen bewoners met een normale interesse en personen die een meer historische belangstelling hebben.

Bewoners die weinig historische kennis hebben tonen een min of meer onverschillige houding en worden verder niet gestimuleerd om zich er in te verdiepen. Wat hier aan mee lijkt te werken is dat mensen de historie niet kunnen zien en ze er daarom geen gevoel bij hebben, terwijl er wel een zekere behoefte is.

“We hebben ons meer gericht op dit veld en niet daarbuiten. Dat maakt ons niet zo heel veeluit. Meer de ligging van de kavel en niet er omheen; op microniveau dus.”

“Het is wel leuk om te weten. Het nodigt nu nog niet erg uit om te gaan wandelen of fietsen in de omgeving.”

De commentaren laten aan duidelijkheid weinig te wensen over. Ondanks dat niet iedere bewoner evenveel weet van het verleden van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is, is men zich er van bewust dat het waardeverhogend kan werken. Tijdens de gesprekken klonk dan ook voorzichtig door dat het gewenst is dat er meer aandacht aan besteed wordt of dat het meer zichtbaar is. De woonomgeving zou op deze manier niet alleen waardevoller worden volgens de inwoners, maar men krijgt ook meer gevoel bij hun woning en de omgeving waar deze in staat.

Gevoel in de wijk

Gewone bewoners zien niet veel terug van de geschiedenis van het gebied en dit is dan ook nauwelijks terug te zien in de constructie van hun verhalen. Wat wel terug te vinden is in de verhalen is het van hogerhand opgelegde beeld van de Betuwe. Zoals in het planningsdiscours al naar voren is gekomen wordt er van bovenhand getracht een gevoel te creëren binnen de wijk. De slogan ‘Arnhem in de Betuwe’ is hiervoor een middel en aan bewoners is gevraagd hoe zij hier over denken.

“Dat vind ik super. Ik kom uit de Betuwe en dat is het enige dat ik het jammer vind dat we daar zijn weggegaan omdat het zo groen is. Maar je ziet het hier nog niet terug. We hopen dat het in de toekomst komt met veel bomen en groen. Daarom zijn we hier ook gekomen, vanwege de groene wijk. En als je de fiets pakt zit je al snel in de Betuwe. Het idee van fruitbomen uitdelen vinden we wel leuk, maar die hebben we niet.”

“Ik vind dat wel kloppen. Je woont toch in de stad, maar zo voelt het ook weer niet omdat je heel veel ruimte hebt. Dat is qua ligging en qua groen een extra motivatie, maar of dat in Arnhem of in Nijmegen is maakt niet zo veel uit.”

Bewoners ervaren het over het algemeen als positief dat er een beeld wordt geschetst dat doet denken aan de Betuwe. Het is duidelijk dat dit beeld er nog (lang) niet is, want de wijk is nog niet af, maar desondanks is de stemming positief.

Een terugkerend iets in de verhalen die bewoners bij deze vraag vertellen is dat er fruitbomen gratis kunnen worden afgehaald als je er gaat wonen. Dit is een jaarlijks terugkerend project waarbij nieuwe bewoners in de wijk gratis fruitbomen kunnen afhalen. Dit wordt gewaardeerd, maar opvallend is dat niemand van de geïnterviewden een fruitboom heeft opgehaald. Redenen die hiervoor opgegeven zijn is dat er geen plaats was, ze zijn het vergeten of dat ze het niet mooi vinden in hun eigen tuin. Op deze manier wordt een deel van het marketingplan door de bewoners zelf de nek omgedraaid omdat alle geïnterviewden af wisten van het initiatief. Desondanks is de belangstelling groot genoeg om er mee door te gaan.

Discours gewone bewoners

De interviews geven een goed beeld hoe de gewone bewoners over hun wijk denken en welk gevoel ze hierbij hebben. Op basis hiervan kan een beeld worden geschetst van het discours van gewone bewoners, waar binnen duidelijk weinig plaats is voor historie. Schuytgraaf is een nieuwe wijk waar bewoners betekenis geven aan hetgeen ze om hen heen zien binnen een sociaal constructivistisch proces. Doordat ze wel interesse tonen voor de cultuurhistorie, maar er weinig van af weten komt dit beeld nauwelijks terug in hun discours. Men weet ‘iets’ over de Tweede Wereldoorlog en Romeinen in het gebied en bewoners hebben het idee dat er oorspronkelijke elementen in de wijk bewaard zijn gebleven. Als er begonnen wordt over het verleden zijn bewoners het er over eens dat het een toegevoegde waarde kan hebben, maar ze weten er te weinig van af

om er dieper op in te gaan. Hierdoor blijkt de kennis over bijvoorbeeld het gebruik van het oorspronkelijke landschap aan de oppervlakte liggen. De beelden die men heeft van de Betuwe, zoals fruitbomen, groen, boerenland, zijn het referentiekader waaraan bewoners zich vasthouden en dit wordt versterkt en gestuurd door het uitdelen van de bomen. Beelden van een verder verleden zijn moeilijker te refereren en blijven hierdoor volledig op de achtergrond.

Afbeelding 19 Een bomenpartij te midden van een kale vlakte. Volgens veel bewoners origineel.

4.3.3 Taal van geïnteresseerde bewoners

Naast het discours van gewone bewoners kan het discours geplaatst worden van bewoners die aangaven meer interesse te hebben in de geschiedenis van Schuytgraaf. Deze bewoners hebben een andere manier van betekenisgeving aan de aspecten van cultuurhistorie die in de wijk te vinden zijn en dit komt tot uiting in de constructie van hun beelden. Opvallend is dat (bijna iedereen uit) deze groep bewoners al langere tijd in de wijk woont (meer dan twee jaar). Op sommige vlakken is er weinig verschil met het discours van de andere bewoners, maar juist de kleine verschillen onderling maakt het dat het onjuist is beide discourses samen te voegen.

Bekendheid met het gebied en ontwerp

Over het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is blijkt ook bij de geïnteresseerde bewoners weinig bekend. Men weet er niet veel van, behalve dat het een agrarische functie had en dat het verder een kale vlakte was. Het beeld dat door bewoners die het gebied kennen geschetst wordt geeft aan dat het een stuk landschap is geweest met weinig emotionele waarde.

“Gaandeweg heb ik het wel leren kennen. In het begin was het nog helemaal kaal en zelfs nog niet bouwrijp, dus dat hebben we nog meegemaakt. Je maakt een heleboel mee en dan leer je het een beetje kennen.”

“We zijn er een keer langsgereeden toen ze net begonnen waren met bouwen. Toen hadden we niet het idee dat we in deze woestenij wilden gaan wonen.”

Alle geïnteresseerde bewoners hebben wel weet van het ontwerp en hoe de wijk is opgebouwd. De nadruk ligt op de verschillende velden en het wordt als een positief punt opgevat dat de wijk geen standaard Vinex-wijk is.

“Tevoren hebben we wel gekeken hoe de wijk opgebouwd zou gaan worden met de velden enzo.”

“...dat zie je allemaal terug en dat spreekt me aan, dat kleine en kneuterige. Maar ik ken ook mensen die er niet aan moeten denken dat de burens dicht op je zitten. De mensen die in Vestingstad wonen zijn allemaal voor de sfeer van de wijk gevallen. Je kiest daar voor of niet.”

“Terwijl Schuytgraaf voor iedere wijk een eigen thema, bouw en ontwerp

per heeft. Je ziet verschillende huizen. Dat maakt dat je subwijkjes krijgt in de grote wijk Schuytgraaf. Dat geeft juist niet het Vinex gevoel.”

“De filosofie is kleinschaligheid met 25 buurtjes. Niet één grote buurt, niet een groot terrein, maar kleine plukjes met ieder hun eigen identiteit.”

“Het is wel een Vinex-wijk, maar niet heel duidelijk allemaal hetzelfde. Naar mijn idee is een Vinex-wijk een wijk waarbij je binnen vijf minuten op de snelweg bent en dat is niet zo, en straks ook niet.”

Deze bewoners hebben een duidelijker beeld van hun veld ten opzichte van de andere velden. Ze zijn erg veel bezig met het veld waarin ze wonen, maar plaatsen dit in een perspectief van het grotere geheel van de wijk, getuige de opmerkingen over wel of geen standaard Vinex-wijk. Dit geeft aan dat er meer interesse is voor de opbouw van Schuytgraaf en op welke manier de ontwerper te werk is gegaan.

Het bewuste beeld van een ontworpen landschap wordt niet gezien als een negatief aspect. Het is hetgeen je voor gekozen hebt: een nieuw huis in een nieuwe omgeving die nog opgebouwd moet worden.

“Het is natuurlijk wel heel erg gecreëerd. Laat ik het zo zeggen, ik hoop dat ze met een bomerij of wat er nog staat dat doorbreken hoe het was.”

“Dat is geen negatief gevoel van gemaakt. Sommige dingen lopen nog steeds en er wordt nog steeds gebouwd. Die ongemakken hebben we nog wel, maar het is niet zo dat ik denk dat het ‘nep’ is ofzo.”

De overtuiging waarmee de bewoners spreken over het ontwerp is ook terug te vinden bij de manier waarop er geantwoord wordt op de vraag of er nog originele elementen in de wijk zijn overgebleven. De geïnteresseerden noemen in één antwoord de bomen, boerderijen en waterpartijen, terwijl de gewone bewoners vaak enkel de bomen als origineel zien.

“Je hebt hier achter in de wijk dan wel van die oude boerderijtjes staan, net aan de andere kant maar dat is eigenlijk ook het enige wat oud is. En de bomerij is ook origineel.”

“De oorspronkelijke bomerij kun je onder andere vinden aan de westelijke kant van dit veld. Dit stuk is namelijk aan de hand van de bomerij gebouwd. Er zijn nog rijen langs het spoor.”

“Er zijn oorspronkelijke elementen in bewaard gebleven. Zoals de zegen en de beplanting langs die zegen. Ook een paar boerderijen.”

“Er staat een rij bomen, en die staan er al wel lang. Rond dit veld zijn die bewaard gebleven.”

“Er ligt een heel oud slootje aan de zuidkant die vroeger gebruikt werd voor bewatering van de weilanden. Ze hebben een andere sloot gemaakt die breder is en moderner, maar dat slootje is echt heel oud. En dat moet echt blijven omdat het zo oud en karakteristiek is en vanwege de sentimentele waarde.”

Het is duidelijk dat de geïnteresseerde bewoners uitgebreider antwoorden wanneer het gaat om de historie van het gebied en wat zij als cultuurhistorie zien. Naast de veelgenoemde bomen en boerderijen noemt een bewoner ook de ‘zegen’. Dit is een aanduiding die in de streek rond Arnhem veel voorkomt en staat voor brede sloten. Het geeft aan dat deze bewoner goed geïnformeerd is. Dat is ook iets wat niet vanzelf aan komt waaien, maar wat je aan moet spreken. Zoals een bewoner zegt:

“Je moet het weten, anders zie je het niet. Daar moet je in geïnteresseerd zijn. Als je hier de wijk binnenrijdt is alles nieuw.”

Het beeld dat de geïnteresseerde bewoners geconstrueerd hebben over de historie van Schuytgraaf is redelijk uitgebreid. Naast de bekende bomenpartijen die verspreid in de wijk staan wijzen ze meer plaatsen aan die volgens hen origineel zijn, zoals de boerderij en slootjes. En ook elementen die niet oorspronkelijk zijn worden genoemd (zoals nieuw gegraven sloten), maar daar zijn de meeste bewoners zich ook wel van bewust. Dit wordt vertaald tot een poging van de ontwerper om het originele landschap te benaderen.

Dit is een belangrijk gegeven in het discours van geïnteresseerde bewoners. Ze weten veel over het gebied en de beelden die ze construeren bevatten verbanden in het grotere geheel van de wijk. Zo blijven ze niet hangen bij hun eigen veld, maar kijken over de grenzen hiervan. Een verklaring hiervoor kan zijn dat sommige van de bewoners met een bovenmatige interesse voor historie al langer in de wijk wonen. Ze hebben het bouwproces vanaf het begin meegemaakt en weten hoe het landschap er uit zag voordat er huizen stonden. Hierdoor treedt een effect op van “de wijk hebben zien bouwen”. Op dat moment hadden ze er echter geen binding mee, maar nu ze er meer over te weten zijn gekomen en er zelf wonen is het een gebied geworden wat interessant is.

Weet van de geschiedenis en vindplaats 10

Vanzelfsprekend weten de bewoners met een historische interesse iets over de geschiedenis van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is. Binnen deze groep bewoners is, net als bij de gewone bewoners, op zoek gegaan naar welk beeld zij hebben van wat er in het verleden gebeurd is en hoe ze er over praten. Tevens zijn de bronnen van hun verhaal belangrijk om te achterhalen hoe ze aan hun kennis zijn gekomen.

“Je zou je kunnen afvragen of hier wellicht de Romeinen zijn geweest. Nijmegen is een bolwerk van Romeinen geweest en dat is niet zo ver weg. Maar dat is maar een gok.”

“We gingen eerst naar de huizen kijken en later zijn we in het informatiecentrum geweest en hebben we een boekje gehad. Dat was zo’n mapje waarin info stond over de geschiedenis en de vindplek. Ik heb het wel doorgelezen met die Romeinse vindplek en de soldaat; dat er een heel groot monument komt.”

“Tijdens de oorlog is er ook gevochten en alles wat ze gevonden hebben; er zijn geloof ik acht soldaten gevonden. De boerderijen hebben een rijke historie zeg maar en zo het gaat gaandeweg tot aan nu. Er is zelfs een vliegtuig gevonden.”

De personen met wie gesproken is noemen allemaal de Romeinen en de Tweede Wereldoorlog als voornaamste historische dragers van de wijk. Daarnaast komt af en toe ook de prehistorie of het agrarische verleden van het gebied naar voren. Er is een gevarieerd beeld van de geschiedenis en sommige bewoners kunnen plaatsen aanwijzen in de wijk waar er iets gebeurd zou moeten zijn. De verklaring hiervoor kan gegeven worden uit het feit dat ze veelal zelf op zoek zijn gegaan naar informatie, omdat ze nieuwsgierig zijn geworden naar aanleiding van de aangereikte informatie.

“Van de geschiedenis weet ik dus niet veel, maar daarvoor hebben we van de gemeente dit mooie boek gekregen. Van de boekjes weet ik dat er in de Romeinse tijd al gewoond werd hier en jagers.”

“De geschiedenis ken ik uit boekjes en folders en van de website van Schuytgraaf, dat er een Romeinse vindplaats is. En dat er in WO II hier wel iets gebeurd is en dat er een monument komt om dat in ere te laten zodat mensen het kunnen zien. Dat heb ik zelf opgezocht naar aanleiding van een

informatieavond over het bestemmingsplan.”

“Ergens bij het station hebben ze iets gevonden, maar dat laten ze gewoon zo. Ik ben zelf op zoek gegaan naar wat daar vroeger is gebeurd. Je weet wel dat het een grote kale vlakte is geweest, maar je hebt niet het idee dat er echt historie is.”

“Ik weet dat soort dingen toevallig, maar ik heb dat nergens op hoeven vragen. Dat komt omdat ik geïnteresseerd ben en een beetje geschiedenisgek ben, dan ga je om je heen kijken wat er gebeurt. Je gaat naar oude kaarten kijken, waarom iets is zoals het is.”

Afbeelding 20 Boerderij 'De Buitenplaats' aan de rand van de wijk.

Kenmerkend voor deze groep bewoners is dat ze de aangereikte informatie uit de foldertjes en boekjes herhalen, maar er bij vertellen dat ze ook zelf op zoek zijn gegaan naar verhalen. Hierdoor wordt het verhaal dat door de boekjes gedikteerd wordt vermengd met eigen ideeën en ontstaat een levendiger beeld

van de historie van de wijk; het verleden krijgt meer karakter en komt min of meer tot leven. Dit geldt ook voor de kennis die ze hebben over de vindplaats en wat hier gaat komen.

“Ontmoetingsplekken die in de vormgeving iets te maken hebben met parachutes. Een soort parkachtig iets. Als bewoners staan we er nu te ver van af omdat het niet tastbaar is. Als het er eenmaal is dan heeft het wel waarde.”

“Volgens mij een soort plein waar je overheen kan lopen en iets interactiefs ofzo. Ik denk dat de parachutes wel iets voor Arnhem is en wat iets bijzonders aan de wijk geeft. Beter dan een kunstwerk wat geen verbinding heeft. Ik denk dat het park wel een toegevoegde waarde heeft voor de wijk.”

“Ik weet dat waar het informatiecentrum staat, dat daar een archeologisch veld gaat komen. Dat het de bedoeling is dat alles daar uitgestald wordt op een of andere manier wat er in de wijk gevonden is en gaat worden. Voor de rest weet ik het niet.”

“Ze hebben gezegd dat er een kunstwerk komt wat parachutes voor moet stellen. En dan ook die verbinding met archeologische vondsten. Dan gaat het bij binnenkomst van de wijk veel meer leven, want dan zet je er iets neer. Maar op dit moment zie je er nog niets van terug in het gebied.”

De bewoners zijn duidelijk van mening dat het archeologische veld een toegevoegde waarde kan hebben, maar zolang er niets van te zien is blijft een levenloze kale vlakte. Dit wordt jammer gevonden, aangezien de plannen voor het idee met parachutes positief ontvangen worden.

Gecombineerde kennis van het verleden

De kennis die geïnteresseerde bewoners hebben over de geschiedenis van Schuytgraaf is een combinatie van de informatie die ze is aangereikt en hetgeen ze zelf hebben opgezocht. Dit geeft een beeld wat uitgebreider is dan dat van gewone bewoners en waarin meer in details gesproken wordt. Dit blijkt uit het aanwijzen van (volgens hun) oorspronkelijke elementen in de wijk waarbij duidelijk aangegeven wordt waar iets staat.

In de interviews met deze bewoners kwamen ook de bekende thema's als Romeinen en Tweede Wereldoorlog naar voren, maar in de antwoorden was het uitgangspunt dat ze zelf deze informatie hadden verzameld uit interesse. Het zijn niet de verkregen folders die als belangrijkste bron beschouwd worden. Dit tekent de actieve zoektocht naar het verleden van dit discours.

Behoeftte aan historie

Zoals uit de interviews met gewone bewoners blijkt is er, ondanks hun gebrekkige kennis van de historie, de gedachte dat meer aandacht hiervoor van waarde kan zijn voor de wijk. Over hoe dit zou moeten gebeuren hebben ze geen idee en er worden geen stappen ondernomen om zich hierin te verdiepen.

Bij dit aspect is het grote verschil te zien tussen beide bewonersdiscoursen, want uit de reacties van geïnteresseerde bewoners blijkt dat ze zich min of meer tekort voelen gedaan door het minimale gebruik van geschiedenis in de wijk. Ze geven antwoorden waarin aandachtspunten worden genoemd om dit te verbeteren.

“Ik vind het op zich wel interessant en goed om te weten, maar dat is het dan. Vind het ook goed dat er iets mee gedaan wordt, maar niet meer dan dat. Op het moment dat ze hier restanten vinden uit WO II is het goed dat ze dat bewaren en laten zien. Het kan bewoners meer gevoel geven bij de wijk Schuytgraaf.”

Afbeelding 21

Een fietspad omgeven door hoge bomen: voor de een historie, voor de ander niets bijzonders.

“Bewoners zijn niet erg geïnteresseerd in cultuur, behalve als het praktisch is, dus als je het kan combineren met iets. Ik vind wel dat ze moeten blijven nadenken hoe ze geschiedenis, cultuur en achtergrond te combineren met het praktische. Want mensen moeten er uiteindelijk kunnen wonen. In het begin was het een platte formule. Je wilt een huis en we vielen voor dit huis. In het begin heb je die diepgang helemaal niet, dat is van later. Sommige dingen worden aangereikt, die krijg je van de gemeente.”

“Ik denk dat als ik er met mijn burens over praat er niet heel erg het besef is dat dat belangrijk is. Mensen weten het wel omdat ze allemaal dat boekje hebben, maar ze zijn er niet mee bezig en het is denk ik ook geen verkoopargument. Het is wel goed voor de wijk, want nieuwbouwwijken hebben al snel het imago van alles is eenzaam en verlaten en dat het geen identiteit heeft.”

“Mensen zeggen wat er in de boeken staat, maar niet meer dan dat, op een uitzondering na. Ik weet wel dat op de basisschool, de brede school, ze aandacht vestigen op de geschiedenis van het gebied. Want het zijn natuurlijk wel leuke dingen dat de kinderen weten dat dit niet zomaar woningen zijn, maar dat er iets is.”

Uit deze commentaren komt de geslotenheid van de beide bewonersdiscoursen naar voren. Waar de gewone bewoners zich beperken tot het aannemen van informatie, zijn de geïnteresseerde bewoners actiever en kijken naar nog meer informatie. Bewoners praten met elkaar ook niet veel over de geschiedenis van de wijk, waardoor de historische kennis of interesse niet veel verder uitdijt.

Gevoel in de wijk

Hoe er over cultuurhistorie gesproken wordt is duidelijk afhankelijk van de band die een bewoner heeft met het verleden. Waar de ene bewoner onverschillig staat tegenover het gebruik van cultuurhistorie, heeft de andere bewoner het idee dat het juist belangrijk is dat mensen er van af weten. Dit gevoel is echter niet iets wat direct leeft onder de mensen in Schuytgraaf. Uit commentaren van de geïnteresseerde bewoners komt dit naar voren.

“Ik heb hier een oude militaire wandkaart waar Schuytgraaf ook op staat. Ik heb wel interesse, maar als je vraagt of het leeft onder de mensen hier dan denk ik het niet. Het ligt er maar aan waar je interesse in is. Als ze hier gaan graven en ze vinden weer wat, dan wordt het weer onder de aandacht gebracht.”

“Ik denk dat bij de een wel het besef was van wat dit vroeger was en bij de ander niet. Zoals ik net zei, de Rijn heeft met al zijn strangen door het gebied gewandeld. Onder onze woning zitten heipalen van vijftien meter en twee woningen verder konden ze gewoon op staal op het zand bouwen. Dat geeft dus aan wat er in de ondergrond zit. Dat besef ik me wel dat dit niet een grote vlakte van hetzelfde is, maar hier is in het verleden iets gebeurd.”

“Hier in de wijk is men wel een beetje bezig met geschiedenis en op de website van Schuytgraaf ook wel. Er is in het verleden ook veel media-aandacht geweest. Maar ik heb niet het idee dat mensen er heel erg mee bezig zijn. Wat dat betreft hadden we beter gewoon in ons oude appartement kunnen zitten, want daar zit je écht op historische grond.”

Zolang je zelf niet op zoek gaat naar sporen uit het verleden zul je niet veel te weten komen, aldus de bewoners. Iets wat je onmiskenbaar tegen zult komen als je in de wijk woont is de slogan ‘Arnhem in de Betuwe’. Hierover zeggen de bewoners met een historische interesse het volgende:

“Wat ze wel doen is vanaf het begin af aan in het plantseizoen bewoners een fruitboom aanbieden. Dus iedereen krijgt namens de GEM en een andere organisatie de kans om gratis fruitbomen af te halen. De buurtjes hebben een vrij grote dichtheid, maar in de tussenruimte wordt bijvoorbeeld ergens een boomgaardje aangelegd. Dat heeft niet op die plek gestaan, maar toch met het idee van dit is de Betuwe.”

“Nu we hier wonen heb ik het gevoel als ik naar huis rijd heb ik niet het gevoel dat ik naar de stad toe rij, maar naar ons buiten. Dat is het wonen in de Betuwe, het ruimtelijke en het groene.”

“Ik moet nog maar zien of dit de Betuwe is. Voor mij is het dat nog niet echt. Het is wel aantrekkelijk dat je snel in het buitengebied zit. Ze proberen het wel, met die fruitbomen die je gratis kunt krijgen. Ik vind het wel wat hebben, maar ik zie het nu niet duidelijk.”

“Het is een reclame uiting geweest van de gezamenlijke makelaars, ‘Arnhem in de Betuwe’. Als je kijkt naar de eerste buurten die een grotere dichtheid hebben dan klagen de mensen over dat ze Arnhem in de Betuwe is beloofd, maar het heeft een hele grote dichtheid, je ziet er niks van terug. Als je bij ons kijkt, dan heeft het wel een beetje dat idee.”

Bij deze groep bewoners wordt het idee van ‘Arnhem in de Betuwe’ gedeeltelijk positief ontvangen. Sommigen vinden het een van hogerhand opgelegd gevoel en voelen er niets voor; anderen vinden het juist prima dat het Betuwse idee met bomen naar boven gehaald wordt. Het groene karakter van de wijk krijgt zodoende steeds meer vorm en dit wordt gelinkt aan het idee van de Betuwe met boomgaarden en fruitbomen. Ook hier is het echter opvallend dat geen van de geïnteresseerde bewoners een fruitboom heeft opgehaald en dit ook niet van plan is te gaan doen.

Discours geïnteresseerde bewoners

Binnen de interviews met bewoners die een bovenmatige belangstelling voor geschiedenis hebben zijn aanwijzingen te vinden hoe hun discours gevormd wordt. Uit hun antwoorden blijkt dat zich een rijkelijk historisch beeld heeft gevormd waar thema's als Romeinen en de Tweede Wereldoorlog de boventoon voeren. Maar ook het agrarische verleden van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is komt in hun idee over de historie naar voren.

De kennis is verworven in een sociaal constructivistisch proces waarbij aangeerde informatie is gecombineerd met informatie die zelf verworven is, waardoor een beeld over de cultuurhistorie ontstaan is wat tot leven komt. Dit komt ook in hun manier van spreken dit duidelijk tot uiting. Er is kennis van zaken en men is op de hoogte van de plannen in de wijk. De houding om over de grenzen van het eigen veld te kijken en zich ook bezig te houden met wat er aan de randen van de wijk gebeurt is kenmerkend voor deze groep bewoners. Hierdoor hebben ze een vollediger beeld van de historie van Schuytgraaf en waar dit terug te vinden is.

Afbeelding 22 Een geconstrueerd beeld van Schuytgraaf in het Neolithicum, te zien in 'Gespiegeld in de Rijn'. Bron: GEM Schuytgraaf

4.3.4 Geschreven bronnen

Om een vollediger beeld te krijgen van hoe bewoners denken over de cultuurhistorie in Schuytgraaf is ook gekeken naar de geschreven bronnen. De interviews vormen de belangrijkste bron als het gaat om te achterhalen op welke manier bewoners cultuurhistorie in Schuytgraaf herkennen en er betekenis aan geven. Uit deze gesprekken blijkt dat er een grote variatie is in de manier waarop er mee omgegaan kan worden. De geschreven bronnen zijn echter ook waardevol en kunnen een vollediger beeld geven van de betekenis van cultuurhistorie in de wijk. Dit houdt in dat op de websites gekeken is van verschillende bewonersorganisaties, zoals het wijkplatform en bewonersverenigingen. Deze worden geschaard onder het zogenaamde leefbaarheidsdiscours van de wijk. Hierbij is gekeken of cultuurhistorie een onderwerp is waar aandacht aan besteed wordt in een groter verband, dus niet op individueel niveau.

Zoals eerder opgemerkt is de wijk erg actief en wordt er onderling veel gesproken over zaken die de wijk aangaan. Er is een overkoepelend orgaan in de vorm van het wijkplatform Schuytgraaf. Hierin zijn bewoners uit verschillende wijken vertegenwoordigd en ze heeft tot doel 'de leefbaarheid in de wijk Schuytgraaf te verbeteren door middel van overleg en samenwerking tussen belanghebbende partijen. Het betrekken, activeren en informeren van buurtbewoners is daarbij een belangrijk uitgangspunt' (www.wijkplatformschuytgraaf.com). Zij brengen ook eens per periode een wijkkrant uit. Daarnaast zijn er per veld verenigingen actief in de vorm van een bewoners- of kopersvereniging. Deze zijn gericht op het eigen veld en wat daar speelt. Via forums wordt gediscussieerd en kan iedereen meepraten.

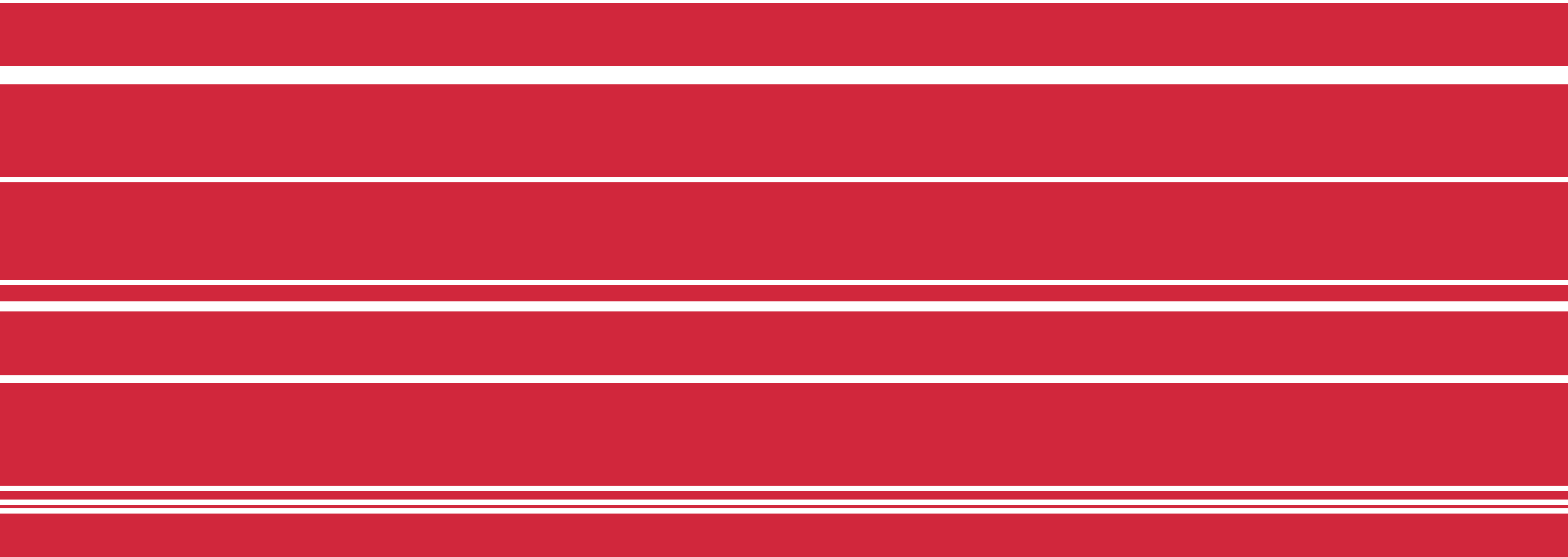
Omdat veel verslagen van vergaderingen en forums openbaar zijn was het gemakkelijk te zoeken naar aanwijzingen die betrekking hebben op het onderwerp cultuurhistorie in de wijk Schuytgraaf. Er zijn zeven wijkkranten onder de loep genomen, elf notulen van vergaderingen en vijftien sites van bewoners- dan wel kopersvereniging.

Onderwerpen die vaak besproken worden zijn de oplevering van het huis, het voorstellen van de nieuwe burens of de communicatie richting GEM: de bekende onderwerpen die gepaard gaan met de bouw van een nieuwbouwwijk. Het is dan ook niet verrassend dat cultuurhistorie niet hoog op de prioriteitenlijst staat. Binnen de onderzochte schriftelijke bronnen werd er op geen enkele manier aandacht besteed aan het historische karakter van de wijk of vindplaats 10. Het is iets wat totaal niet onder de aandacht komt en waar nooit over gesproken wordt, ook niet tijdens vergaderingen of discussies. Bij het grote publiek leeft het blijkbaar niet genoeg om er in het openbaar aandacht aan te besteden.

De conclusie kan getrokken worden dat er weinig tot geen doorwerking is vanuit de discoursen van de planners (ontwerper, ontwikkelaar en marketing) in de richting van het leefbaarheidsdiscours van de totale wijk. In de gesprekken met individuele bewoners wordt er wel over de geschiedenis gesproken en blijkt het een onderwerp te zijn waar men belangstelling voor heeft, in de geschreven bronnen is hier niets van terug te zien. Hierdoor zal voor dit discours volstaan worden met bovenstaande beschrijving en wordt het niet meer apart behandeld in de algemene conclusie.

HOOFDSTUK 5

Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleiding

Na het afronden van de discoursanalyse kan begonnen worden met het slotakkoord van het onderzoek waarin de centrale onderzoeksvraag beantwoord wordt.

Allereerst wordt een korte terugblik gegeven op de doelstelling en achterliggende theoretische gedachten die gebruikt zijn met hierop volgend de resultaten van de discoursanalyse. Daarna wordt beknopt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen. Hiermee is de basis gelegd voor de conclusie in de vorm van het antwoord op de centrale onderzoeksvraag. Tenslotte worden aanbevelingen gedaan en een blik vooruit geworpen op de toekomstige planningspraktijk.

5.2 Theorie en discourses

Theorie

Het doel van het onderzoek is een analyse te maken van het planningsdiscours en bewonersdiscours met betrekking tot cultuurhistorie in de wijk Schuytgraaf. Zodoende worden de overeenkomsten en verschillen geïdentificeerd. Op deze manier kan bepaald worden in hoeverre de gedachten van planners en bewoners overeenkomen/ verschillen.

De centrale onderzoeksvraag is onderverdeeld in vier onderzoeksvragen die richtinggevend zijn geweest voor de discoursanalyse. De analyse is een onderzoek naar sociale processen in de Vinex-wijk Schuytgraaf die een 'geconstrueerde werkelijkheid' bezit: de door de ontwerper beschreven en gebruikte cultuurhistorie. De bewoners wonen in deze wereld die door het planningsdiscours is bedacht en geven er hun eigen interpretatie aan. Hierdoor ontstaat een discours wat kan verschillen van dat van de planner.

De achterliggende theorieën zijn vanuit de sociaal constructivistische insteek ingepast in het onderzoek. Kort gezegd is dit een combinatie van het gedachtegoed van Foucault met dat van Laclau en Mouffe. In onderstaande alinea's staan de belangrijkste punten hieruit herhaald.

Een discours wordt gevormd door de regelmaat van verspreide uitdrukkingen. Het betekent niet dat alle statements binnen een discours gelijklopend hoeven te zijn, maar wel dat de relaties en verschillen tussen de statements onderling systematisch en niet at random dienen te zijn. De onderzoeker gaat op zoek naar deze veranderlijkheid en herhaling. Veranderlijkheid kan voorkomen in

een enkel gesprek, omdat bijvoorbeeld bewoners een verschillend kader hanteren om hun huidige ideeën vorm te geven. Herhaling tussen verschillende gesprekken is te verwachten omdat dezelfde kaders gebruikt kunnen worden door verschillende mensen.

Betekenenissen die wij toekennen aan de wereld zijn afhankelijk van het heersende discours. Fysieke dingen en acties bestaan, maar kunnen alleen betekenis hebben door middel van een discours. Dit betekent niet dat objecten niet (fysisch) bestaan buiten het discours, maar wel dat ze een discours nodig hebben om betekenis te krijgen.

Met andere woorden: de door de planner gebruikte uitingen van cultuurhistorie in een Vinex-wijk krijgen pas betekenis als ze door de bewoners als zodanig herkend worden. En wanneer deze niet herkend wordt, welke betekenis geven bewoners er dan aan? Bewoners geven vanuit hun zienswijze ook betekenis aan hun wijk. Het is de vraag of zij dezelfde betekenissen opgenomen hebben in hun discours of dat deze verschilt van die van planners.

Een belangrijk begrip wat dit kan ondersteunen is het blueprint metaphor van discours: de spreker (planner) heeft een bepaalde conceptuele voorstelling van een gebeurtenis of idee welke hij probeert te repliceren in de gedachte van de luisteraar (bewoner). Deze is echter ook niet hulpeloos of passief, maar zal actief betrokken zijn in het construeren van zijn eigen conceptuele voorstelling van de gebeurtenissen.

Het kan zijn dat de kennis die wordt overgedragen door planners richting bewoners verkeerd geïnterpreteerd worden of deze is zo onoverzichtelijk dat de bewoners zich er geen raad mee weten.

Discourses

De uitgebreide discoursanalyse in hoofdstuk 4 heeft geresulteerd in een beeld van de aanwezige discourses in de wijk Schuytgraaf met betrekking tot cultuurhistorie. Binnen ieder discours is een andere nadruk te zien voor wat betreft het gebruik van het verleden in de wijk en in dit gedeelte worden deze samengevat en bij elkaar geplaatst om de kenmerken naar voren te halen.

De planners hebben het idee voor de wijk ontwikkeld en hiermee samenhangend ook het begin gemaakt voor de vorming van verhalen. In chronologische volgorde zijn de discourses:

Discours ontwerpers

De ontwerpers hebben de basis gelegd voor de beeldvorming van de wijk. Ze gebruiken het verleden van Schuytgraaf in hun verhaal en proberen hiermee een identiteit mee te geven aan de wijk. Hun discours kenmerkt zich door het creëren van een discursieve werkelijkheid omtrent de geschiedenis om zodoende de wijk karakter te geven. Kritische noot bij deze werkelijkheid is dat het ontwerp voor vindplaats 10 positief ontvangen is bij de plannenmakers, maar dat er ruimtelijk nog niets van terug te zien is.

Discours ontwikkelaar

Ook door de ontwikkelaar wordt een werkelijkheid geconstrueerd welke verder borduurt op wat de ontwerper bedacht heeft, maar dan met name in de richting van de buitenwereld. In het boek *Verbeeld Verleden* staan bijdragen van personen uit verschillende disciplines, wat zorgt voor een interactie van verschillende talen, zoals dat van een bestuurder en archeoloog, maar het draagt een gezamenlijke boodschap uit, namelijk dat het verleden van Schuytgraaf leeft en dat het een verhaal heeft. Dit discours wordt versterkt door mensen die in de wijk (gaan) wonen aan het woord te laten. Zo wordt direct een koppeling gemaakt met de mensen voor wie het verhaal bedoeld is, de bewoners.

Discours marketing

Zoals bij de twee bovenstaande discoursen, wordt hier een taal gesproken die de bedoeling heeft het geschiedenisverhaal te verlevendigen en te construeren bij de lezers. Opvallend in deze is dat bewoners direct betrokken worden bij het verhaal. Waar er door ontwerper of de ontwikkelaar op een meer zakelijke manier tegen de historie aangekeken wordt, is te zien dat in de marketingbronnen beelden naar voren komen die een directe relatie met (toekomstige) bewoners hebben. Het verhaal van Schuytgraaf wordt een op een geprojecteerd op de mensen van nu, waardoor het gemakkelijker is je in te leven in de historie van de wijk.

Tegenover de planningsdiscoursen zijn de bewonersdiscoursen te plaatsen. Hierin zouden de ideeën van de planners over de wijk terug moeten komen of juist niet. De twee groepen hebben allebei een andere interesse voor cultuurhistorie en dit komt tot uiting in hun idee in hun manier van spreken over de wijk.

Discours gewone bewoners

Binnen het discours van gewone bewoners is weinig plaats voor historie. Doordat ze weinig weten over de cultuurhistorie komt dit beeld minimaal terug in hun discours. Men weet 'iets' over de Tweede Wereldoorlog en Romeinen in het gebied en bewoners hebben het idee dat er oorspronkelijke elementen in de wijk bewaard zijn gebleven. Ze zijn het er over eens dat het een toegevoegde waarde kan hebben, maar ze weten er te weinig van af om hier dieper op in te gaan. Er is zodoende wel een duidelijke belangstelling voor cultuurhistorie, maar het moet ze aangereikt worden. Deze oppervlakkigheid in kennis over het verleden is kenmerkend voor het discours van gewone bewoners.

Discours geïnteresseerde bewoners

Het blijkt dat zich in het discours van de geïnteresseerde bewoners een rijkelijk historisch beeld heeft gevormd waar thema's als Romeinen en de Tweede Wereldoorlog de boventoon voeren. Maar ook het agrarische verleden van het gebied waar Schuytgraaf gebouwd is komt in hun idee over de historie naar voren. De kennis is verworven in een sociaal constructivistisch proces waarbij aange-reikte informatie is gecombineerd met informatie die zelf verworven is, waardoor een beeld over de cultuurhistorie ontstaan is wat tot leven komt. Dit komt ook in hun manier van spreken duidelijk tot uiting. Er is kennis van zaken en men is op de hoogte van de plannen in de wijk. De houding om over de grenzen van het eigen veld te kijken en zich ook bezig te houden met wat er aan de randen van de wijk gebeurt, is kenmerkend voor deze groep bewoners.

5.3 Onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 1 en 2

De drie discoursen die zijn onderscheiden binnen de planners zijn niet los van elkaar te zien. Ze versterken elkaar als het gaat om de constructie van het verhaal van de wijk, ondanks dat ze ieder een iets andere insteek hebben; ze hebben allen een bepaalde conceptuele voorstelling van de geschiedenis van de wijk die ze proberen over te brengen in de richting van de bewoner.

De wijk Schuytgraaf is vooraf bedacht en uitgetekend, waarbij cultuurhistorische invloeden zijn meegenomen. Binnen het discours van ontwerper en ontwikkelaar is te zien dat het een bewuste keuze is geweest om een verhaal neer te zetten in de wijk waarin historie een rol speelt. Met name voor vindplaats 10 is veel aandacht geweest en het is aangegrepen als een kans voor Schuytgraaf om de geschiedenis een fysieke rol te laten spelen in de werkelijkheid. Hier is door de marketing op voortgeborduurd en geplaatst in een kader van verhalen waarmee bewoners zich kunnen identificeren.

Welke cultuurhistorische elementen zijn door de ontwerper opgenomen en gebruikt in de uitvoering?

De visie van de ontwerper van het masterplan is geweest dat op basis van de bestaande onderlaag een wijk is ingetekend met 25 verschillende velden. Dit heeft geleid tot een wijk die bestaat uit verschillende velden die als een buurt kunnen worden gezien in een landschap met verschillende dorpjes. Op deze manier komt het wonen in de Betuwe naar voren met zijn landelijke, groene karakter. De onderlaag die bestond uit weiland met sloten en verschillende opstaande elementen moest waar mogelijk bewaard blijven. Wat sowieso bewaard moest blijven, waren de historische vondsten die gedaan zijn tussen het informatiecentrum en het station. Deze resten (van enkele soldaten en aanwijzingen van de aanwezigheid van de Romeinen) waren te waardevol om er bebouwing neer te zetten en hebben de wettelijke status gekregen van archeologische hotspot.

Op welke manier wordt cultuurhistorie in de wijk onder de aandacht gebracht?

De overblijfselen van het oorspronkelijke landschap zijn de enige zichtbare elementen in de wijk die verwijzen naar de geschiedenis. In het geval van Schuytgraaf is dit erg beperkt en zijn alleen nog maar bomen, slootjes en een enkele boerderij als fysieke relictten te onderscheiden. De plaats die volgens het planningsdiscours de meeste historie bevat, vindplaats 10, is tot nog toe

een kale vlakte, waardoor er op geen enkele manier een verwijzing is naar het gepretendeerde rijke historische verleden. Dit wordt ondervangen door het communiceren van een historisch verhaal voor de bewoners. In boekwerken en folders wordt een verhaal aangereikt waarin staat verteld wat er gebeurd is in het verleden en op wat voor een manier dit terug te vinden is in de wijk. Deze informatie is verspreid onder bewoners, zodat ze een eerste introductie krijgen over de historie van Schuytgraaf, voor zover ze hier zelf nog niet op zoek naar waren gegaan. Ook in sommige namen van velden en straten is impliciet een verwijzing te vinden naar vroeger tijden.

Onderzoeksvraag 3 en 4

Is er sprake van herkenning van cultuurhistorie in Schuytgraaf bij de bewoners?

De discoursen van bewoners vertonen overeenkomsten en verschillen. Door het houden van interviews is er een trend te ontdekken in veranderlijkheid en herhaling onderling. Deze verschillen hebben er toe geleid dat een categorisering te maken is tussen bewoners die normale en bewoners die een bovenmatige historische interesse hebben. Daardoor is er verschil in kennis tussen de bewoners over wat ze weten over de geschiedenis van hun wijk en hoe ze aan deze kennis zijn gekomen. Sommigen zijn zelf op zoek gegaan of weten het uit eigen interesse, terwijl anderen niets weten. Hetzelfde geldt voor hoe ze naar de cultuurhistorie van de wijk kijken; herkenning van cultuurhistorie is per discours verschillend. De ene bewoner zal een element als oorspronkelijk bestempelen en een ander zegt dat alles nieuw is in de wijk. Zo typeren de gewone bewoners de bomen als oude elementen, terwijl de meer geïnteresseerden dit uitbreiden met slootjes en boerderijen die verspreid in de wijk liggen. Overeenkomst is er in de bekendheid met historische thema's. De Tweede Wereldoorlog en Romeinen zijn terugkerende verhalen, waarbij de historisch geïnteresseerden ook het agrarische verleden noemen. Dit zijn vaak ook de verhalen die aangereikt zijn.

Welke betekenis geven de bewoners aan de cultuurhistorie in de wijk?

Door de tweedeling in groepen bewoners is er een verschil in betekenis. Gewone bewoners maakt het niet zo veel uit of er aandacht besteedt wordt aan de historie, terwijl geïnteresseerde bewoners over de grenzen van hun velden kijken en de elementen die er zijn meer betekenis willen geven. De plannen voor vindplaats 10 worden positief ontvangen, maar zolang daar niets van terug te zien is heeft het geen betekenis. En juist zo'n plaats zou ten goede komen

aan de waardering van de wijk. Want ondanks de tweedeling in groepen bewoners zijn ze het er allemaal over eens dat meer zichtbaarheid voor geschiedenis van waarde kan zijn voor hun woonomgeving. Zo worden als oud getypeerde elementen als een bomerij en boerderij belangrijk gevonden, want ze geven de wijk meer leven en verwijzen naar het verleden.

5.4 Centrale onderzoeksvraag

Met de korte terugblik op theorie, discoursen en de deelvragen is het fundament gelegd voor de conclusie van het onderzoek, het antwoord op de centrale onderzoeksvraag.

Wordt de aanwezigheid van cultuurhistorie in een Vinex-wijk herkend door bewoners en welke betekenis wordt hier aan gegeven?

Ter beantwoording van deze vraag is een discoursanalyse gehouden om zodoende de gedachten over cultuurhistorie die aanwezig zijn bij de verschillende actoren te kunnen onderscheiden. Er wordt dus vooral ingegaan op de vraag hoe deze discoursen zich ten opzichte van elkaar verhouden om overeenkomsten en verschillen te signaleren.

Herkennen

Uit het onderzoek is gebleken dat het herkennen van cultuurhistorie in Schuytgraaf soms problematisch is. Het is een nieuwbouwwijk waarin huizen uit het niets gebouwd zijn en de achterliggende gedachten zijn niet bij alle bewoners bekend. Het idee van de verschillende woonvelden is wel bekend en wordt erg gewaardeerd, maar wanneer de ontwerper zegt dat er goed gekeken is naar de onderlaag van sloten en kavels, dan is dit voor bewoners nauwelijks terug te zien in de fysieke werkelijkheid. Deze historische laag komt niet over bij degenen voor wie de wijk gemaakt is, de bewoners. Dit is mede te wijten aan het feit dat veel bewoners een referentiekader missen als het gaat om de vergelijking tussen het vroegere en huidige landschap. Als mensen het oorspronkelijke landschap kennen, zullen ze eerder elementen herkennen.

Boerderij 'De Buitenplaats' aan de rand van de wijk kan als een oud element getypeerd worden volgens de plannenmakers, maar wordt niet zo gezien. Het is voor gewone bewoners een gemeenschappelijke ruimte en geen element dat ze sterk doet denken aan het verleden. Ook de positie aan de periferie van de wijk doet het geen goed. Zo zullen sommige bewoners het nog nooit gezien hebben.

De bomen die verspreid in de wijk staan worden door bewoners als belangrijke, wat oudere elementen beschouwd, omdat ze hoog zijn en het groene karakter benadrukken. Maar het biedt ze geen directe ingang naar het verleden van de wijk.

Dit zou vindplaats 10 wel kunnen doen, maar hier zit ook het grootste probleem van de wijk. Binnen het planningsdiscours wordt er veel aandacht gegeven aan deze plek en constant benadrukt als hét stuk grond waar de historie naar boven komt. Het plan is al jaren bekend en de tekeningen liggen klaar, maar er is nog steeds niets van te zien. De vondsten moeten onder de grond blijven, maar doordat er boven de grond ook nog niets aan is gedaan blijft het voor bewoners onzichtbaar. Zo wordt het van een plaats met importantie een plaats van ergernis, omdat het braak blijft liggen.

In Schuytgraaf zijn (nog) geen fysieke elementen aanwezig/ niet zichtbaar die naar het verleden verwijzen waardoor bewoners sommige informatie die ze aangeboden krijgen uit het planningsdiscours niet kunnen plaatsen. Via het marketingdiscours maken bewoners kennis met het verleden en de verhalen van de Tweede Wereldoorlog en de Romeinen zijn dan wel bekend bij bewoners, zolang ze dit niet in de wijk zien blijven het verhalen zonder betekenis.

Betekenis geven

Door het planningdiscours zijn verschillende betekenissen aangereikt die bewoners in de wijk over zouden kunnen nemen. Naast onder andere een groene, kindvriendelijke wijk is er de nadruk gelegd op de geschiedenis. Maar feit is dat de interpretatieve betekenis verschilt van de semiotische betekenis. Er is veel geschreven over de geschiedenis, maar bewoners zien er niet veel van. Hierdoor is het moeilijk voor de inwoners van de wijk om de verhalen te plaatsen. De boodschap van de planners komt niet goed over bij bewoners; oftewel: de *blueprint metaphor* loopt mank. Hierdoor gaan bewoners zelf een andere historische betekenis geven aan de wijk.

Waar bij de planners het startpunt is geweest dat er een historische laag aanwezig is, zullen bewoners dit startpunt niet hebben. Voor hen is alles in de wijk nieuw en hierdoor worden er nieuwe verhalen gemaakt en gevonden. De objecten of verhalen die door planners zijn aangewezen krijgen immers alleen betekenis als deze door bewoners overgenomen worden en dat is niet altijd het geval. Vooral de gewone bewoners hebben weinig oog voor de historische verhalen en geïnteresseerde bewoners zien maar een deel er van.

Het betekenis geven aan de historie in Schuytgraaf is iets dat moet groeien. Op dit moment is er enkel hetgeen is aangereikt, maar veel bewoners gaan hier niet verder mee. De betekenis die bewoners geven aan de historie van hun wijk begint veelal bij het punt dat de eerste huizen zijn neergezet. Dit is voor hen een veel interessantere kwestie en makkelijker voor te stellen dan geconstrueerde verhalen over het verleden. De geschiedenis wordt vanzelf gemaakt en op fora zijn nauwelijks verhalen te zien over de Tweede Wereldoorlog of de Romeinen, maar wel over activiteiten die georganiseerd zijn door bewonersverenigingen. Zo creëren de inwoners van de wijk hun eigen historie en zal dit het startpunt zijn wanneer ze in de toekomst over hun wijk praten. De betekenis aan een verder verleden verliest langzaam aan interesse en past (voorlopig) niet bij de identiteit die bewoners zelf construeren.

Doorwerking discourses

In bovenstaande alinea's lijkt de tendens te zijn dat de discourses van planners en bewoners ten op zichte van elkaar redelijk gesloten zijn, maar in zijn algemeenheid kan gesteld worden dat er een zekere mate van doorwerking is tussen de verschillende discourses. Zo is te zien dat binnen de discourses van planners de verschillende gesproken talen goed op elkaar aansluiten. De ontwerper heeft het idee bedacht waar de ontwikkelaar mee verder is gegaan en ten slotte is het de marketing geweest die dit naar buiten gebracht heeft. De sociale constructie van verhalen en betekenissen van elementen krijgt langzaam vorm als je deze discourses vergelijkt. De openheid naar de discourses van bewoners is minder, maar wel zodanig dat bewoners bepaalde verhalen overnemen en binnen hun eigen discours gaan beschouwen als betekenisvolle constructies.

De groep bewoners waar deze doorwerking het beste te zien is, is de groep geïnteresseerde bewoners. Ontwerpen, concepten of constructen die in de verschillende planningsdiscourses voorkomen, zijn terug te vinden in dit bewonersdiscours. Zij nemen verhalen over, in combinatie met hun eigen ideeën, waardoor een nieuw, ander verhaal ontstaat met een nieuwe constructie van de werkelijkheid. Maar ook in de groep van gewone bewoners is te zien dat informatie diffundeert vanuit het planningsdiscours. Ze weten allemaal 'iets' over de cultuurhistorie van de wijk en hebben er belangstelling voor. In die zin is de opzet van de marketing geslaagd om bewoners een introductie te geven in de meest fundamentele historische kenmerken van de wijk.

Uiteraard zijn er ook kanttekeningen te plaatsen bij de doorwerking. De door planners veronderstelde identiteit van de wijk ontstaat uiteindelijk niet in het proces. Bewoners zijn hier niet bij betrokken en weten nauwelijks de achterlig-

gende gedachten van de keuzes waarop het historische verhaal gebaseerd is. Signalen als verwijzingen in straatnamen worden nauwelijks gezien en zolang de zichtbaarheid te wensen over laat zal de gebruikte historie een langzame dood sterven. De historisch geïnteresseerde bewoners kunnen dit nog wel in leven houden, maar hun interesse gaat in de loop der tijd verloren en dat zal het einde betekenen van de historische laag van de wijk.

Het houvast voor het in stand houden van de historische laag van de wijk vormen de sociaal geconstrueerde ideeën over het verleden die vanuit het discours van de planners in het discours van bewoners doorgedrongen zijn. Waar er eerst is gefocust op de fysieke cultuurhistorie (bij het ontwerp) is de informatie gaandeweg verandert in het vertellen van een historisch verhaal richting bewoners. Het zijn juist deze verhalen die overgenomen worden en een eigen leven gaan leiden in het bewonersdiscours. Daarmee is een stap gezet in de toenadering van discours van planners en bewoners.

5.5 Aanbevelingen

In de Vinex-wijk Schuytgraaf zijn verschillende discoursen actief. Aanvankelijk is het planningsdiscours het heersende discours geweest, met een duidelijke plaats voor cultuurhistorie hierin. Pogingen om deze ideeën over te brengen naar de bewoners zijn maar deels gelukt. Het is gebleken dat bewoners zich geen identiteit op laten leggen en dit een proces is dat vanzelf moet groeien.

Zo komt het geconstrueerde idee van 'Arnhem in de Betuwe' in het geval van Schuytgraaf nog niet goed uit de verf, maar de bewoners merken wel op dat het meer potentie heeft. Ze zien er meer toekomst in dan bijvoorbeeld de plannen voor het archeologische veld. Doordat het beeld van de Betuwe erg sterk is en makkelijker te visualiseren leeft het meer. leeft het meer. Het dorps karakter met groene buurten werkt hier indirect natuurlijk ook aan mee. Ook wordt er vanuit het planningsdiscours constant aan herinnerd door middel van het uitdelen van fruitbomen. Een eenvoudige geste, maar wel effectief om het gecreëerde beeld te versterken, mits de boompjes opgehaald worden. Het beeld van de historie is niet zo sterk en daardoor is het niet mogelijk geweest de historische identiteit in Schuytgraaf van de grond te krijgen. Bewoners worden er op enig moment mee geconfronteerd, maar op den duur kan de interesse verloren gaan en hiermee ook het historische verhaal.

Om de historische identiteit niet helemaal verloren te laten gaan kunnen enkele aanbevelingen gedaan worden om de cultuurhistorie in Schuytgraaf een betere plaats te geven. Zodoende kunnen discoursen van planners en bewoners eventueel beter op elkaar aansluiten. Deze kunnen ook in een breder verband gezien worden en gelden voor andere nieuwbouwwijken waarbij cultuurhistorie gebruikt wordt.

Zichtbaar maken vindplaats 10

De signalen die overgebracht zijn naar bewoners zijn niet altijd juist aangekomen en hebben geen vervolgstappen gekregen in het ruimtelijke ontwerp. Het zichtbaar maken van vindplaats 10 is de eerste stap om het discours van planners aan te laten sluiten op dat van de bewoners. Dit kan in de vorm van een informatiebord aan het begin van de wijk om bewoners iedere keer te confronteren met de historische waarde van de plek. Op dit moment is het een kale vlakte zonder betekenis. Door er op een opvallende manier de aandacht op te vestigen zullen ook mensen van buitenaf zien op welke manier het verleden met Schuytgraaf verbonden is en hoelang het duurt voordat het ontwerp uitgevoerd wordt.

Landmarks als teken van historie

Uit de interviews kwam naar voren dat bewoners zich moeilijk kunnen oriënteren in Schuytgraaf. Er is een gebrek aan herkenbare punten die opvallend aanwezig zijn in de wijk. Opstaande elementen die verwijzen naar thema's als Romeinen, Tweede Wereldoorlog, prehistorie of de jongste geschiedenis zouden dit kunnen ondervangen. Dit hoeven geen gekunstelde objecten te zijn, maar kunnen ook hedendaagse kunstwerken zijn die deel uit gaan maken van de toekomstige cultuurhistorie. Zo creëer je een eigentijdse verwijzing naar het verleden in een nieuwe omgeving.

Bewoners zelf mee laten denken

Om de ideeën die vooraf bedacht zijn door planners niet uit de lucht te laten vallen kunnen bewoners ook actief ingezet worden om er betekenis aan te geven. Op bewonersfora zijn aanwijzingen gevonden van thema-avonden en een ervan zou benut kunnen worden om de aandacht te vestigen op de historie van Schuytgraaf. Bewoners kunnen zich dan uitspreken over de historische accenten in de wijk en waar ze aandacht op willen vestigen. Het betrekken van bewoners in dit proces kan wederzijds nieuwe ideeën opleveren die bruikbaar zijn voor het opwaarderen van de wijk.

Niets doen

Een andere manier om de wijk een cultuurhistorische betekenis te geven is niets doen. De vondsten uit bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog en Romeinse tijd moeten verplicht onder de grond blijven en het is positief dat er een ontwerp voor gemaakt is. Zodoende ligt de historische concentratie op dit punt in de wijk en kan daar ook blijven. De wijk telt op dit moment veel open plekken waar oorspronkelijk woonvelden gebouwd gaan worden of al gebouwd hadden moeten worden. Deze plaatsen kunnen benut worden om één thema, het groene karakter, naar voren te halen door middel van het aanleggen van boomgaarden. Andere verwijzingen naar het verleden zouden dan totaal achterwege gelaten kunnen worden. Wanneer bewoners zelf initiatief nemen en er behoefte aan hebben wordt een nieuw historisch verhaal geconstrueerd op basis van hun eigen interesse en wordt het niet in hapklare brokken voorgeschoteld.

5.6 Vervolg

De conclusies van het onderzoek zijn specifiek op Schuytgraaf van toepassing, maar kunnen in zekere zin ook geprojecteerd worden op iedere willekeurige andere nieuwbouwwijk waarin cultuurhistorie in het ontwerp expliciet is meegenomen.

Vaak zorgen de vondsten van historische relictten voor een nieuwe impuls van het ontwerp en voelen de plannenmakers zich verplicht hier iets mee te doen, zoals in Schuytgraaf het geval was. Dit kan resulteren in het krampachtig neerzetten van verhalen die 'iets' met de historie te maken hebben. Of deze verhalen ook daadwerkelijk overkomen bij bewoners of er geheel aan voorbij gaan is dan de vraag. Wat is de zin van veel aandacht voor het verleden van een gebied als de bewoners er niets mee doen?

Dit zou een vervolgvraag kunnen zijn om het onderzoek voort te zetten. De wijk zou bijvoorbeeld aantrekkelijker worden om in te wonen en dat levert economische baten op. Dit is echter iets wat in het onderzoek niet is meegenomen. Zo is vindplaats 10 geprojecteerd op het duurste stuk grond in de wijk, maar mag er niets gebouwd worden. De voorkeur ging uit om hier dieper op in te gaan, maar dat zou een te grote uitwijding worden van de centrale onderzoeksvraag. Daarnaast was een interview met de directeur van de GEM niet te regelen en dit zorgt voor een 'blinde vlek' in het onderzoek. Een vervolg zou daarom kunnen zijn om te bekijken wat de waarde van cultuurhistorie in een nieuwbouwwijk is, in geld gemeten. Het kan een kosten-baten analyse opleveren die de betekenis van cultuurhistorie in een ander perspectief plaatst.

Om de discoursanalyse voort te zetten kan een analyse gemaakt worden per veld. De wijk gaat uiteindelijk bestaan uit 25 velden wat een zeer gedifferentieerd beeld kan opleveren van de verschillende bewoners. Het is gebleken dat bewoners zich erg richten op hun eigen veld en het een zeer bewuste keuze gebleken is om te kiezen voor een bepaald veld. Daarnaast wonen sommige bewoners al vanaf het allereerste begin in de wijk, terwijl anderen er net zijn komen wonen. Hierdoor verschilt hun referentiekader en misschien ook hun ideeën over de cultuurhistorie van de wijk. Om deze gedachten verder uit te diepen is het interessant te onderzoeken hoe de bewonersdiscoursen per veld te typeren zijn.

Geïnterviewde personen

Ir. Frank Werner KCAP, Rotterdam

Bewoners Schuytgraaf:

Jurgen Janssen	bewoner Vestingstad (veld 25)
Mark Hermans	bewoner De Leihagen (veld 16)
Alex Kanters	bewoner De Leihagen (veld 16)
Inge van Mullem	bewoonster De Leyhorst (veld 8)
Marianne Post	bewoonster buitengebied
Herbertjan te Ronde	bewoner Parklane (veld 5)
Joanne Schotborg	bewoonster Vestingstad (veld 25)
Mark Slotboom	bewoner De Leihagen (veld 16)
Paul Stein	bewoner De Riethorst (veld 7)
Paul Verhaere	bewoner De Leihagen (veld 16)
Brigit Willemsen	bewoonster buitengebied

Afbeelding 23 Zicht op Parklane, veld 7.

Referenties

Literatuur

Assche, K., Van, Habiforum, als netwerk, als discours, als innovatieomgeving. Grondbegrippen, aspecten, polemieken, 2001

Assche, K., Van, Duineveld, M., Groot Archeologiepark Leidsche Rijn. Over de rol van cultuurhistorie in planning en ontwerp, Wageningen Universiteit, Wageningen, 2004

Baljon, L, Rossum, H., Van, Wijk, F., Van, De stad in uitersten. Verkenningstocht naar Vinex-land, NAI Uitgevers, Rotterdam, 2001

Barends, S. e.a., Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering, negende druk, Utrecht, Matrijs, 2005

Bender, B., Stonehenge: Making Space, Oxford, 1998

Berting, J., d'Anjou, L., Steijn, B, De tirannie van het beeld, Collectieve voorstellingen en handelen, Editors, Boom, Amsterdam, 1997

Boer, F., Kleine bespiegeling voor reizigers, Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis, 2005, p. 40

Bouma., J., Egmond, N.D., Van, Groen, L.A., Ierland, E.C., Van, Opschoor, J.B., Sijmons, D.F., Veldkamp, A., Zande, A.N., Van der, De toekomst van het Nederlands landschap, Wetenschappelijke bijdragen aan de toekomstige landschapskwaliteit, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2008

Boyeure, A., Gespiegeld in de Rijn, Achtduizend jaar Schuytgraaf, GEM Schuytgraaf Beheer B.V., Arnhem, 2005

Brinkman, R., Schuytgraaf: archeologie bovengronds zichtbaar maken in Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis, Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam, 2005, p. 102-105

Brochure Schuytgraaf, Arnhem in de Betuwe, GEM Schuytgraaf, 2005

Burr, V., An Introduction to Social Constructionism, Routledge, London, 1995

Coeterier, J. F., De waarneming en waardering van landschappen, Resultaten van omgevingspsychologisch onderzoek, Wageningen, 1987

Crouch, D., Parker, G., Digging-up' Utopia? Space, practice and land use heritage, Geoforum 34, 2003

Dijk, T.A., Van, Discourse as social interaction, Sage Publications, London, 1997

Dijk, T.A., Van, The study of discourse, in Dijk, T.A., Van, Discourse as structure and process, Sage Publications, London, 1997

Duineveld, M., Lengkeek, J., Het beleefde land, Over beleving en meervoudig ruimtegebruik, Wageningen, november 2002

Duineveld, M., Kersten, G., Jutstra, R., Geest en Grond, culturele planologie in de Duin- en Bollenstreek, Vervolgopdrachten, november 2004

Duineveld, M., Koedoot, M., Lengkeek J., Constructies van beton & iemand die tegen zijn hond zegt: 'vlieg', Zes beschouwingen over de omgang met en de betekenissen van 'erfgoed' in de context van maatschappelijke processen, landschap en ruimtelijke ordening, 2004, Wageningen, Wageningen Universiteit

During, R., Zande, A., Van der, Landschapsbeleving: gezamenlijke uitdaging voor wetenschap, beleid en planpraktijk, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2008

Duursma, M., Hulsman, B., Ten strijde tegen 's lands saaiheid, 1999, op www.nrc.nl/W2/Nieuws/1999/07/06/Vp/04.html

Ex, N., Lengkeek, J., Op zoek naar het echte. Vrijtijdstudies 14, 1996, p. 24-42.

Font, G., Vormgeving = Geschiedenis. Twente, een casestudy in Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis, Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam, 2005, p. 48

Foucault, M., Truth and power, 1972 in Power/knowledge, Gordon, C., Pantheon Books, New York

Frijda, N. H., De psychologie heeft zin, Prometheus, Amsterdam, 1993

Verbeeld Verleden, Het hart van Schuytgraaf, GEM Schuytgraaf, Arnhem, 2005

Gietema, R., Van den Born, H., Schuytgraaf, Situation KCAP, Nai Uitgevers, Rotterdam, 2005

Groot, R., Jacobs, M., Schöne, L., Steekelenburg, M., Van, During, R., Speculatieve cultuurhistorie. Een onderzoek naar de mechanismen van waardering, Bennekom, Modern by, 2005.

Hall, S., Gieben, B., Formations of modernity, Polity Press, London, 1993 op homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html

Hall, S., Representation. Cultural Representations and Signifying Practices, Sage Publications, London, 1997

Hendriks, J.A., Cultuurhistorie van stad en land. Waardering en behoud, derde druk, Utrecht, Matrijs, 2005

Holtorf, C. J., Knowing without metaphysics and pretentiousness, A radical constructivist proposal, Göteborg, 1997

Howarth, D., Discourse theory and political analysis, Oxford University Press, Oxford, 1998 op homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html

Jacobs, M. H., Lengkeek, J., Brinkhuijsen, M., De groene ruimte in de belevenismaatschappij, Wageningen, 2002

Jones, O., Lay Discourses of the Rural: Developments and Implications for Rural Studies, University of Bristol, Bristol, 1995

Kolen, J., De 'geheugenprothese' en andere verhalen. Over historische ervaring in het tijdperk van massaconsumptie in Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis, 2005, p. 9

Kolen, J., Lemaire, T., Landschap in meervoud: perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw, Van Arkel, Utrecht, 1999

Laclau, E., Mouffe, Ch., Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics, Verso, London, 1985

Latour, B., Wetenschap in actie; wetenschappers en technici in de maatschappij, Bakker, Amsterdam, 1995

Lengkeek, J., De macht van de verbeelding. Over de rol van betekenisgeving bij bepaling van kwaliteit van de ruimtelijke omgeving, Essay voor Habiforum, Wageningen Universiteit, Wageningen, 2001

Löfgren, O., Die wahre landschaft ist im Kopf, Topos, European Landscape Magazine 6:6-14, 1994

Lowenthal, D., The past is a foreign country, Cambridge University Press, 1985

Luijten, A., Cultuurhistorie biedt ijzersterk ontwikkelingsconcept, Building Business, april 2008

Merquior, J. G., De filosofie van Michel Foucault, Het Spectrum, Utrecht, 1988

Meurs, P., De transformatie van de opdrachtsituatie. Herontwikkelen van stedelijke gebieden, Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis, 2005, p. 29-33

Ministeries van OCW, LNV, VROM en V&W, Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, Den Haag, 1999.

Ministerie van VROM, Vierde Nota (Extra) over de ruimtelijke ordening: op weg naar 2015, Den Haag, 1993

Ministerie van VROM, Nota Ruimte. Ruimte voor Ontwikkeling, Den Haag, 2004

'Nederlanders trots op eigen land', Brabants Dagblad, 22 december 2003

Oosten, W-J., Ruimte voor een democratische rechtsstaat, Geschakelde sturing bij ruimtelijke investeringen, Sociotext Press, Den Haag, Augustus 2005, p. 29-40

Pott, H., De liefde van Alcibiades: Over de rationaliteit van emoties, Boom, Amsterdam, 1992

Riegler, A., Peschl, M. F., Stein, A., Von, Understanding representation in the cognitive sciences: does representation need reality?, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York 1999

Rorty, R., *Philosophy and the mirror of nature*, Princeton University Press, Princeton, 1979

Rodermond, J., Voorwoord in *Een cultuur van ruimte maken # 3. Ontwerpen aan geschiedenis*, Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam, 2005, p. 4

Sandig, B., Selting, M., *Discourse Styles in T.A. van Dijk, Discourse as structure and process*, Sage publications, London, 1997

Simons, P.R.J., *Competentieontwikkeling: van behaviorisme en cognitivisme naar sociaal-constructivisme, Epiloog*, VUGA, 2000

Sondervan, A., *De mythe van Brandevoort, oprechte waardering voor het verleden of gemakzuchtige citatenarchitectuur*, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 29 juli 2005

Terpstra, M., 2000 (www.univie.ac.at/constructivism/paper.html)

Tomlin R.S., Forrest L., Pu, M.M., Kim, M.H., *Discourse Semantics in T.A. van Dijk, Discourse as structure and process*, Sage publications, London, 1997

Tweede Kamer 1997/1998, Regeerakkoord, 26024, nr. 10. In: Ministeries van OCW, LNV, VROM en V&W, *Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuur-historie en ruimtelijke inrichting*, Den Haag, 1999

Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S.J., *Discourse Theory and Practice, A reader*, Sage Publications, London, 2001

Internet

www.belvedere.nu

www.schuytgraaf.nl

<http://www.nrc.nl/W2/Nieuws/1999/07/06/Vp/04.html>

<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=7438>

<http://www.belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5&mID=3&prID=393>.

<http://www.erfgoednederland.nl/erfgoedsector/archeologie/dossiers/publieksarcheologie/strawberry-fields-forever>

<http://library.wur.nl/wda/dissertations/dis3647.pdf>

<http://www.elsevier.nl/web/artikel/wonenvivavinx.htm>

<http://web.stcloudstate.edu/kvanassche/vita.html>

<http://studion.fss.uu.nl/Bouwstenenonline/2b4acasestudy.doc>

<http://www.univie.ac.at/cognition/books/representation/peschlriegler.pdf>

